

ПАУЛО КОЕЛЬЙО

*Диявол
і панна Мріи*

ПАУЛО КОЕЛЬЙО

ПАУЛО
КОЕЛЬЙО

*Диявол
і панна Мріш*

— роман —

УДК 821.134.3

К76

Жодну з частин цього видання
не можна копіювати або відтворювати в будь-якій формі
без письмового дозволу видавництва

Друкується з дозволу Sant Jordi Asociados Agencia
Literaria S. L. U., Барселона, Іспанія
www.santjordi-asociados.com
Усі права застережені

<http://paulocoelhoblog.com>

Перекладено за виданням:
Coelho P. O demônio e a srta. Pym : Romance / Paulo Coelho.x—
São Paulo : Paralela, 2018. — 200 p.

Переклад з португальської *Сергія Вакуленка*

- © Paulo Coelho, 2000
- © Depositphotos.com / kiuk-
son, обкладинка, 2021
- © Hemiro Ltd, видання укра-
їнською мовою, 2021
- © Книжковий Клуб «Клуб
Сімейного Дозвілля», пе-
реклад і художнє оформ-
лення, 2021

ISBN 978-617-12-8495-1 (PDF)

О Маріє, зачата без гріха,
молися за нас,
що звертаємося до Тебе.
Амінь

Один знатний спитав Ісуса: «Учителю Добрий, що робити мені, щоб впадкувати вічне життя?» Ісус же йому відказав: «Чого звеш Мене Добрим? Ніхто не є Добрий, тільки Сам Бог».

Лк. 18:18—19¹

¹ Цитати зі Святого Письма подаються відповідно до авторської інтерпретації канонічних текстів з використанням перекладів Івана Огієнка та Івана Хоменка. (*Прим. перекл.*)

Слово перед початком епопеї

Перша історія про поділ походить зі стародавньої Персії: бог часу, створивши всесвіт, усвідомлює довколишню гармонію, але відчуває брак чогось важливого — когось, із ким разом можна було б намілюватися всією цією красою.

Упродовж тисячі років він молиться, щоб йому було подаровано можливість мати сина. Історія не каже, до кого він звертає благання, адже він усемогутній, єдиний і найвищий пан над усім; та все ж він молиться й насамкінець завагітнює.

Зрозумівши, що бажане вдалося, бог часу жалкує про це, бо усвідомлює всю крихкість світової рівноваги. Та стається це запізно: син уже ось-ось прийде на світ. Плачем він спробує досягти тільки одного: син, ношений у його лоні, поділяється надвоє.

Згідно з легендою, з молитви бога часу народжується Добро (Ормуз), а з розкаяння Зло (Аріман) — брати-близнюки.

Розтривожений, він піклується про те, щоб першим із його лона вийшов назовні Ормуз для нагляду за своїм братом і запобігання халепам, які Аріман може завдати всесвітові. Однак Зло, хитре й промітне, під час положів спромагається відштовхнути Ормуза й першим уздріває світло зірок.

У розпачі бог часу постановляє створити для Ормуза спільників і дає народитися людському родові, що боротиметься обік із ним, аби стримати Арімана й не дозволити йому запанувати неподільно.

У перській легенді людський рід виникає як спільник Добра й має, за переказом, насамкінець перемогти. А втім, по спливі багатьох століть з'являється інша історія про поділ, цим разом обернена навспак супроти попередньої: людина постає в ній знаряддям Зла.

Більшості, гадаю, відомо, про що йдеться: чоловік і жінка перебувають у райському саду, розкошуючи всіма насолодами, які лишень можна уявити. Заборона є одним-одна: подружжю не вільно спізнати добро та зло. Каже Господь Усемогутній (Буття 2:17): «З дерева ж пізнання добра й зла не їстимеш».

Аж ось одного прекрасного дня з'являється змій, запевняючи, що це пізнання варте більшого за самий рай і його годилося б здобути. Жінка відмовляється,

кажучи, що Бог за це погрожував наслати смерть, але змії переконує, мовляв, у той день, коли їм відкриється Добро та Зло, вони зрівняються з Богом.

Піддавшись, Єва куштує заборонений плід і частину його віддає Адамові. Відтоді первісну рівновагу раю порушено, а їх обох звідти вигнано й проклято. Та залишається загадкове речення, промовлене Богом, який признає правду змієві: «Оце чоловік став, як один з нас, знаючи добро і зло» (Буття 3:22).

І в цьому випадку (подібно до бога часу, який молиться, бажаючи чогось, дарма що є необмеженим володарем), Біблія не пояснює, до кого ж звертається Бог єдиний і чому, якщо він справді єдиний, з його вуст лунають такі слова, як «один з нас».

Хай там як, а рід людський від самого початку приречений мати справу з вічним Поділом між двома супротивностями. І ми так само поділяємо з нашими предками їхні сумніви; ця книжка має на меті заходитися коло цієї теми, покликаючись у деяких сюжетних поворотах на відповідні легенди походженням з усіх чотирьох сторін світу.

Книжкою «Диявол і панна Прім» я закінчую трилогію «І на сьомий день...», до якої ще належать «Над річкою П'єдрою, там я сиділа та й плакала» (1994) і «Вероніка вирішує померти» (1998). Кожен із цих

трьох творів розповідає про один тиждень у житті звичайних людей, які раптово опиняються лицем до лица з коханням, смертю та владою. Мені завжди вірилося, що глибокі перетворення — чи вже в людській істоті, чи в суспільстві — здійснюються за короткий проміжок часу. Коли ми найменше того очікуємо, життя кидає нам виклик, випробовуючи нашу силу духу й нашу волю до змін; у цю мить дарма буде вдавати, що нічого не відбувається, або виправдовуватися тим, що ми ще не готові.

Виклик не чекає. Життя не озирається назад. Одного тижня цілком вистачає, щоб ми наважилися прийняти чи не прийняти власну долю.

Пауло Коельйо

Буенос-Айрес, серпень 2000 р.

Ось уже майже п'ятнадцять років баба Берта щодня виходить сидіти перед дверима своєї хати. Мешканцям Віскóса відомо, що в стареньких є така заведенція: вони тужать за минулим і за молодими літами, спостерігають за світом, до якого вже не належать, шукають, про що б побалакати з сусідами.

Але в Берти на те була своя причина. І її чекання закінчилося того ранку, коли вона побачила, як чужинець виходить нагору вузьким укосом і по волі суне в напрямку єдиного на все село готелика. Він був не такий, як вона його стільки разів уявляла; одержу мав приношену, волосся довше, ніж за звичай буває, і обличчя неголене.

Але мав він при собі товариство — гаспида.

«Правду каже мій чоловік, — промовила вона до себе самої. — Якби мене тут не було, ніхто б нічого не помітив».

Угадувати чужий вік вона не вмiла, тож оцінила його десь між сорока та п'ятдесятьма роками.

«Молодий», — подумалося їй формулою, зміст якої доходить тільки до старих. Вона замислилася, на як довго він залишиться, але до жодного висновку не прийшла; мабуть, ненадовго, бо при собі він мав тільки маленького наплічника. Найімовірніше, він тільки переночує й рушить собі далі, куди — вона не знала й її це не обходило.

Та всі ті роки, що вона їх просиділа перед дверима своєї хати, чекаючи на його прихід, не минули марно, бо вона навчилася цінувати красу гір, якої раніше не помічала просто з тієї причини, що тут народилася й до краєвиду була звикла.

Як можна було передбачити, він зайшов до готелика. Берта поміркувала, чи не варто піти погомоніти з панотцем з приводу цієї небажаної присутності, — але ж він не схоче її слухати й назве це все старечими витребеньками.

Що ж, лишалося побачити подальший хід подій. Дияволіві не треба часу, щоб нашкодити, — як і буревіям, смерчам чи сніговинам, що одним махом знищують двохсотрічні дерева. Раптом їй стало ясно, що просте знання про прихід Зла до села Віскос, оце тільки-но dokonаний, нічого не міняє посутньо; адже гаспидське плем'я повсякчас з'являється та йде собі геть, і його присутність

не конче мусить на щось впливати. Воно повсякчас мандрує світом, іноді тільки для того, аби знати, що ж у ньому діється, а іноді воно випробовує чиюсь душу, але воно нестатечне й перескакує з одного на інше геть безпричинно, просто заради втіхи від добрячої борні. На Бертину думку, Віскос не мав нічого цікавого чи особливого, здатного привернути до себе чиюсь увагу довше, ніж на один день, — а що вже казати про таке велике й обтяжене справами цабе, як посланець п'їтьми.

Вона спробувала була зосередитися на чомусь іншому, але образ чужинця не виходив їй із голови. На небо, перед тим осонцено, почали набігати хмари.

«Це річ звичайна в цю пору року», — подумалося їй. Жодного зв'язку з приходом чужинця, чистий збіг обставин.

Тоді вдалині почувся грім, і не один раз, а чотири поспіль. З одного боку, це означало наближення дощу; з другого боку, якщо дати віру сільським переказам, цей гуркіт можна було витлумачити як голос Бога, розгніваного на місцеву людність, збайдужілу до Його присутності.

«Можливо, мені треба щось зробити. Адже те, на що я чекала, оце щойно прийшло».

Кілька хвилин вона придивлялася й прислухалася до всього, що відбувалося навколо; хмари насували

й насували на село, але гуркоту більше не було чути. Як колишня добра католичка, вона не вірила в перекази та забобони, передусім у місцеві, віскоські, закорінені у світогляді давньої кельтської людности, яка тут жила в бозна-колишню давнину.

«Грім — це просто природне явище. Якби Бог хотів звернутися до людей, він би не вдавався до таких повідомлень наздогад».

Вона задумалася над цим і знову почула громовий гуркіт, цього разу набагато ближчий. Берта підвелася й занесла стільця всередину, поки дощ іще не вперіщив, — але серце їй тепер стислося від переляку, якого вона не могла зрозуміти.

«Що ж його робити?»

Їй ізнову захотілося, щоб чужинець зразу ж і рушив далі; вона була застара, аби допомогти собі самій, своєму селу чи — й це головне — Господові Всемогутньому, бо той, якби потребував допомоги, напевно вибрав би когось молодшого. Усе це насправді була чиста маячня; просто її чоловік ізнічев'я вигадував усяку всячину для розваги, щоб швидше минав час.

Але в тому, що її очі бачили гаспида, вона не сумнівалася анітрішечки.

Плоти й крові набравшись, він пройшов одягнений по-дорожньому.

Готелик правив разом за крамничку місцевої консервації, ресторан із народною кухнею та генделик, де мешканці Віскоса мали звичай збиратися, щоб поговорити про повсякденні речі, як-от про погоду чи про відплив молоді з села. «Дев'ять місяців зими, три місяці пекла», — повторювали вони раз у раз, маючи на думці потребу за якихось дев'яносто днів виконати всі сільські роботи: оранку, угноєння, сівбу, чекання, жнива, сінозаготівлю, стриження вовни.

Усі місцеві мешканці знали, що вони чіпляються за світ, який себе вже пережив; та все ж їм нелегко було визнати, що їхнє покоління — останнє в доти нескінченному ряду рільників і чабанів, правічних насельців цієї верховини. Раніше чи пізніше сюди прийдуть машини, худобу розводитимуть десь далеко й вигодовуватимуть штучно, а сільце буде нагода викупити великому підприємству з осідком десь за кордоном, яке перетворить його на гірськолижний курорт.

Через це вже пройшли інші навколишні поселення, але Віскос і надалі тримався, виконуючи свій обов'язок перед минувшиною, перед предками, що колись тут жили, заклали міцний духовний підмурок і свідомість того, як важливо не здаватися до самісінького кінця.

Чужинець уважно прочитав готельний формуляр, міркуючи, як його заповнити. З акценту мають розпізнати, що він походить із котроїсь південноамериканської країни, й він вирішив, що то буде Аргентина, бо йому дуже подобалася тамтешня футбольна збірна. У формулярі було питання про адресу, й він написав «вулиця Колумбійська», позаяк південноамериканці мають звичай шанувати одні одних, іменуючи важливі місцини назвами сусідніх країн. Сам же він назвався ім'ям одного широкославного терориста минулого століття.

Не минуло й двох годин, а всі мешканці Віскоса, що було їх двісті вісімдесят одна душа, уже знали, що в їхньому сільці оце якраз зупинився чужинець на ім'я Карлос родом з Аргентини, з постійним місцем проживання в Буенос-Айресі, на затишній Колумбійській вулиці. Таку вже перевагу мають малесенькі виселки: тут не треба докладати

жодних зусиль, щоб відомості про твоє особисте життя стали загальним набутком.

А саме того, зрештою, новоприбулець і прагнув.

Вийшовши нагору, він у своєму номері вивернув увесь вміст наплічника: скількись там одягу, бритву, запасну пару взуття, протизастудні вітаміни, грубий зошит, у якому робив свої нотатки, й одинадцять золотих зливків вагою кожен по два кілограми. Попередня напруга, піша дорога вгору та несений тягар вичерпали його сили, й він майже вмить заснув, хіба що перед тим приставивши стілець до дверей, хоча й знав, що кожному з віскосян, загальним числом двісті вісімдесят один, можна довіряти.

Наступного дня він випив ранкову каву, залишив речі для прання на стійці реєстрації, знову поскладав золоті зливки до наплічника й вирушив у бік гори, що здіймається на схід від села. По дорозі йому на очі навернулася лише одна місцева мешканка, стара баба на стільці перед своєю хатою, яка з цікавістю за ним стежила.

Зникнувши в лісі, він зачекав, поки вуха звикнуть до сюрчання комах, цвірінькання птахів та завивання вітру в безлистому гілляччі; він знав, що в такій місцині за ним могли непомітно для

нього спостерігати, й майже цілу годину нічого не робив.

Набувши певности, що спостерігач, якби такий був, уже стомився б і пішов собі геть без пліток для поширення, чужинець викопав ямку біля скельної брили, роздвоєної з одного кінця, наче літера ігрек, і заховав у ній один зливоч. Потім вийшов іще трохи вище, перебув там іще одну годинку, нібито спознаючи природу в глибокій задумі, нагледів іще одну скельну брилу, цього разу схожу на орла, викопав нову яму й поклав до неї решту десять золотих зливків.

На зворотній дорозі до села його першою побачила дівчина, що сиділа над одним із багатьох місцевих тимчасових потічків, початок яким давало танення льодовиків. Вона відірвала погляд від своєї читанки, помітила його присутність і відтак знову втупила очі в книжку; можна не сумніватися, що матінка навчила її ніколи не заговорювати до чужих людей.

Однак чужі люди, потрапляючи до нової місцини, мають право на нові знайомства, і чоловік підійшов до неї.

— Привіт, — сказав він. — Щось воно дуже тепло, як на цю пору року.

Вона кивнула.

Чужинець продовжив:

— Я хотів би вам щось показати, ходімо зі мною.

Вона чемно відклала книжку вбік і простягнула йому руку для знайомства:

— Мене звати Шанталь. Увечері я працюю в готелику, де ви зупинилися, і мені було дивно, що ви не прийшли на вечерю, адже готель заробляє не лише на винаймання номерів, а на всьому тому, що гості споживають. Ви Карлос, аргентинець, мешкаєте на вулиці Колумбійській; це вже всім у селі відомо, бо всякий приїжджий до нас не в мисливський сезон неодмінно привертає до себе загальну цікавість. Років нашому гостевідесь із п'ятдесят, волосся в нього шпакувате, а погляд — досвідченої людини. За бажання щось мені показати я вам дякую, але віскоські краєвиди я знаю з усіх сторін і під усіма можливими й неможливими кутами зору; може, краще було б, якби певні місця, що ви таких ніколи не бачили, вам показала я, але мені чомусь здається, що вам буде ніколи.

— Років мені п'ятдесят два, і звати мене не Карлосом, усі відомості у формулярі — вигадка.

Шанталь не здобулася на жодне слово у відповідь. Тим часом чужинець вів далі:

— І показати я вам хочу не Віскос, а щось таке, чого ви ніколи не бачили.

Вона вже начиталася була історій про дівчат, які йдуть із чужим чоловіком в лісові хащі й потім безслідно зникають. На якусь хвилюку їй зробилося лячно, але на зміну лякові невдовзі прийшов потяг до пригоди — адже, урешті-решт, цей чоловік не наважиться їй нічого зробити, було ж бо сказано, що все село знає про його присутність тут, хоч би навіть відомості у формулярі не відповідали дійсності.

— Хто ви такий? — запитала вона. — Якщо оце тепер ви мені кажете правду, то вам же ясно, що я можу виказати вас поліції за надання фальшивих даних про себе?

— Я обіцяю, що відповім на всі ваші запитання, але перед тим ви маєте піти зі мною, бо я хочу вам щось показати. Іти туди — якихось п'ять хвилин.

Шанталь згорнула книжку, глибоко вдихнула й видихнула повітря та мовчки проказала молитву; у її душі збудження поєднувалося з острахом. Потім вона підвелася й пішла за чужинцем, певна того, що на неї чекає вже не перший і не другий у її житті крах сподівань, бо починалося воно завжди як багатонадійна зустріч, та одразу ж оберталася маревом недосяжного кохання.

Дійшовши до роздвоєної на кінці кам'яної брили, чоловік указав пальцем на свіжоперекопану землю й попросив перевірити, що там зарито.

— Я собі руки забрудню, — не погоджувалася вона. — Та й одержу повимазую в землю.

Чоловік відламав гілляку й подав її дівчині, щоб та мала чим копати. Хоча така його поведінка здалася їй чудною, дівчина погодилася зробити загадане.

За якихось п'ять хвилин перед її очима лежав забруднений жовтий зливок.

— Це схоже на золото, — сказала вона.

— То й є золото, причому моє. Будь ласка, засипте його знову землею.

Вона вчинила як сказано. Чоловік повів її до другої схованки. Вона знову взялася рити, й цього разу її здивувала кількість золота, що відкрилася її очам.

— Це теж золото. Воно так само моє, — пояснив чужинець.

Шанталь уже лагодилася знову засипати яму землею, однак він попросив її залишити все, як є. Він сів на одну з навколишніх каменюк, закурив цигарку й задивився на крайнебо.

— Навіщо ви мені це показали?

Він не озвався.

— І хто ж ви, врешті, такий? Що робите тут? І чому ви мені це показали, адже я можу всім розповісти про ваші схованки на цій горі?

— Забагато питань водночас, — відповів чужинець, не відриваючи погляду від гір, ніби дівчини

не було поряд. — А от розповісти іншим — це саме те, чого я від вас чекаю.

— Ви мені обіцяли були відповісти на всі мої запитання, якщо я піду з вами.

— Перш за все, не вірте обіцянкам. У світі їх повно: багатство, вічне спасіння, кохання до кону. Деяким людям здається, що вони можуть обіцяти що завгодно, інші вірять у що завгодно, аби тільки воно їм заповідало краще майбуття, до цих других, слід гадати, належите й ви. Роздавачі обіцянок-цяцянок заганяють себе в безсилля та розпач; і те саме стається з тими, хто хапається за розсипані перед ними обіцянки.

Він занадто все ускладнював; говорив про власне життя, про ту ніч, яка змінила його долю, про брехні, яким треба було вірити, адже прийняти дійсність не було жодної змоги. Він мав би натомість говорити мовою, зрозумілою для цієї дівчини.

А втім, Шанталь розуміла майже все. Як усякому старшому чоловікові, думки йому крутилися лише навколо того, як би покохатися з котроюсь молодухою. Як усякій людині, йому здавалося, що за гроші можна купити що завгодно. Як усі приїжджі, він був певен, що дівчата з забитого села аж настільки простакуваті, що ладні пристати на кожен шанс, чи вже реальний, чи уявний, аби тільки

для них вимальовувалася хоч якась можливість відістатися у світ широкий.

То була не перша і — на жаль — не остання в її житті спроба зваблення в такому незграбному виконанні. Бентежила її лише кількість пропонованого золота; вона ніколи б не подумала, що варта аж стільки, й це їй подобалося, хоча водночас наганяло страх.

— Я не вчорашня, щоб вірити всяким обіцянкам, — відповіла вона, намагаючись виграти час.

— Але завжди вірили й надалі вірите.

— А от і неправда ваша; я знаю, що живу в раю, я читала Біблію й не повторю Євиної помилки — не вдовольнитися тим, що маєш.

Звісна річ, вона лукавила, і насправді її вже починала непокоїти можливість, що чужинець знеохотиться й піде собі геть. Адже то вона сама й розставила була тенета, влаштувавши зустріч у лісі; місце, де сісти з книжкою, було обране зі стратегічним розрахунком, так, щоб він проходив повз нього дорогою назад і мав з ким заговорити, ану ж як буде нагода почути ще одну обіцянку, кілька днів помріяти про можливе нове кохання та про подорож в один кінець, ген далеко від цієї долини, де їй судилося народитися. Її серце вже не раз зазнало було ран, але вона все ще сподівалася зустріти свого справжнього судженого. Спершу вона марнувала була нагоду за нагодою,

бо думала, що кращий залицяльник ще чекає на неї попереду, але тепер почала гостро відчувати неочікувану швидкоплинність часу й була ладна полишити Віскос із першим-ліпшим, хто забрав би її з собою, навіть геть їй немилим. Поза всяким сумнівом, вона навчилася б його кохати, адже й кохання — то тільки справа часу.

— Ось саме це я й хочу знати, чи ми живемо в раю, чи в пеклі, — перервав чоловік плин її думок. Що ж, її хитрощі спрацьовували.

— У раю. Але хто довго живе в досконалому місці, тому насамкінець робиться нудно.

Першу приманку кинуто. Іншими словами це означало: «Ось я тут, нічия, мене можна взяти». Його наступне запитання мало б бути: «Як оце вам?»

— Як оце вам? — поцікавився чужинець.

Тепер годилося вважати на себе, нахрапом лізти не варт, щоб його, бува, не відлякати.

— Сама не знаю. Іноді мені здається, що так, а іноді я відчуваю, що жити мені судилося тут і десь далеко від Віскоса я пропаду.

Наступний крок: продемонструвати байдужість.

— Що ж, коли ви нічого не хочете мені розповісти про золото, яке показали, то я дякую вам за прогулянку й підую сяду над потічком далі читати. Спасибі.

— Хвилиночку!

Чоловік заковтнув наживку.

— Звичайно ж, я вам поясню історію з золотом — бо для чого б інакше я вас сюди приводив?

Секс, гроші, влада, обіцянки. Але Шанталь зобразила на обличчі очікування якогось нечуваного одкровення; диваки з цих чоловіків, їм так подобається відчувати власну вищість, вони навіть гадки не припускають, що в більшості випадків їхню поведінку дуже легко передбачити.

— Ви маєте вигляд чоловіка з великим життєвим досвідом, від вас я можу почути багато корисного.

Саме так. Злегка попустити волосінь, кілька слів похвали, щоб не злякати здобич, — правило першорядної ваги.

— Однак ви маєте препогану звичку не відповідати на пряме запитання, а замість того читати довгі проповіді про обіцянки чи про те, як слід поводитися в житті. Послухала б я вас залюбки, от тільки спершу хочу почути відповіді на ті питання, що від початку поставила: хто ви такий? І що ви тут робите?

Чужинець відірвав погляд від гір і спрямував його на дівчину, що стояла перед ним. Він уже багато років працював з людськими істотами всякого штибу й знав — майже напевно — які думки мають

крутитися в її голові. Ясна річ, вона вважає, що він показав їй золото, прагнучи вразити своїм багатством, подібно до того, як вона сама тепер намагалася його вразити своєю молодістю та байдужістю.

— Хто я такий? Скажімо так: я чоловік у пошуках певного типу істини, й то вже довгенько; у теорії мені вдалося її знайти, але на практиці я ще ніколи цього не випробовував.

— Істини якого саме типу?

— Про людське єство. Мені відкрилося, що, маючи нагоду піддатися спокусі, ми рано чи пізно їй неминуче піддаємося. Нехай по-різному, за різних обставин, але всі люди на землі хиляться до Зла.

— Я гадаю...

— Що ви гадаєте, не має значення, і що я гадаю або в що ми хочемо вірити — так само; просто треба з'ясувати, чи моя теорія слухна. Ви хочете знати, що я за один? Я дуже багатий і дуже відомий підприємець, керував тисячами працівників, був жорстоким у разі потреби й добрим, коли мені здавалося, що так буде краще. У житті я зазнав такого, що іншим і вві сні не могло б наверзтися, я не знав меж у пошуках насолоди та в пошуках пізнання. Я спізнав рай, коли начебто безнадійно зав'яз у пеклі буднів і родинного життя; я спізнав пекло, коли отримав змогу насолоджуватися раєм і цілковитою

свободою. Ось що я за один — чоловік, який усе своє життя був і добрим, і злим, чи не найкраща кандидатура, щоб дати відповідь на моє питання про людське ество, — й саме тому я тепер тут. І я знаю, яке буде ваше наступне запитання до мене.

Шанталь відчула, що поступається в словесному змаганні; треба було швидко змінити його хід.

— Ви гадаєте, що я запитаю: навіщо ви мені показали золото? А чого я хочу насправді, то це довідатися, з якої речі багатий і відомий підприємець саме у Віскосі надумав шукати відповідь, яку може знайти в книжках, університетах або просто найнявши собі якого-небудь видатного філософа.

Чужинцеві припала до смаку проникливість дівчини. Ось і добре, вибір зроблено слушний — як завжди.

— До Віскоса мене привів один план, який я сам же й розробив. Колись давно я бачив у театрі виставу за п'єсою такого собі Дюрренматта, ви ж, мабуть, знаєте цього автора...

Коментар був суто провокативний; ця дівчина, ясна річ, ніколи у своєму житті й чути не могла про Дюрренматта, але тепер не викаже жодної цікавості, ніби це ім'я для неї ніяка не новина.

— Кажіть далі, — промовила Шанталь незацікавленим тоном.

— Мене тішить, що ви його знаєте, але дозвольте нагадати вам, про яку саме з його п'єс я говорю. — Він зважував кожне своє слово, так, щоб не надавати промовленому занадто презирливого звучання, але водночас і дати знати, що її брехливість не лишилася непоміченою. — Одна жінка, зробившись багатою, вертається до рідного містечка тільки для того, щоб принизити чоловіка, який іще замолоду нею знехтував. За всім її життям, її шлюбом, її збагаченням стояв лише один мотив: помститися своєму першому коханому. Тоді я придумав власну гру: запроторитися в якусь позасвітню місцину, де кожен дивиться на життя з радістю, спокоєм, співчуттям, і з'ясувати, чи вдасться мені досягти того, щоб тут було переступлено деякі основні заповіді.

Шанталь відвела від нього погляд і затопила його в гори. Їй було ясно: чужинець здогадався, що того письменника вона не знає. І тепер вона боялася, що він її запитає про основні заповіді, — адже боговірною вона зовсім не була й не мала про них зеленого уявлення.

— У цьому селі всі без винятку люди чесні, як-от хоч би й ви, — повів далі чужинець. — Я показав вам золотий зливочок, який дав би вам потрібну незалежність, щоб виїхати звідси, побачити світ, здійснити віковічні мрії всіх дівчат із глибинки. Цей зливочок

залишитесь лежати тут; ви знатимете, що це моя власність, але за бажання матимете змогу його вкрасити. І тоді ви переступите через одну з основних заповідей: «Не крастимеш».

Дівчина витріщила очі на чужинця.

— А решти десяти зливків вистачить, щоб усі місцеві селяни більше ніколи не потребували працювати аж до кінця своїх днів, — продовжив він своє пояснення. — Я не сказав вам їх знову закопати, тому що переховаю їх до іншого місця, тільки мені одному відомого. Я хочу, щоб ви, повернувшись до села, розповіли про те, що їх бачили, й про те, що я ладен віддати їх віскосянам, якщо тільки вони зроблять те, чого їм самим ніколи б не спало на думку зробити.

— Наприклад що?

— Мова не про приклад, а про цілком чітку дію: я хочу, щоб вони переступили через заповідь «Не вбиватимеш».

— Що?!

Запитання зійшло на крик.

— Саме те, що ви тільки-но почули. Я хочу, щоб вони вчинили злочин.

Чужинець помітив, що тіло дівчини напружилося: вона була готова щомиті датися навтьоки, не дослухавши його розповідь до кінця. Треба було швидко сказати все намічене.

— Часу я даю один тиждень. Якщо впродовж семи днів у селі станеться вбивство — це може бути хтось старий і вже непрацездатний, або який-небудь невиліковний хворий, або якась людина несповна розуму, мені байдуже, хто саме, — тоді гроші перейдуть у власність мешканців, мій висновок буде, що ми всі лихі. Якщо ви вкрате золотий зливоч, а село встоїть перед спокусою, або навпаки, мій висновок буде, що люди бувають і добрі, і лихі, а це становить неабияку проблему, бо означає боротьбу на духовій площині, у якій переможницею може вийти кожна зі сторін. Ви вірите в Бога, у духові площини, у боротьбу між янголами і демонами?

Дівчина не промовила ні слова, і цього разу він відчув, що питання пролунало невчасно, бо був ризик, що вона просто дремене від нього геть, не давши договорити. Замість непотрібного кепкування краще було зразу перейти до суті справи:

— Якщо ж, нарешті, я повернуся звідси зі своїми одинадцятьма золотими зливками, тоді все те, у що я повірив був, виявиться оманюю. У такому разі я зустріну свою смерть із відповіддю, яка мені не до вподоби, адже з життям легше було б примиритися, якби я, вважаючи світ злим, мав рацію. Хоча моє страждання залишиться незмінним, власний біль легше стерпіти, коли страждають усі. А от якщо

великі біди судилися тільки декому з людей, тоді у Твориві закладено щось докорінно хибне.

В очах Шанталі було повно сліз. Та все ж вона ще мала сили тримати себе в руках:

— Навіщо ви це робите? І чому саме з моїм селом?

— Мені немає діла ні до вас, ні до вашого села. Думаю я тільки про себе: історія однієї людини — це історія всіх людей. Я хочу знати, чи ми добрі, чи лихі. Якщо ми добрі, то Бог справедливий; Він пробачить мене за все, що я зробив, за зло, якого я бажав своїм смертельним ворогам, за хибні рішення в найважливіші моменти життя, за ту пропозицію, яку ви оце тепер від мене чуєте, — бо то Він штовхав мене на сторону п'їтьми. А якщо ми лихі, тоді дозволено все, тоді в мене не було хибних рішень, тоді ми всі від початку приречені й майже не має значення, що ми робимо в цьому житті, бо спасіння перебуває поза засягом думок і вчинків людської істоти.

Перед тим як відпустити Шанталь, він додав:

— Ви можете не приставати на співпрацю зі мною. У такому разі я сам поширю вістку, що давав вам нагоду всім допомогти, але ви відмовилися, а моя пропозиція пролунає тоді від мене самого. І якщо вони надумають-таки когось занапастити, жертвою цілком імовірно станете ви.

У Віскосі людність швидко звикла до того, що поробляв чужинець: прокидався він рано, сніданок запивав кавою, на прогулянку йшов у гори, не звертаючи уваги на дощ, який почався був на другий день після його приїзду до села й усе ніяк не вщухав, а навпаки — незабаром перейшов у сніговицю, з рідкісними перервами без опадів. Обідати цей чоловік ніколи не обідав, а повернувшись назад десь посеред дня, замикався у своєму номері, як усі гадали — щоб поспати.

Зі смерком він знову виходив на прогулянку, тепер уже по сільських околицях. До ресторану завжди заходив першим, страви умів замовляти найвишуканіші, не збиваний з пантелику цінами, вино вибирав завжди найкраще — хоч не конче йшлося про найдорожче, — викурював цигарку й переходив до генделика, де вже потоваришував із частиною завсідників і завсідниць.

Залюбки слухав різні історії з місцевого життя про попередні покоління віскосян (за переказами, у давнину то було значно більше поселення, ніж

сьогодні, як про те свідчили руїни будинків по краях його теперішніх трьох вулиць), про звичаї та забобони, невіддільні від селянського життя, про різні нововведення в рільництві та випасі тварин.

Коли ж розмова переходила на його власну особу, він суперечив у розповідях сам собі: іноді говорив, що колись працював моряком, а іноді згадував великі підприємства з виробництва зброї, якими начебто керував, або ж іще час, коли він усе на світі покинув і пішов богошукачем до монастиря.

Виходячи з генделика, відвідувачі сперечалися, чи він правду каже, чи бреше. Війт тримався думки, що людина в житті може бути багато ким, хоча віскосяни завжди знали свою майбутню долю від самого дитинства; парох із ним не погоджувався й убачав у новоприбульцеві людину розгублену, спантеличену, яка намагається знайти себе.

Тільки одного були певні всі без винятку, а саме — що він пробуде в селі всього сім днів; власниця готелика розповіла, як застала його, коли він телефонував до столичного летовища, підтверджуючи свій виліт — хоч як це дивно — до Африки, а не до Південної Америки. Одразу по цій розмові він витяг із кишені паку грошей, щоб розплатитися за номер і за харчування, не тільки вже спожите, а й майбутнє, хоча вона запевняла, що має до нього

довіру. У відповідь на наполягання чужинця жінка запропонувала йому скористатися кредитною картою, як це зазвичай робили гості; у такому разі він мав би готівку на випадок якихось непередбачених обставин, що могли б виникнути в подальшій його подорожі. Вона хотіла докинути: «Може, в Африці не приймають кредитних карток», — але було б нечемно показати, що вона підслухала його розмову, або ствердити, що одні континенти розвинутіші за інші.

За турботу чужинець подякував, але ввічливо відмовився.

Три наступні вечори поспіль він фундував — знову ж готівкою — по чарці, келиху чи кухлю для всіх присутніх. Такого в Віскосі ще ніколи не траплялося, тож усі суперечності в його розповідях були забуті й він постав в очах загалу щедрим і неупередженим другом, ладним ставитися до селян так, наче вони рівня мешканцям і мешканкам великих міст.

Тема обговорень тепер змінилася: із закриттям генделика частина з-поміж пізніх відвідувачів приставала на думку вїйта, твердячи, що новоприбулець — то битий жак, який уміє цінувати вартість щирої дружби; інші ж запевняли, що правду каже парох, бо він краще розуміється на людських душах,

а тому село має справу з чоловіком неприкаяним, який прагне знайти нових друзів і новий погляд на життя. Хай там як, та був із нього свій хлоп, і віскосяни були певні, що тужитимуть за ним, коли прийде час прощатися, тобто наступного понеділка.

Окрім усього іншого, його вирізняла ще й скромність, яку всі помітили на підставі однієї важливої деталі: подорожні, головно самотні, завжди намагалися заходити в довгі бесіди з Шанталлю Прім, буфетницею в генделику, — чи вже в надії на швидкоплинний зв'язок, чи на що там іще. Однак цей чоловік звертався до неї лише тоді, коли замовляв напої, й ніколи не пас її звабницьким або розпусним поглядом.

Три ночі поспіль після зустрічі над потічком Шанталь майже не могла стулити очей. Вітровій — то слабший, то дужчий — стрясав металеві жалюзі зі страхітливим грюкотом. Вона раз у раз прокидалася мокра від поту, дарма що опалення вночі не вмикала — через дорожнечу електрики.

Першої ночі вона зіткнулася з присутністю Добра. Одна страшна мара зміняла іншу — й жодна не залишалася в пам'яті, — а в перервах вона молилася, благаючи Господа про допомогу. Ані на мить у її голові не зблиснула думка розповісти про почуте, стати вісницею гріха та смерті.

У певний момент їй спало на гадку, що до Господа дуже далеко й він її не почує, тож вона почала молитися своїй бабусі, уже давненько померлій, яка її виростила була, бо мати не пережила пологів. Вона щосили чіплялася за переконання, що Зло тут уже пройшло раніше й забралось геть назавжди.

Попри всі свої особисті клопоти, Шанталь знала, що живе серед чесних односельців і односельчанок,

які сумлінно виконували свої обов'язки й простували життям із гордо піднесеною головою, за що мали пошану в усій околиці. Але так було не завжди: упродовж понад двох століть у Віскосі мешкала всяка людська покидь, чого ніхто не соромився визнавати, пояснюючи, що то був наслідок прокляття, насланого кельтами після поразки від римлян.

Аж нарешті мовчання та сила духу одного-єдиного чоловіка — він-бо не вірив у прокляття, а тільки в благословення — стали порятунком для його народу. Шанталь, слухаючи грюкіт металевих жалюзі, пригадувала собі бабусин голос, коли та розповідала їй про те, що сталося.

«Багато років тому один відлюдник — пізніше він уславиться як святий Савен — жив в одній із навколишніх печер. Під ту пору Віскос був тільки прикордонним висілком, де таборилися розбишаки-утікачі, контрабандисти, повії, пройдисвіти в пошуках спільників, зарізяки в перервах між душогубствами. Найгірший із-посеред них був один араб на ймення Агаб, що тримав у кулаку виселок і навколишні землі та дер останню шкуру з рільників, які ще й далі пробували жити по-чесному.

Одного дня Савен виліз зі своєї печери, спустився з гори, прийшов до Агаба додому й попросився

переночувати. Того аж сміх узяв: “Хіба ти не знаєш, що я зарізяка, що я вже стільком на своїй землі голови повідтинав, а твоє життя для мене пса варте?”

“Знаю, — відповів Савен. — Але я маю досить животіння в отій своїй печері. Мені б бодай один разочок заночувати тут”.

Агабові була відома слава, що її мав святий, не менша від його власної, — і йому це муляло, бо він в усьому хотів бути неподільним володарем, а тут випадало рівнятися з таким миршавцем. Тож він поклав собі тієї ж таки ночі вбити свого гостя, щоб усім показати, хто є єдиним і справжнім паном над цією місциною.

Вони трохи поговорили. Слова святого зачепили Агаба, але чоловік він був сторожкий і в Добро більше не вірив. Він показав Савенові місце, де лягти, й заходився застрашливо гострити свого ножа. Савен на якусь часинку спинив на ньому погляд, а тоді заплющив очі й заснув.

Ножа Агаб гострив цілу ніч. Уранці ж, коли Савен прокинувся, то побачив його побіля себе в сльозах.

“Ти не мав страху переді мною й не став мене судити. Уперше в моєму житті хтось провів ніч коло мене в добрій вірі, що я можу бути чесним чоловіком, можу дати притулок нужденним. Коли ти повірив, що я можу чинити праведно, я так і вчинив”.

Після цього Агаб поклав край своєму розбишацькому життю й заходився дбати про околицю. Саме тоді Віскос перестав бути прикордонним висілком, утечищем для всілякої потлочі, й розрісся в неабияке торгове містечко на кордоні двох країн.

Отак воно було».

Шанталь розридалася, дякуючи бабусі за пригадку про цю історію. Навколо неї добрий люд, якому можна довіряти. Поки вона намагалася знову заснути, у її голові зблиснула думка, а чи не розголосити почуту від чужинця пропозицію, просто щоб побачити спантеличення на його обличчі, коли віскосяни виганятимуть його зі свого села.

Наступного дня її здивувало, що він вийшов з ресторану, скориставшись заднім виходом готелю, подався до генделика (що правив водночас за стійку реєстрації та крамничку місцевої консервації) і почав заводити розмови з присутніми там відвідувачами, наче перший-ліпший турист, удаючи зацікавлення геть безглуздими темами, як-от способами стриження овець чи рецептом приготування вудженіни. Віскосянам подобалося думати, що всякого приїжджого приємно вражає їхній здоровий і природний триб життя, тож вони все товкли й товкли — безперестанку й дедалі багатослівніше — свої

незмінні теревені про те, як добре живеться у відриві від сучасної цивілізації, хоча кожен із них у глибині серця прагнув бути десь далеко-далеко звідси, поміж автівок, що забруднюють повітря, та у кварталах, де небезпечно ходити, просто через те, що в очах селяків великі міста мають невідпорну притягальну силу.

Однак щоразу, коли з'являвся новий приїжджий, вони на словах — і тільки на словах — вихвалялися своїм життям у втраченому раю, переконуючи себе самих, яке це чудо — народитися тут, і геть-чисто забуваючи про те, що дотепер жоден із готельних пожитців не виявив бажання все покинути й переселитися до Віскоса.

Вечір минав у жвавій бесіді, за винятком того моменту, коли чужинець зробив одну геть недоречну заввагу:

— Як добре ви тут умієте виховувати дітей. На відміну від інших місць, де я бував, уранці ніколи не чути їхнього крику.

На секунду запала ніякова мовчанка — адже дітей у Віскосі не було, — аж хтось додумався запитати, як йому сподобалася щойно спожита страва місцевої кухні, й розмова поточилася далі нормальним трибом, раз у раз повертаючись до теми принад сільського життя та вад великого міста.

Із бігом часу Шанталь робилася дедалі неспо-
кійнішою, боячись, що він попросить розповісти
про їхню зустріч у лісі. Та чужинець в її бік навіть
і не позирав, а слово до неї промовив тільки раз,
коли замовив — і оплатив готівкою — по напою
для всіх присутніх.

Після того як відвідувачі розійшлися, а чужи-
нець повернувся до свого номера, вона закурила
цигарку, витягнуту з кимось забутої на столі пач-
ки, й сказала власниці готелика, що поприбирає
аж уранці, бо почувається геть замореною по май-
же безсонній ночі. Власниця погодилася, Шанталь
прихопила свою куртку й вийшла на холодне ніч-
не повітря.

До її помешкання було заледве дві хвилини
ходу; на дощ, що мочив їй обличчя, вона не звер-
тала уваги, а подумки намагалася переконати себе,
що все це просто божевільна вигадка, шибениць-
кий гумор, за допомогою якого цей чужинець спо-
дівався привернути її увагу до власної особи.

Тоді вона згадала про золото, яке бачила на влас-
ні очі.

А може, то й не золото. Однак вона була занадто
стомлена, щоб міркувати, й, зайшовши до своєї
кімнати, одразу ж скинула з себе одяг і пірнула під
теплі укривала.

На другу ніч Шанталь зіткнулася з рівночасною присутністю Добра та Зла. Вона занурилася була в глибокий сон без якихось мар, але прокинулася, коли навіть година ще не минула. Надворі стояла цілковита тиша, ані вітер не колихав металевих жалюзі, ані нічні тварини не видавали жодних звуків — нічого-нічогосінько не служило знаком того, що вона й надалі перебуває у світі живих.

Вона підійшла до вікна й визирнула на безлюдну вулицю: там мжичило й тільки кволе світло готельної вивіски ледь-ледь осявало мряку, через що село мало ще понуріший вигляд, ніж зазвичай. Вона добре знала цю тишу забитого села, яка зовсім не пов'язана зі спокоєм і тихомир'ям, а просто означає, що говорити нема про що.

Її погляд поблукав у бік гір; їх не було видно, бо хмари стояли дуже низько, але вона пам'ятала, що десь там лежить закопаний у землю золотий зливочок. Чи радше жовтий предмет, схожий формою на цеглинку, що його там залишив один чужинець. Він показав був їй це місце точнісінько, мало не благаючи, щоб вона викопала цей метал і забрала його собі.

Вона повернулася в ліжку, почала перевертатися з боку на бік, ще раз встала й пішла до лазнички, оглянула в дзеркалі своє голе тіло й занепокоїлася, що воно невдовзі втратить привабливість, знову

лягла. Пожалкувала, що не прихопила з собою пачку цигарок, забуту на столі, — але її власник напевно по неї ще прийде, а давати приводи для недовіри вона не хотіла. Такі вже у Віскосі заведенці: напівпорожня пачка цигарок комусь належить, відірваний гудзик від куртки слід зберігати, поки хтось не прийде й не запитає про нього, решту треба видавати до останнього грошика, а рахунок заокруглювати не вільно. Проклятуща місцина, де все є передбачуваним, усталеним, певним.

Відчувши, що заснути не вдасться, вона спробувала знову помолитися й подумати про свою бабусю, але думкою прикипіла до образочка в пам'яті: розрита ямка, брудний від землі метал, обламана гілляка в її руці, наче костур прочанки, готової рушити в дорогу. Кілька разів вона була задрімала, але щоразу прокидалася, й усе той самий образочок ніяк не виходив їй із голови.

Тільки-но за вікном з'явилися перші ознаки досвітку, вона одяглася й вийшла.

Хоча в селі, де вона жила, люди мають звичку вставати разом зі світанком, час на те ще не прийшов. Вона рушила порожньою вулицею, раз у раз оглядаючись, аби впевнитися, що чужинець за нею не стежить, але в імлі можна було щось побачити хіба

на відстані лічених метрів. Коли-не-коли вона зупинялася, прислухаючись до можливих кроків позаду, — та чула тільки, як б'ється, неначе молот, її власне серце.

Вона запроторилася в лісові зарості, дійшла до роздвоєної кам'яної брили, — яка її завжди бентежила, бо здавалося, що тільки й чекай з миті на мить, коли вона завалиться, — підбрала той самий дрючок, який кинула там напередодні, узялася рити в тому самому місці, на яке вказав був чужинець, полізла рукою в ямку й витягла звідти зливоч, формою схожий на цеглинку. Її увагу привернула до себе тривала мертва тиша посеред лісу, наче стороння присутність наганяла острах на звірів і не давала шелестіти листю.

Її здивувало, що метал у її руках важить аж стільки. Вона обтерла його, помітила кілька вибитих у ньому клейм, два штампи й разочок цифр, спробувала їх розібрати, але не подужала.

Скільки це могло бути в грошах? Напевно це визначити було важко, але — як сказав був чужинець — цього мало б вистачити, щоб не перейматися питаннями заробітку до кінця її днів. Вона тримала в руках свою мрію, те, чого завжди жадала, а тепер — дивом дивним — мала перед собою. То була нагода звільнитися від незмінної однама-

нітності віскоських днів і ночей, від нескінченних походів до готелика, де вона працювала від самісінького свого повноліття, від щорічних приїздів друзів і подруг із далеких країв, куди їхні родини їх вислали на навчання та заради кар'єри, від уже звичних відсутностей без числа й ліку, від приїжджих чоловіків-обіцяльників, що забиралися геть наступного дня, навіть не сказавши «до побачення», від усіх прощань і непростань, до яких вона вже звикла. Тепер вона переживала отуточки, в лісі, вирішальну мить у своєму житті.

Життя завжди було до неї дуже несправедливим: народжена безбатченком, вона одразу ж осиротіла, бо мати її померла від пологів, через що на ній самій немовби тяжів тягар вини; бабуся-селянка, з фаху проста швачка, мусила тиснути гріш до гроша, щоб онука принаймні навчилася читати й писати. Шанталь залюбки мріяла: вона сподівалася, що зможе подолати перешкоди, вийти заміж, знайти роботу у великому місті, привернути до себе увагу шукача талантів, який приїде на короткий відпочинок у цей закутень світу, зробити театральну кар'єру, написати книжку, що стане бестселером, почути крики фотографів із проханням зупинитися на хвильку, простувати в житті червоними доріжками.

Чекала вона день за днем. Щовечора міг з'явитися справжній поціновувач на таку, як вона. Кожен чоловік у її ліжку втілював надію на втечу наступного ж ранку, щоб ніколи більше не бачити цих трьох вулиць, кам'яниць на них, сланцевих дахів, церковки з прилеглим до неї цвинтарем, готелика з його місцевими натуральними продуктами, на вироблення яких потрібні місяці, а продаються вони за таку ж саму ціну, як і промислові.

Якось їй у голові промайнула думка, що кельти, давні мешканці цього краю, сховали тут безцінний скарб, який вона врешті-решт знайде. Далєбі, з усіх її мрій то була найбезглуздіша й найнеймовірніша.

І ось вона стоїть із золотим зливком у руках, ось він, той скарб, у який вона ніколи не вірила, ось воно, звільнення назавжди.

Тут-таки вона переполошилася: єдина фортуна мить у її житті могла сьогодні ж і проминути. А ну ж, як чужинець передумає? А ну ж, як він постановить рушити на пошуки іншого села, де нагодиться жінка, ладна без зайвих вагань допомогти йому в здійсненні задуманого? Чому б їй не підвестися, не повернутися до свого помешкання, не позгрібати до валізи свої вбогенькі манатки та й не податися собі притьмом геть?

Вона уявила, як іде додолу вузьким укосом і потім сідає на попутку, а тим часом чужинець виходить на свою ранкову прогулянку та з'ясовує, що його золото вкрадено. Вона доїде до найближчого містечка, а він повернеться до готелика й зателефонує в поліцію.

Шанталь подякує водієві за те, що її підвіз, і зразу ж піде до каси автовокзалу, щоб купити квиток до якогось далекого місця призначення; у цю мить до неї підійдуть два поліцаї й люб'язно попросять відкрити валізу. Коли вони побачать, що всередині, їхня люб'язність зникне, наче корова язиком злизала; вона — саме та жінка, яку вони шукали, бо три години тому надійшла заява про крадіжку.

У відділку Шанталь муситиме вибирати між двома лініями поведінки: або визнати правду, в яку ніхто не повірить, або просто сказати, що побачила свіжоперекопану землю, вирішила поритися в ній і натрапила на золото. Трапилося колись, що один шукач скарбів — який ганявся й за кельтською старовиною по сховках — з нею переспав. Він їй розповів тоді, що закони в країні з цього приводу чітко кажуть: усе знайдене по праву належить йому, хоча він має обов'язок реєструвати в котрійсь там конторі певні предмети, що мають історичну цінність. А цей золотий зливочок не мав

жодної історичної цінності, він був новий, із позначками, клеймами та вибитими цифрами.

Поліція опитає заявника. Той не матиме змоги довести, що вона зайшла до його кімнати й украла його майно. То буде його слово проти її, але він, слід гадати, виявиться дужчим, скористається зі своїх зв'язків із впливовими особами й у підсумку візьме гору. Однак Шанталь вимагатиме, щоб поліція провела експертизу зливка, і тоді підтвердиться, що вона казала правду, бо на металі знайдуть сліди ґрунту.

Тим часом уся ця історія дійде до Віскоса, мешканці якого, заздрісні й завидущі, почнуть ширити підозри навколо дівчини, про яку, за їхніми словами, не раз і не два розповідано, що вона спить із деякими пожильцями; тож крадіжка могла статися, поки він спав.

Вона врешті виставить себе на посміховище: золотий зливочок сконфіскують на час судового розгляду спору, хтось підвезе її автівкою назад до Віскоса, зганьблену, спаплюжену й наражену на поговори, що їм кінця не буде навіть іще й по тому, як вимре теперішнє покоління. Згодом вона дізнається, що судові позови ніколи нікуди не ведуть, а адвокати коштують задорого, як на її статки, тож на-самкінець доведеться махнути на цю справу рукою.

Кінцевий підсумок: без золота, але з неславою.

Був і інший варіант: чужинець не брехав. Якщо Шанталь забере собі золото й завіється світ за очі, то чи не стане це для села порятунком від куди більшого лиха?

Та все ж, навіть іще перед виходом з дому та прохідкою в гори вона знала, що не спроможеться на такий крок. І чому саме тієї миті, коли вона мала нагоду цілковито змінити власне життя, її охопив такий страх? Хіба вона, зрештою, не спала з нелюбими їй чоловіками, хіба не піддобрювалася понад усяку міру до відвідувачів, щоб отримати щедрі чайові? Хіба їй не траплялося брехати? Хіба вона не заздрила колишнім друзям, які тепер з'являлися в селі лише на гостину до родини під різдвяні свята та новий рік?

Вона щосили вчепилася в золото, підвелася, відчула свою слабкість і розпач, поклала зливки назад у ямку й засипала землею. Вона не була на це здатна, і пояснювалося це не її чесністю чи нечесністю, а внутрішнім страхом. Вона щойно здала собі справу з того, що на заваді здійсненню чиїхось мрій стоять дві речі: усвідомлення їх неможливості та — з раптовим поворотом колеса долі — їх неочікуваний перехід до розряду можливого. Тоді-бо з'являється страх перед дорогою, що веде

не знати куди, перед життям, що несе з собою невідомі виклики, перед можливістю зникнення назавжди всього того, до чого ми звикли.

Люди прагнуть усе поміняти, й водночас їм хочеться, щоб усе лишалося по-старому. Шанталь до пуття не могла збагнути причин, але з нею тепер відбувалося саме це. Може, вона вже занадто зрослася з Віскосом, примирилася зі своєю поразкою, і будь-який шанс поборотися за перемогу став для неї заважким тягарем.

Вона була певна, що чужинцеві вже терпець уривається через її мовчанку, і незабаром — чи не того самого дня — він своїм рішенням постановить використати когось іншого замість неї. Але вона була занадто легкодуха, щоб перебороти власну планиду.

Руки, у яких побувало золото, тепер мали орудувати віником, губкою та ганчіркою. Шанталь повернулася спиною до скарбу й рушила назад до села, де власниця готелика вже чекала на неї, трохи роздратована, — було ж бо обіцяно прибрати приміщення ще до того, як прокинеться один-єдиний готельний пожилець.

Побоювалася Шанталь дарма — чужинець не вирушив кудись інде. Увечері вона побачила його

в генделику: ще невідпорніший звабник, ніж перед тим, він розповідав історії, не конче цілком правдиві, але брані ним, принаймні в його уяві, дуже близько до серця. Їхні погляди знову зустрілися тільки в ситуації формальній, коли він підійшов розплатитися за напої, якими частував завсідників.

Шанталь почувалася знесилою. Їй хотілося, щоб усі порозходилися якнайраніше, але чужинець був в особливо гарному гуморі, й кінця не було видно його розповідям, що їх слухано з увагою, зацікавленням та особливою огидною шанобливістю, а точніше сказати — упокоренням, притаманним селянству перед усіма приїжджими з великих міст, бо вважається, що то люди освіченіші, уміліші, розумніші, сучасніші.

«Яка дурість, — думалося їй. — Вони не годні збагнути власної ваги в суспільстві. Їм і невтямки, що кожного разу, коли хтось підносить до рота виделку, в будь-якому куточку світу, це відбувається тільки завдяки таким людям, як оці віскоські селяни, що працюють від зорі до зорі, зрошують землю потом зі своїх струджених тіл і з невітською терплячістю дбають про худобу. Вони потрібніші для світу, ніж усі оті городяни з великих міст, та попри це поводяться — й почувуються, — як істоти нижчі, затуркані, негодящі».

Однак чужинець мав охоту похизуватися своїм знавцтвом, вартим більшого, ніж усе, що робив кожен із зібраних у барі людей. Він показав пальцем на картину в рамці, що висіла на стіні:

— Знаєте, що це таке? Одна з найславетніших картин у світі: тайна вечеря Ісуса з його учнями, пензля Леонардо да Вінчі.

— Та, мабуть, не така вже й славетна, — відказала власниця готелика. — Коштувала вона зовсім дешево.

— Це ж тільки репродукція, а справжній стінопис прикрашає одну церкву дуже далеко звідси. Але про цю картину існує легенда, не знаю, чи ви хочете її почути.

Усі кивнули, й Шанталі знову зробилося соромно за те, що вона тут мусить слухати хвалька, який чваниться своїм непотрібним знанням, аби тільки виставити себе розумнішим за інших.

«Задумавши цю картину, Леонардо да Вінчі зіткнувся з великою завадою: він-бо мусив намалювати Добро в образі Ісуса та Зло в образі Юди, приятеля, що вирішує під час вечері зрадити його. Роботу довелося перервати посередині, доки не знайдуться досконалі натурники.

Одного дня, слухаючи хоральний спів, він угле-дів в одному з юнаків досконалий образ Христа.

Він завів його до своєї майстерні й відтворив його риси на шкіцах та начерках.

Минули три роки. “Тайна вечерея” була майже викінчена, — але да Вінчі ще не зустрів бездоганного натурника, з якого малювати Юду. Кардинал, відповідальний за церкву, почав на нього тиснути, вимагаючи домалювати стінопис якнайшвидше.

По багатоденних пошуках маляреві на повернувся на очі якийсь рано постарілий молодик, що лежав, обідраний і п’яний, у риштаку. На превелику силу маляреві помічники перетягли того до церкви, бо часу на малювання шкіців уже не залишалось.

Жебрак не розумів гаразд, куди його принесли й що з ним відбувається; помічники підтримували його на ногах, поки да Вінчі переносив на стіну риси безбожжя, гріха та бездушшя, так чітко закарбовані на цьому обличчі.

Коли він закінчив роботу, жебрак, уже трохи протверезілий, розплющив очі й побачив перед собою картину. Відтак промовив голосом, у якому зачудовання змішалось зі смутком.

— А я цю картину раніше вже бачив!

— Коли ж би це? — запитав його здивований да Вінчі.

— Три роки тому, ще перед тим, як утратив усе, що мав. Тоді я співав у хорі, жив життям, сповне-

ним мрій, і мистець запросив мене посидіти натурником для образу Ісуса».

Чужинець замовк на довшу хвилю. Його очі дивилися на пароха, який попивав своє пиво, але Шанталь знала, що його слова призначалися для неї.

— Інакше кажучи, у Добра і Зла однакове обличчя; усе залежить тільки від того, коли саме та чи та людина перестрінеється з ними на життєвому шляху.

Він підвівся на ноги, перепросив, пояснив, що відчуває втому, і піднявся до свого номера. Решта відвідувачів розплатилися й поволі розбрелися, зупинивши перед виходом погляд на дешевій репродукції славетної картини та кожен питаючи себе, коли ж саме в перебігу життя йому випало було зазнати доторку янгола або диявола. Хоча ніхто цього з іншими не обговорював, усі дійшли висновку, що у Віскосі таке якщо й траплялося, то хіба ще до того, як Агаб завів мир у цій околиці; що ж до часів теперішніх, то кожен новий день нічим не відрізняється від попереднього, та й по всьому.

Геть знесилена, автоматично виконуючи свою роботу, Шанталь усвідомлювала, що тільки вона одна має про це інакшу думку, бо відчула була на своєму обличчі тендітний дотик голубливої й важкої руки Зла. «У Добра і Зла однакове обличчя; все залежить тільки від того, коли саме та чи та людина перестрінеться з ними на життєвому шляху». Сказано гарно, може, воно й правда; але ось тепер їй треба лише виспатися, і більше нічого.

Як наслідок, вона неправильно видала решту одному з відвідувачів, що траплялося з нею хіба винятково; вибачитися вона вибачилася, але вини за це на себе не покладала. Незворушно й поштиво вона дочекалася, доки парох і вийт — а саме вони зазвичай затримувалися найдовше — вийдуть із приміщення. Замкнула касу, збрала свої речі, накинула на себе дебелу дешеву куртку й попрямувала додому, як те робила вже не один рік.

І от третьої ночі вона зіткнулася з присутністю Зла. Прийшло Зло у вигляді непоборної втоми та

страшенної гарячки, від чого вона впала в стан напівпритомности, але заснути не могла, — тоді як знадвору долинали неугавне вовче виття. Були миті, коли вона мала певність, що марить, бо їй увиждалося, що звір проник у її кімнату й звертається до неї незрозумілою їй мовою. На хвильку опритомнівши було, вона вирішила підвестися, піти до церкви й попросити, щоб парох викликав лікаря, адже вона хвора, дуже хвора; та коли вона спробувала здійснити цей свій намір, ноги її не послушалися й вона здала собі справу з того, що йти не подужає.

Якщо ж піде, то до церкви не дійде.

Якщо ж дійде до церкви, то муситиме чекати, поки парох прокинеться, одягнеться та відчинить двері, а тим часом на холоді її гарячка як стій зросте, уб'є її на місці, без жалю, перед дверима споруди, яку заведено вважати святим місцем.

«Принаймні не треба буде доправляти мене на цвинтар, бо я вже коло нього й буду».

Промаривши цілу ніч, Шанталь почала відчувати, що гарячка попускає, — щойно ранкове світло почало заходити до кімнати. Коли сили до неї повернулися й вона спробувала заснути, почувалися добре знайомі автомобільні гудки: отже, до Віскоса вже привезено хліб і прийшов час варити собі ранкову каву.

Ніхто не змушував її виходити на вулицю по хліб; вона сама керувала собою й могла залишатися в ліжку донесхочу, бо працювати починала аж надвечір. Але в ній зайшла якась зміна; їй потрібен був зв'язок із довколишнім світом, доки вона не з'їхала з глузду остаточно. Вона прагнула зустрічі з людьми, які тим часом сходилися до зеленого фургончика, віддавали свої монети й отримували на взамін випічку, втішені з того, що почався новий день і в них є що робити та що їсти.

Вона підійшла до гурту, привіталася з усіма й почула у відповідь: «Якась ти наче змарніла на вигляд», — або ж: «З тобою нічого не трапилося?» Усі — люб'язні, товариські, повсякчас ладні допомогти, простосерді й безхитрі у своїй душевній щедрості; її ж душа, навпаки, угризалася в безнастанних пориваннях до мрій, пригод, страху та влади. Вона охоче поділилася б із ким-небудь своєю таємницею, та якби бодай хтось один про це провідав, упродовж ранку вістка розійшлася б по всьому селу, а отже, краще було подякувати за турботу про її здоров'я й далі робити своє, поки в голові не роз'ясниться хоч трохи.

— Нічого особливого. Цілу ніч вив вовк і не давав мені спати.

— А я не чула вовчого виття, — сказала власниця готелика, що й собі прийшла купити хліба.

— Уже багато місяців вовки в цій околиці не виють, — підтвердила її слова жіночка, що готувала консервацію, продавану в крамничці при генделику. — Мабуть, мисливці їх усіх винищили, а це для нас дуже погано, бо саме заради вовків, звірів рідкісних, сюди з'їжджаються охочі постріляти. Вони аж дуріють за цим задаремним змаганням: хто вполює звіра, якого найтяжче вистежити.

— Не треба розповідати перед пекарем, що в цій околиці більше нема вовків, — стиха проказала Шанталіна працедавиця. — Коли про це дізнаються, до Віскоса можуть зовсім перестати приїжджати.

— Але ж я чула вовка.

— Хіба сіромана, — докинула своє слово вїйтиха, яка недолюблювала Шанталь, але була досить вихована, щоб не виставляти напоказ свої почуття.

Власниця готелю обурилася:

— Ніяких сіроманів не буває. То був звичайнісінький вовк, тепер уже, мабуть, мертвий.

Та вїйтиха не складала зброї.

— Чи буває, чи не буває, а ми всі знаємо, що жоден вовк тут уночі не вив. Ця дівчина працює у вас понад приписаний час; їй, мабуть, усі сили вийшли, а через те й учувається всяке.

Шанталь далі не втручалася в їхню суперечку; вона взяла свій хліб і відійшла.

«Задаремне змагання», — пригадалися їй слова жіночки, що готувала консервацію на продаж. Саме так вони дивляться на життя: задаремне змагання. Вона мало не оголосила тут-таки чужинцеву пропозицію — щоб побачити, чи цей задоволений з себе дрібнодухий люд утягнеться в змагання таки ж незадаремне: десять золотих зливків за простий злочин, який забезпечить майбутнє їхнім дітям і онукам, повернення втраченої величі Віскоса, з вовками чи без.

Але вона себе опанувала. У цю мить вона поклала собі все розказати того самого вечора, але за присутності всіх, у генделику, аби потім ніхто не міг сказати, що не чув або не второпав. Можливо, вони гуртом накинуться на чужинця й віддадуть його в руки поліції, а вона тоді дістане нагоду безперешкодно забрати свій золотий зливочок як відплату за прислугу, зроблену громаді. А можливо, вони просто їй не повірять, і тоді чужинець полишить їхнє село з переконанням, що вони всі — люди добрі, хоча то й неправда.

Вони всі — люди темні, простодушні, покірні. Вони всі не вірять у те, що виходить поза межі їхніх узвичаєних уявлень про життя. Вони всі бояться

Бога. Усі — як і вона сама — занадто легкодухі, щоб перебороти власну планиду, коли настає слухна мить. Та коли говорити про щирі добрість, то її немає — ані на землі легкодухих людей, ані так само на небі, у домівці Бога Всемогутнього, який роздає страждання грішним і праведним без розбору, лише заради того, щоб ми впродовж усього нашого життя благали його збавити нас від Зла.

Дарма що похолоднішало, Шанталь, яка мала за собою три безсонні ночі, почувалася, варячи ранкову каву, краще, ніж будь-коли. Не сама лише вона була легкодуха. Можливо, сама лише вона усвідомлювала власну легкодухість, адже інші називали життя «задаремним змаганням» і змішували своє боягузтво з широтою душі.

Вона згадала одного з віскосян, що працював був в аптеці сусіднього містечка й залишився на вулиці по двадцятирічній роботі. Жодного вибувного він не вимагав, бо, як він казав, був у дружніх стосунках з господарями й не бажав завдати їм прикрощів, знаючи, що його звільнено через фінансову скруту. Усе це було брехнею: не домагався він через власну легкодухість, хотів за всяку ціну зберегти приязні стосунки, сподівався, що господарі завжди матимуть його за людину з широкою душею та вірного друга. Пізніше, коли спробував позичити в них

гроші — йому перед носом зачинили двері, — але тоді вже було запізно, бо він власноруч подав був заяву на звільнення й більше ні на що не мав права.

І по заслuzі. Виступати в ролі співчутливої душі пасує тільки тим, що бояться мати в житті самостійну поставу. Завжди буває значно легше повірити у власну добрість, ніж протиставитись іншим і виборювати свої права. Завжди буває легше пропустити образу повз вуха, ніж зійтись в бійці з кимось сильнішим за тебе; ми завжди можемо сказати, що кинутий у нас камінь не влучив, і тільки вночі — коли ми на самоті з собою, а наша жінка, наш чоловік чи наш шкільний товариш спить — тільки вночі ми можемо мовчки пролити сльозу над власною легкодухістю.

Шанталь випила свою каву й подумки побажала собі, щоб день минув швидко. Вона знищить це село, покладе край Віскосу цього вечора. Зрештою, це село так чи так вимре менш ніж за одне покоління, бо в ньому немає дітей, — молодь розмножувався в інших місцинах країни, посеред свят, гарного одягу, подорожей, «задаремного змагання».

Однак швидко день не минув. Зовсім навпаки, під похмурих небом із низькими хмарами години тяглися нескінченно. За імлюю не видно було гір, і село

здавалося відокремленим від світу, загубленим саме в собі, ніби то було єдине залюднене місце на Землі. У вікно Шанталь побачила, як чужинець виходить з готелю й прямує в бік гір, за своєю щоденною заведенцією. Вона злякалася за своє золото, але зразу ж заспокоїла себе: він повернеться, адже в нього готель сплачено за цілий тиждень, а в людей багатих ніколи не марнується жоден шеляг — на відміну від бідних.

Вона спробувала почитати, але не змогла зосередитися. Вийшла прогулятися Віскосом і побачила по дорозі тільки одну людину — Бертю, вдову, яка цілими днями висиджувала перед дверима своєї хати, придивляючись до всього, що відбувається навколо.

— Нарешті має похолодати, — звернулася до неї Бертя.

І чому це люди, яким нічого сказати, гадають, що варт побалакати про погоду, подумалося Шанталі. Вона мовчки кивнула.

Вона пішла далі своєю дорогою, бо з Бертою вже наговорилася про все можливе та неможливе — за довгі роки, прожиті в цьому селі. Якийсь час вона вважала її за жінку цікаву, стійку, яка спромоглася влаштувати власне життя навіть по смерті чоловіка, загиблого, як і багато інших, у нещасному випадку на полюванні: вона продала частину свого скром-

ного майна, уклала вторговані гроші — разом із компенсацією — в якусь надійну інвестицію і тепер жила за відсотки.

Та з часом її цікавість до вдови минула, вона почала бачити в ній утілення всього того, чого боялася для себе самої: дожитися до того, що сидітимеш на стільці перед власною хатою, одягши взимку кілька кожухів, і дивитимешся на єдиний краєвид, бачений у житті, завжди незмінний, стежитимеш за тим, на що й уваги можна не звертати, бо тут ніколи не трапляється нічого поважного, істотного чи вартісного.

Вона зайшла до імлистого лісу, де не боялася заблукати, бо знала напам'ять усі стежки, дерева та каменюки. Спробувала уявити, як розбурхає односельців увечері, перепробувала подумки кілька способів викласти пропозицію від чужинця — то відтворюючи слово в слово все нею почуте та побачене, то розповідаючи історію, про яку годі мати певність, чи вона правдива, чи ні, приблизно так, як це зробив чоловік, через якого вона вже три ночі не спить.

«Він дуже небезпечний, гірший за всіх мисливців, з якими я зналася».

Походжаючи лісом, Шанталь почала здогадуватися про те, що в її житті з'явилася друга особа, не менш небезпечна за чужинця, — вона сама. Ще чотири дні

тому вона не усвідомлювала, що вже звекає бути тим, чим є, мати надії, які можна мати в її обставинах, вважати життя в Віскосі не таким уже й безпросвітним — недарма ж улітку ця околиця аж кишіла від туристів, які її називали «райською».

А тепер зі своїх могил повилазили почвари, щоб мучити її вночі, й вона від того почувалася нещасною, покривдженою, забутою Богом і безталанною. Ба ще гірше — вони змусили її повсякчас відчувати гіркоту, яку вона безперестану носила в собі, байдуже, чи в лісі, чи на роботі, чи під час нечастих зустрічей, чи значно частішої самоти.

«Хай буде проклятий цей чоловік. І хай буду проклята я за те, що змусила його перестрітися зі мною на моєму шляху».

Вертаючись до села, вона каялася в кожній прожитій хвилині, блюзнила проти своєї матері, що померла так рано, і проти бабусі, що вчила її бути доброю та чесною, проти своїх друзів, які її покинули, проти своєї планиди, якої не могла позбутися.

Берта й надалі сиділа на своєму місці.

— Дуже ти швидко ходиш, — сказала вона. — Сядь коло мене, перепочинь.

Шанталь її послухалася. Вона зробила б що загодно, аби тільки швидше згаяти час.

— Село наче на себе не схоже, — вела далі Берта. — Щось незвичне висить у повітрі; а вчора я чула, як виє сіроман.

Дівчині трохи полегшало. Сіроман чи просто вовк, але вночі він вив, і принаймні ще одна людина, крім неї самої, це чула.

— Це село завжди схоже на себе, — відповіла вона. — Тільки пори року чергуються, і тепер прийшла черга зими.

— Ні. Це через появу чужинця.

Шанталь не виявила назовні найменшого подиву. Невже він говорив ще з кимось?

— А що Віскосу від появи чужинця?

— Я цілими днями спостерігаю за природою. Дехто гадає, що то є марнування часу, але тільки так мені вдалося примиритися з утратою того, кого я всім серцем кохала. Я бачу, як минають пори року, дерева скидають із себе листя та небавом знову розпускаються. Та все ж іноді в природі заходить несподіванка, що спричиняє зміни незворотні. Мені казали, що гори навколо нас виникли через землетрус, який стався тисячі років тому.

Дівчина кивнула; у школі її теж цього навчено.

— І от тоді вже нема повороту назад ні для чого. Боюся, що таке може статися тепер.

Шанталі закортіло розповісти історію про золото, бо вона підозрювала, що стара щось знає, — та все-таки вона стрималася.

— Мені на думку приходить Агаб, великий перетворник нашого життя, наш герой, той, кого благословив святий Савен.

— Чому саме Агаб?

— Бо він умів збагнути, що навіть малесенька дрібниця, хоч би з яких добрих намірів вона випливала, може все зіпсувати. Розповідають, що після встановлення миру в селі, усунення завзятої потолочі й осучаснення рільництва та торгівлі у Віскосі він якось увечері запросив до себе друзів й приготував для них учту з соковитого шматка м'яса. Аж раптом виявилось, що в нього закінчилася сіль.

Тоді Агаб покликав свого сина:

— Сходи в село й купи солі. Але заплати за неї поцінно, не задорого й не задешево.

Син здивувався:

— Не платити задорого, це я розумію, тату. Але якщо я поторгуюся й зіб'ю ціну, чому б не заощадити трохи грошей?

— У великому місті це було б слушно. Але в такому селі, як наше, це його зведе нанівець.

Син вийшов, ні про що більше не питаючи. Тим часом гості, що чули їхню розмову, поцікавилися,

а чому ж не треба купувати сіль дешевше, й Агаб їм відповів:

— Хто продасть сіль задешево, зробить так тільки тому, що напропале потребує грошей. Той, хто з цього скористається, зневажить піт і працю людини, яка з тяжкою натугою щось виробила.

— Але ж цього замало, щоб звести нанівець ціле село.

— На початках світу несправедливість теж була мала. Та кожен, хто приходив пізніше, додавав до неї свою децицію, яка щоразу здавалася зовсім дрібною, а тепер погляньте, до чого ми сьогодні дійшли.

— Наприклад, як отой-таки чужинець, — сказала Шанталь, перевіряючи, чи Берта підтвердить, що теж із ним говорила. Але та мовчала. — Мені невтямки, заради чого Агаб так хотів урятувати Віскос, — налягала Шанталь. — Раніше то було втечище для всілякої потлочі, а тепер це село слабкодухів.

Стара, бігме, щось знала. Залишалося з'ясувати, чи від самого чужинця.

— Так то воно так. Я не певна лишень, чи то саме слабкодухість. Вони хочуть, щоб Віскос і надалі був таким, як споконвіку, — місцем, де можна обробляти землю та випасати худобу, де гарно ведеться мисливцям і туристам і де водночас кожен точно знає,

що станеться завтра, а непередбачуваними є тільки стихійні лиха. Може, то просто їхній спосіб, як знайти для себе душевний спокій, хоча в одному я з тобою згодна: усі гадають, що подужають упоратися з усім, а насправді не годні дати собі раду ні з чим.

— Не годні дати собі раду ні з чим, — повторила Шанталь.

— «Нікому не вільно додати щось до написаного в книзі оцій», — промовила стара словами з католицької Євангелії. — Але нам подобається жити в омані щодо цього, бо так воно певніше. Зрештою, цей вибір не гірший від усякого іншого, хоча то чиста дурість — накидати світові свою волю, вірити у від себе ж вигадану певність, бо через те всі стають у житті безпорадними; коли ніхто того не чекав би, землетрус створює гори, блискавка спалює дерево, вже ніби готове зазеленіти навесні, а нещасний випадок на полюванні забирає життя в чесної людини.

І Берта чи не всоте розповіла, як загинув її чоловік. Він був одним із найшанованіших егерів в усій околиці, ставився до мисливства не як до дикунської забави, а як до способу підтримувати місцеві традиції. Завдяки йому у Вілкосі створено тваринний заказник, управа розробила приписи для захисту видів, які вимирають, заведено сплату

збору за кожну здобич, причому гроші йшли на благо громади.

Бертин чоловік намагався бачити в цій забаві — для одних дикій, для інших традиційній — нагоду прищепити мисливцям дещицю з мистецтва жити. Коли приїздив хтось грошовитий, але недосвідчений, він вів його на пустище. Там він ставив на котрусь каменюку пивну бляшанку.

Відходив на п'ятдесят метрів від бляшанки, одним-єдиним пострілом збивав її з місця, і вона відлітала далеко.

Він іще раз ставив бляшанку на те саме місце, витягав з кишені хустку й просив зав'язати собі очі. Далі цілив у напрямку мішені й знову стріляв.

— Влучив чи ні? — питав він, здіймаючи з очей пов'язку.

— Звісно ж, ні, — відповідав новоприбулий мисливець, утішений приниженням пихатого єгеря. — Куля пройшла дуже далеко. Здається мені, що від вас я нічого не навчуся.

— Оце щойно ви одержали від мене найважливішу науку у своєму житті, — вів далі Бертин чоловік. — Завжди, коли хочете чогось досягти, тримайте очі розплющеними, зосереджуйтеся й точно знайте, чого прагнете. Із зав'язаними очима ніхто нікуди не поцілить.

Одного разу, коли він вдруге ставив на місце бляшанку після першого пострілу, інший мисливець подумав, що вже прийшла його черга перевірити власну влучність. Він вистрілив іще до того, як Бертин чоловік повернувся до нього, — куля полетіла не туди, куди треба, і влучила тому в шию. Така корисна наука про зосередженість і цілеспрямованість не встигла дійти до вух, яким призначалася.

— Мені треба йти, — сказала Шанталь. — Маю ще дещо зробити перед роботою.

Берта попрощалася з нею та дивилася їй услід, поки дівчина не завершила в провулок біля церковки. За довгі роки сидіння перед дверима власної хати, споглядання гір і хмар, спілкування подумки з померлим чоловіком стара навчилася «бачити» людей наскрізь. Її лексикон був обмежений, вона не вмiла знайти ліпшого слова на позначення почувань, отриманих від інших людей, але відбувалося ось що: вона «входила» в чужу шкуру, спізнавала, що в кого на душі.

Почалося все з похорону її чоловіка, єдиного щиро коханого; вона була в сльозах, коли одне дитинча біля неї — син одного з мешканців Віскоса, який давно вже виріс і переїхав за тисячі кілометрів звідти, — поцікавилася, за ким вона тужить.

Берта не хотіла налякати хлопчика розповідями про смерть і прощання навіки; вона сказала тільки, що її чоловік поїхав і нескоро, мабуть, повернеться до Віскоса.

— Мабуть, він вам набрехав, — відповів хлопчик. — Я щойно його бачив, він ховався за надгробком і всміхався, а в руці тримав столову ложку.

Хлопчикова мати почула його слова й суворо насварила. «Дітям усе щось увижається», — сказала вона, прохаючи вибачення. Однак Берта приємно припинила плакати й поглянула в указаному напрямку; її чоловік мав чудну примху завжди їсти суп тією самою ложкою, що Берту неабияк дратувало — адже всі ложки однакові, й в одну входить стільки ж супу, скільки в іншу, — але він узяв у голову, що їстиме тільки однією. Берта ніколи про це нікому не розповідала, щоб, бува, не подумали, що він причинний.

Однак хлопчик справді бачив її чоловіка, і ложка була того знаком. Діти мають здатність «бачити». Вона поклала собі теж навчитися так «бачити», бо хотіла гомоніти з ним, знову мати його при собі — хоч би й поторочю.

Попервах вона замикалася в хаті й майже з неї не виходила, чекаючи, коли він перед нею явиться. Одного дня їй був внутрішній голос: вона мала

вийти за двері хати й почати приділяти увагу іншим, до її свідомости дійшло чоловікове бажання, щоб вона вела веселіше життя, жвавіше долучалася до сільських подій.

Вона поставила перед хатою стільця й заповзялася споглядати гори; вулиці Віскоса зазвичай малолюдні, але того самого дня, коли вона це зробила, повз неї пройшла сусідка по дорозі з сусіднього села, де, за її словами, на ярмарку дуже дешево продавали гарне столове начиння, — і на підтвердження вона витягла зі своєї торби ложку.

Берта здогадалася, що вже ніколи більше свого чоловіка не побачить, але він попросив її залишатися на цьому місці та спостерігати за селом, і вона це робитиме. По спливі якогось часу вона почала помічати чиюсь присутність із лівого боку й відчула певність, що поруч був він — і не просто складав їй товариство, але й захищав від усякої небезпеки, а крім того, навчав бачити речі, непомітні для інших, як-от малюнки хмар, неодмінно сповнені змісту. Їй робилося трохи сумно, коли вона пробувала подивитися на нього, бо тоді видиво зникало; та невдовзі вона зауважила, що може розмовляти з ним на підсвідомому рівні, — і чого тільки вони опісля між собою не обговорювали.

За три роки вона вже навчилася «бачити», що в кого на душі, та отримала від чоловіка не одну пораду в справах повсякденного життя, яка їй потім дуже придалася; наприклад, вона не дала себе обдурити, коли їй запропоновано відшкодування, вище від належного, а ще — забрала гроші з банку перед самим його банкрутством, з яким пропала багаторічна праця сили-силенної місцевого люду.

Одного ранку — вона вже й не пам'ятала, як давно це сталося, — він сказав їй, що Віскосу загрожує знищення. Берта зразу ж подумала про землетрус, про появу в цій місцині нових гір, але він її заспокоїв, пояснивши, що нічого подібного тут не відбудеться в наступну тисячу років; його непокоїв інакший різновид знищення, хоча навіть він сам не знав, про що може йтися. Але він попросив її бути пильною, бо це було його село, його улюблений закуток на землі, дарма що полишений раніше, ніж йому самому того хотілося б.

Берта почала уважніше приглядатися до людей, до малюнків хмар, до тимчасових гостей-мисливців, та не бачила жодних ознак, щоб хтось намагався зруйнувати їхнє Богу духа винне село. Однак чоловік наполягав, щоб вона й надалі чувала, і вона чинила, як її прохано.

Три дні тому вона побачила прихід чужинця в товаристві гаспида й зрозуміла, що її очікування добігло кінця. Сьогодні вона помітила, що дівчину з одного боку супроводжував гаспид, а з другого янгол; у її голові перше з другим одразу ж поєдналося, й вона збагнула, що в її селі коїться щось дивне.

Вона всміхнулася сама до себе, зиркнула ліворуч і зобразила легенький поцілунок у тому напрямку. З неї ніяка не баба-нікчема; перед нею важливе завдання — урятувати рідне село, хоча вона не знала до пуття, як саме коло того треба заходжуватися.

Попрощавшись зі старою, глибоко зануреною у свої думки, Шанталь повернулася додому. Берта мала славу — пошепки передавану у Віскосі з уст в уста — старої відьми. Розповідали, що вона майже на цілий рік зачинилася була у своїй хаті й навчилася за цей час чаклунства. Шанталь колись цікавилася була, хто ж їй був за навчителя, і відповідь дістала від одних, що перед старою вночі являвся сам диявол, тоді як інші твердили, що вона чарівною примовою, переказаною їй від батьків, викликала дух кельтського жерця. Та ніхто цим надто не переймався; Берта була нешкідлива й завжди вміла розповісти щось цікаве.

І вони мали рацію, дарма що Бертині розповіді раз у раз повторювалися. Аж раптом Шанталь, вже поклавши пальці на ручку дверей, знерухоміла. Хоча вона перед тим уже багато разів слухала, як загинув чоловік старої, тільки тепер вона здала собі справу з того, що в цьому випадку була й дуже важлива наука для неї самої. Вона згадала, як недавно ходила лісом, охоплена сліпою ненавистю, кидаючись то туди, то сюди, ладна без розбору товкти всякого, хто нагодився б їй під руку, — а чи й себе саму, або село, або його мешканців, або їхніх дітей.

Однак справжня її ціль була тільки одна — чужинець. Зосередитися, вистрілити, забити здобич. Для цього був потрібен план — то було б чисте безумство — проговоритися сьогодні й полишити дальший перебіг подій на самоплив. Вона постановила відкласти ще на один день свою розповідь про зустріч у лісі з чужинцем — якщо взагалі про це коли-небудь прохопиться перед односельцями.

У вечері, отримуючи гроші за загальне частування, яке чужинець уже звично оплачував, Шанталь побачила, що він туди вклав цидулку для неї. Вона поклала її в кишеню, на позір не надаючи їй жодного особливого значення, хоча й помічала раз у раз на собі його запитальні погляди. У грі вони неначе помінялися ролями: ініціатива тепер належала їй, і місце та час битви обирала вона. Саме так чинять вправні мисливці; вони завжди створюють для своєї здобичі такі умови, що вона сама на них виходить.

Тільки повернувшись додому, на цей раз із дивним передчуттям, що нарешті добре виспитья за ніч, вона розгорнула цидулку: чужинець просив про нову зустріч на тому самому місці, де вони познайомилися.

На закінчення він писав, що волів би мати з нею розмову наодинці. Але могли б вони порозмовляти й на очах в усіх, якби вона того забажала.

Погроза не лишилася непоміченою; навпаки, Шанталь була задоволена, отримавши її. Це був

знак того, що віжки вислизають йому з рук, чого ніколи не трапляється з людьми справді небезпечними. Агаб, великий віскоський миротворець, любив приказувати: «Дурні бувають двох різновидів — ті, що через погрози опускають у зневірі руки, й ті, що сподіваються погрозами чогось досягти».

Вона подерла цидулку на дрібні шматочки, кинула їх в унітаз і спустила воду, потім узяла гарячу купіль, заліла під укривала й усміхнулася. Їй удалося доскочити свого: між нею та чужинцем відбудеться ще одна зустріч і розмова вічна-віч. Щоб придумати, як його перемогти, треба краще його пізнати.

Заснула вона майже одразу — сном глибоким, відсвіжним і спокійним. Першої ночі її навідало Добро, другої — Добро і Зло, третьої — Зло. Жодна з трьох їхніх спроб не була успішною, але вони й надалі співіснували в її душі, а тепер заводили бій між собою, щоб з'ясувати, чиє буде зверху.

К оли з'явився чужинець, Шанталь уже до нитки промокла під дощем, бо повернулася сльота.

— Про погоду нема чого говорити, — сказала вона. — Як бачите, іде дощ. Я знаю місце, де нам буде зручніше розмовляти.

Вона підвелася, тримаючи в руці довгий ряднинний чохол.

— У ньому рушниця, — зауважив чужинець.

— Еге ж.

— Ви хочете мене вбити.

— Хочу. Не знаю, чи зможу, але бажання маю велике. Та зброю я принесла з іншої причини: по дорозі можу натрапити на сіромана, покінчити з ним і стати найшанованішою людиною у Віскосі. Я чула вчора, як він виє, хоча ніхто мені не вірить.

— На якого ще сіромана?

Вона завагалася, чи слід далі зближатися настроєво з цим чоловіком, її ворогом. Однак згадала одну книжку про японські бойові мистецтва — вона завжди читала те, що залишалось в готелі після пожителів, незалежно від теми, бо не любила

викидати власні гроші на купівлю книжок. Там було написано, що супротивника найлегше можна послабити, створивши в нього враження, що ти на його боці.

Простуючи під дощем і на вітру, вона розповіла йому про цей випадок. Два роки тому один мешканець Віскоса, а точніше місцевий коваль, пішов на прогулянку й раптом натрапив на вовка з вовчєнятами. Чоловік злякався, схопив у руки гiлляку й накинувся на вовка. Зазвичай вовк у таких обставинах тікає, але, мавши при собі вовчєнят, почав відгризатися й розпанахав чоловікові ногу. Коваль, ремісник, чий фах потребує неабиякої сили, відбивався так завзято, що звір відступив; вовк зник у лісі зі своїм потомством і більше нікому не наvertsався на очі; про нього тільки було відомо, що він мав білу пляму на лівому вусі.

— А чому він «сіроман»?

— Звірі, навіть найлютіші хижакі, нападають на людей нечасто, хіба в обставинах виняткових, як-от у цьому разі, щоб захистити потомство. Та після того, як напали й скуштували людської крові, вони стають небезпечними, їм постійно її хочеться ще і ще, звичайний дикий звір обертається на нестримного вбивцю. Усі чекають, що з дня на день цей вовк знову на когось нападе.

«Ніби про мене сказано», — подумалося чужинцеві.

Шанталь, молодша й загартованіша, намагалася йти якнайшвидше, щоб довести свою перевагу над чоловіком, заморивши й тим принизивши його; однак її супутник не відставав. Та все ж прийшла мить, коли він, трохи захеканий, попросив її уповільнитися.

Вони підійшли до невеликого пластикового намету зеленого кольору, де переховувалися мисливці в очікуванні здобичі. Обое сіли всередині, хукаючи на свої заледенілі руки та потираючи їх.

— Чого вам треба? — запитала вона. — Навіщо ви передали мені записку?

— Я вам загадаю загадку: який день у нашому житті не настає ніколи?

Відповіді не було.

— День завтрашній, — пояснив чужинець. — Та виглядає так, що ви вірите в завтрашній день і все відкладаєте й відкладаєте те, про що я вас просив. Сьогодні вже починаються вихідні; якщо ви нічого не скажете, то я це зроблю сам.

Шанталь вилізла з криївки, відійшла на безпечну відстань, розстібнула чохол і витягла з нього рушницю. Чужинець усього того наче й не бачив.

— Ви розкопували золото, — вів далі він. — Якби писати книжку про те, що з вами сталося, — як ви гадаєте, чи читацька більшість, наражена на неминучі життєві труднощі, часто покривджена долею та іншими людьми, у щоденних тяжких клопотах, щоб оплатити навчання дітей і прогостувати себе та їх... чи ці читачі переживатимуть за те, щоб ви набралися духу й утекли зі зливком?

— Хтозна, — сказала вона, вставляючи набій у рушницю.

— От і я не знаю. І відповідь хочу дістати саме на це запитання.

Другий набій опинився в рушниці.

— Ви ось-ось мене вб'єте, хоча пробували були заспокоїти мене баечкою, мовляв, рушниця на вовка. Це не шкодить, бо дає відповідь на моє питання: людські істоти своїм еством є лихі, проста сільська буфетниця з глухої глушини здатна скоїти злочин заради грошей. Нехай я помру, але тепер я знаю відповідь і можу померти з чистим сумлінням.

— Тримайте. — Вона простягнула рушницю чужинцеві. — Про наше знайомство нікому невідомо. Усі дані у вашому формулярі недостеменні. Ви можете полишити це місце, коли вам заманеться, і, як я розумію, для вас нема обмежень, куди саме

ви гайнете. Не треба бути влучним стрільцем — вистачить спрямувати рушницю в мій бік і натиснути гачок. У набоях шріт, з цівки він розлітається стіжком. Убиває він не тільки птахів, а й людей. Ви навіть можете відвернутися — якщо вам бридко бачити, як моє тіло розірветься на шматки.

Чоловік приставив палець до гачка, наставив рушницю на неї, і Шанталь побачила, на свій подив, що рушницю він тримає вправно, як професійний стрілець. Так вони й простояли довшу часинку, причому вона знала, що з простої неухважності або з переляку, якщо раптом звідкілясь вискочить якась лісова тварючка, він може поворушити пальцем, — і прогримить постріл. У цю мить вона усвідомила, який то був дівтацький учинок з її боку — кидати іншому виклик тільки для того, щоб його позадирати, показати йому, що він сам не здатен на те, чого домагається від інших.

Чужинець рушниці не відводив, очі йому не кліпали, руки не тремтіли. Уже було запізно — адже й він, либонь, дійшов висновку, що воно загалом не така вже й погана думка — спровадити на той світ дівку, яка кинула йому виклик. Шанталь уже ладналася була просити в нього вибачення, аж тут чужинець опустил зброю, і вона не встигла сказати ні слова.

— Ваш страх можна відчути майже на доторк, — промовив він, вертаючи Шанталі рушницю. — По

вас тече й пахне піт, дарма що дощ перебиває його дух; чути биття вашого серця, яке ще трохи, й вам із грудей вистрибне, дарма що вітер хитає дерева з несамовитим тріском.

— Сьогодні ввечері я зроблю те, про що ви просили, — сказала Шанталь, ніби пропускаючи повз вуха його слова, у яких була чиста правда. — Урешті-решт, ви зупинилися у Віскосі, адже хотіли більше знати про своє власне ество, чи ви добрий, чи лихий. Одну річ я вам оце тепер показала: байдуже, що в мене було серці, й потім перебуло, а гачок натиснути ви могли — та не натиснули. І знаєте чому? Бо ви слабкодух. Намагаєтеся чужим коштом розв'язати суперечності, у яких заплутались, але приборати власну поставу вам не до снаги.

— Один німецький філософ колись сказав: «Навіть у Бога є своє пекло: це його любов до людей». Ні, я не слабкодух. Мені вже траплялося натискати гачки набагато гірші від цього; сказати точніше, я виробляв зброю, набагато потужнішу від цієї, й поширював її світом. Це все я робив відповідно до законів, платежі мали схвалення від уряду, були всі потрібні для експорту документи, оподаткування. Я побрався з жінкою, яку кохав, мав від неї двох дочок-красунь, ніколи навіть ламаного шеляга не вивів наліво зі свого підприємства,

а як хтось був винен мені, я з нього завжди вмів витрусити борг.

Це ви змирилися зі своїм безталанням, я ж, навпаки, завжди був спроможний діяти, боротися проти всіляких напастей на моєму шляху, зазнавши поразки в котромусь бою, перемагати в наступному, а притому розуміти, що з перемог і поразок складається життя всіх людей — окрім, як ви кажете, слабкодухів, бо слабкодухи ніколи не зазнають поразок і ніколи не здобувають перемог.

Я багато читав. Ходив до церкви. Боявся Бога, додержувався його заповідей. Дуже добре заробляв, директоруючи у велетенській фірмі. Позаяк я отримував відсотки з кожного контракту, то заробив досить, щоб утримувати свою жінку, своїх дочок, своїх онуків і своїх правнуків, недарма ж саме в торгівлі зброєю крутиться найбільше світових грошей. Я знав, чого вартий кожен продаваний мною виріб, а тому особисто стежив за справами; мені вдалося викрити кілька нечесних угод, я повиганяв людей з роботи, зупинив продажі. Моя зброя призначалася для захисту порядку, і то був єдиний спосіб утривалити світовий поступ і розбудову, так я собі мислив.

Чужинець підійшов до Шанталі й узяв її за плечі; він хотів, щоб вона бачила його очі, усвідомила щирість його слів.

— Ви, мабуть, думаете, що за виробників зброї нікого на світі немає гіршого. Може, правда й ваша; але як же бути з тим, що людина, з печерної доби починаючи, зброю використовує, — спершу для полювання на звірів, трохи згодом для встановлення влади над іншими? Були часи, коли світ існував без рільництва, без скотарства, без віри в Бога, але без зброї — ніколи.

Він підібрав з землі камінь.

— Ось вона, та найперша зброя, яку наша мати-природа великодушно дала тим, хто мусив ставати до бою з доісторичною звіриною. Подібний до цього камінь колись урятував, можна бути певним, життя людині, й від цієї людини через хтозна-скільки поколінь народилися ми з вами. Якби він не мав каменя, його зжер би хижак і сотні мільйонів людей не народилися б.

Вітер дужчав, дощ дошкуляв, але ніхто з двійці погляду свого не відводив.

— Отож, хоч сила людей мисливців ганить, Віскос їх приймає з розкритими обіймами, бо з того живе; хоч людям мультко бачити бика на арені, та до різника по м'ясо вони ходять, бо тварини, мовляв, померли «гідною» смертю, і подібно ж багато є тих, хто ганьбить виробників зброї, та попри це вони нікуди не подінуться, поки зі світу

не зникне геть уся зброя до останку. Адже, якщо в когось вона буде, то не обійтися без іншої, інакше рівновага небезпечно захитається.

— І до чого тут моє село? — запитала Шанталь. — Що це має спільного з порушенням заповідей, зі злочином, з крадіємством, з людським еством, з Добром і Злом?

Очі чужинця перемінилися, неначе залиті хвилею глибокого смутку.

— Пригадайте, що я вам сказав на початку: я завжди намагався вести свої справи відповідно до законодавства, мав себе за «чесну людину», як це заведено називати. Якось надвечір мені зателефонували з мого ж кабінету: жіночий голос, лагідний, але незворушний, повідомив, що група терористів захопила мою жінку та моїх дочок. Вони вимагали велику кількість того, що я міг їм поставити, тобто зброї. Я мав тримати цю справу в таємниці, тоді, як вони обіцяли, з моєю родиною нічого не станеться — якщо тільки я виконуватиму їхні вказівки.

«Жінка поклала слухавку, попередивши перед тим, що перетелефонує за пів години, й попросивши, щоб я чекав у певній телефонній будці на залізничному вокзалі. Вона сказала, щоб я не хвилювався надміру, бо поведуться з ними добре й за кілька

годин випустять, — а мені треба було зробити тільки одне: електронно послати наказ до однієї з наших філій у певній країні. Ішлося насправді навіть не про крадіжку, а про нелегальний продаж, який міг залишитися цілковито непоміченим навіть у середині тієї компанії, де я працював.

Як законослухняний громадянин, певний того, що він перебуває під захистом закону, я щонайперше звернувся до поліції. Починаючи з наступної хвилини від мене вже нічого не залежало, я зробився неспроможним захищати свою родину, навколо мене чулися тільки невідомо чії голоси та несамоविта телефонна балаканина. Перед тим як я пішов до вказаної мені телефонної будки, ціла армія фахівців уже під'єднала підземний кабель до обладнання, зробленого за останнім словом техніки, щоб миттю відстежити, звідки саме надходить дзвінок. До негайного вильоту лаштувалися гвинтокрили, для перекриття вулиць було розставлено в потрібних місцях автомобілі, наготові чекали сигналу озброєні до зубів спецпризначенці.

Два уряди з різних частин світу, одразу ж сповіщені про цей випадок, наклали заборону на будь-які перемовини; я мав тільки отримувати накази, повторювати доведені до мене слова й виконувати всі вказівки фахівців.

До кінця дня криївку з заручниками взято штурмом, викрадачів — двох молодих хлопців і одну дівчину, за всіма ознаками зелених новачків, безвартісну розмінну карту для потужної політичної організації, — розстріляно стрілецьким вогнем. Та перед тим вони встигли стратити мою жінку й моїх дочок. Якщо навіть у Бога є своє пекло, цебто його любов до людей, то кожній людині до пекла як рукою сягнути, й то є її любов до своєї родини».

Чоловік на хвильку замовк, бо боявся, що голос перестане його слухатися й викаже зворушення, яке він волів не виставляти напоказ. Опанувавши себе, він продовжив:

— Як поліція, так і терористи використовували зброю, вироблену моїми підприємствами. До рук терористів вона потрапила невідь-як, але це не має жодного значення, бо вона в них була. Незважаючи на мою пильність, на моє намагання все робити відповідно до найсуворіших виробничих і комерційних норм, мою родину вбито з того, що я сам же й продав, хтозна-коли, чи не під час вечері в якомусь дорогезному ресторані, між розмовами про погоду та про світову політику.

Іще раз запала мовчанка. Коли він знову заговорив, то зробився не схожий сам на себе, ніби оповідане не мало з ним жодного зв'язку.

— Я добре знаю зброю та набої, що ними вбито мою родину, і так само знаю, куди стріляли: у груди. Вхідний отвір від кулі малесенький, у нього й ваш мізинний пальчик не ввійшов би. Та коли куля зустрічає першу кістку, то розділяється на чотири частини, й кожен відламок далі рухається у своєму власному напрямку й нещадно нівечить усе, на що натрапляє: нирки, серце, печінку, легені. Щоразу, коли він наштовхується на щось міцніше, як-от на хребець, він знову міняє напрямок руху й зазвичай тягне за собою скалки та шматочки м'язової тканини — аж нарешті виходить назовні. Кожен із чотирьох вихідних отворів буває завбільшки з кулак, а куля ще має досить сили, щоб порозкидувати навколо кавалки хрящів, м'яса та кісток, які причепилися до неї, поки вона блукала всередині тіла. Усе це триває менше, ніж дві секунди; дві секунди на смерть — то ніби й не так багато, але час вимірюється інакше. Маю надію, що ви мене розумієте.

Шанталь ствердно кивнула.

— Я покинув свою роботу під кінець того року. Блукав усіма сторонами світу, самотньо проливаючи сльози над моїм болем, і запитував сам себе, звідки в людині береться стільки зла. Я втратив те найважливіше, що дано людині: віру у свого ближнього. Божий поглум із мене доводив мене до сміху й плачу,

мені-бо показано в такий безглуздий спосіб, що я є знаряддям Добра та Зла. У моїй душі не залишилося місця на співчуття, й серце моє сьогодні тверде, як камінь; жити чи померти, мені байдуже. Але перед тим, заради моєї жінки та моїх дочок, я маю збагнути, що сталося в тій криївці. Що можна когось убити з ненависти або з любови, це я розумію — але зовсім без причини, тільки через справи ділові? У ваших очах воно, мабуть, виглядає наївно — адже люди щоденно вбивають одне одного за гроші, — та мене це не обходить, я думаю тільки про свою жінку та своїх дочок. Мені цікаво, що відбувалося в голові тих терористів. Мені цікаво, чи вони в котрусь мить могли змилюватися й відпустити їх, бо до їхньої війни моя родина ніяк не була причетна. Мені цікаво, чи буває якась частка секунди, коли Зло і Добро зустрічаються й Добро має шанс перемогти.

— До чого тут Віскос? До чого тут моє село?

— До чого тут зброя з мого підприємства, коли у світі так багато зброярень і деякі з них працюють без нагляду з боку держави? Відповідь проста: справа випадку. Мені потрібне було маленьке сільце, де кожен знає й любить кожного. Тієї миті, коли вони дізнаються про винагороду, Добро і Зло знову зійдуться разом і те, що сталося в тій криївці, повториться у вашому селі. Терористи вже були оточені

й приречені; попри це вони пішли на вбивство, виконуючи непотрібний і беззмістовний обряд. Ваше село має те, чого мені бракувало: можливість вибору. Замість облоги в них буде хтивість до грошей, вони можуть думати, що покликані захистити й урятувати село, — та в усякому разі рішення, чи страчувати заручника, буде за ними. Оце й усе: я хочу побачити, чи інші вчинили б інакше, ніж оті нещасні юні душогуби. Як я сказав під час нашої першої зустрічі, історія однієї людини — це історія всього людства. Якщо співчуття існує, то я знатиму, що з мене доля позбикувалася, але до інших інколи буває лагідна. Це не змінить моїх почуттів, не поверне назад мою родину, але принаймні віджене диявола, який ходить за мною й забирає в мене надію.

— А навіщо вам знати, чи я наважуся вас обікрасти?

— З тієї самої причини. Ви, може, поділяєте всі злочини у світі на легкі та тяжкі, але це не так. Я гадаю, що терористи теж поділяли світ у схожий спосіб: на їхню думку, вони вбивали людей заради якоїсь справи, а не просто заради задоволення, кохання, ненависти або грошей. Якщо ви заберете золотий зливков, вам доведеться виправдати свій злочин перед собою самою, а потім і переді мною, і я збагну, як убивці пояснювали поміж себе потребу обірвати життя моїх найрідніших. Ви, мабуть, уже зтямили,

що я всі ці роки намагався зрозуміти, що ж трапилося; я не знаю, чи це справді принесе мені спокій, але нічого іншого мені на думку не спадає.

— Якби я вкрала, то ви б мене ніколи більше не побачили.

Уперше за майже півгодини розмови на вустах чужинця з'явився натяк на посмішку.

— Я ж працював зі зброєю, не забувайте. Частина цієї роботи — таємні служби.

Чоловік попросив, щоб вона провела його назад до потічка — він-бо загубився в лісі й сам не знайшов би дороги. Шанталь узяла рушницю — позичену в одного приятеля з поясненням, що їй треба розігнати накопичену напругу й полювання може допомогти, — надягла на неї знову ряднинний чохол, і обоє рушили вниз.

По дорозі ніхто з них не промовив жодного слова. Уже над берегом потічка він попрощався:

— Я розумію, чому ви зволікаєте, але далі вже чекати не можу. Також я розумію, що вам, аби побороти себе саму, треба було краще мене знати, — і тепер ви мене знаєте. Я мандрую землею з невідлучним дияволом обік мене; щоб його позбутися або раз назавжди з ним злигатися, я мушу мати відповіді на деякі запитання.

Виделка безупинно дзенькала об келих. Усі присутні в генделику, в п'ятницю заповненому вщерть, повернули голови туди, звідки йшов сигнал: то панна Прім просила, щоб усі затихли.

Мовчанка запала притьмом. Ніколи, жодного разу за всю історію села, нічого подібного не робила дівчина, чий єдиний обов'язок дуже простий: обслуговувати відвідувачів.

«Дай їй Боже сказати щось справді важливе, — подумала власниця готелика. — Інакше я звільню її з роботи ще сьогодні ж, дарма що обіцяла колись її бабусі не кидати її на Божу ласку».

— Прошу мене вислухати, — звернулася до присутніх Шанталь. — Розповім я історію, давно відому тут усім, окрім нашого гостя, — вона вказала на чужинця. — Потім я розповім іншу історію, яку не знає ніхто з вас, окрім нашого гостя. Коли ви дослухаєте до кінця обидві історії, хай буде ваша ласка вирішити, чи погано я зробила, перервавши ваш заслужений відпочинок увечері в п'ятницю, під кінець тижня виснажливої праці.

«На що вона наважилася? — помислив собі па-рох. — Адже вона не знає нічого такого, чого б не знали ми. Хай вона нещасна сирота, хай упослі-джена, але тяжко буде вмовити власницю готелю дати їй далі працювати.

Хоча, можливо, не так уже й тяжко, — подума-лося йому далі. — Усі ми чинимо свої гріхи, але по двох-трьох днях пересердя приходиться вибачення; хай там як, а в усьому селі не знайти більше нікого, хто міг би тут працювати. То робота для молодих, а у Віскосі молоді вже не лишилося».

— У Віскосі є три вулиці, невеличкий майдан із хрестом на ньому, кілька напіврозвалених будин-ків і церква з цвинтарем при ній.

— Хвилиночку! — перервав її чужинець.

Він витяг із кишені маленький диктофон, уві-мкнув його й поклав на своєму столі.

— З історії Віскоса мене цікавить усе. Забути я не хочу жодного слова, тож зроблю запис і маю надію, що вам воно не заважатиме.

Шанталь не знала, чи воно їй заважатиме, чи не заважатиме, але часу гаяти не могла. По кількога-динному поборюванні власних страхів вона на-решті набралася духу, щоб заговорити, й тепер уже мусила розповідати без зупинок.

— У Віскосі є три вулиці, невеличкий майдан із хрестом на ньому, кілька будинків напіврозвалених і решта цілих, готель, поштова скринька на стовпі, церква з невеличким цвинтарем при ній.

Принаймні опис цього разу був повніший. Вона вже не так хвилювалася.

— Як ми всі знаємо, це було втечище для потолочі, аж поки наш великий праводавець Агаб, навернений святим Савеном, не перетворив його на це село, де тепер мешкають лише люди доброї волі. Чого не знає наш гість чужинець, а я зараз про це розповім, — як Агабові вдалося досягти бажаного. Йому ніколи й на думку не спадало когось переконувати, бо людську природу він знав; чесність була б сприйнята за слабкість, і його влада одразу ж захиталася б.

«А зробив він ось що. Покликав кількох теслів із сусіднього села, дав їм папірця з кресленням і наказав щось побудувати на тому місці, де тепер стоїть хрест. Десь днів із десять мешканці села цілодобово чули стук молотків, бачили, як чоловіки пиляють колоди, видовбують у них кані, укручують шруби. По спливі цього часу посередині майдану стояло велетенське невідь-що, сховане за полотняним запином. Агаб кликав усю людність Віскоса на відкриття нового пам'ятника.

Урочисто й без жодної вступної промови він стяг униз запинало: то була шибениця. Із зашморгом, лядою та всім причандаллям. Новісінька, змащена бджолиним воском, щоб довго вистояти під ударами негоди. Перед усім збіговищем Агаб уголос зачитав низку законів, що захищали рільництво, сприяли скотарству, заохочували тих, що заводитимуть у Віскосі нові підприємства, додаючи, що надалі кожен мав або знайти собі чесну працю, або перебратися на життя деінде. Він сказав тільки це, не згадав хоч би раз про щойно «відкритий» пам'ятник, бо в дієвість погроз не вірив.

По закінченні зустрічі думки зібраних поділилися; більшість держалася думки, що Агаб піддався на хитрощі святого й загубив свою давнішу хоробрість, а тому його треба вбити. У наступні дні багато раджено й мірковано, як це краще зробити. Але всім на очі постійно наверхталася шибениця посеред майдану, і кожен питав себе: а для чого вона тут стоїть? Може, її поставлено, щоб страчувати тих, що не підкорятимуться новим законам? Хто на Агабовому боці, а хто проти нього? Чи є серед нас шпигуни?

Шибениця дивилася на людей, люди дивилися на шибеницю. Потроху на зміну початковій хоробрості бунтівників почав приходити страх; усі знали Агабову славу, усім було відомо, що від своїх рішень

він не відступає. Дехто полишив-таки село, інші постановили спробувати щастя в нових запропонованих їм ремеслах, просто тому, що не мали куди податися, або ж зі страху перед тінню поставленого на майдані смертоносного знаряддя. Минув якийсь час, і у Віскосі запанував мир і порядок, він став великим прикордонним торговельним осередком, почав вивозити на продаж якнайкращу вовну та вирощувати пшеницю найвищої якості.

Шибениця простояла десять років. Дерево не знавало шкоди, а мотузку час від часу доводилося міняти на нову. Її жодного разу не використано. Агаб ніколи не прохопився про неї жоднісіньким словом. Самого її вигляду було досить, щоб обернути відвагу на страх, довіру на підозру, хизування героїзмом на угодовський пошепт. По закінченні цих десяти років, коли закон у Віскосі утвердився остаточно, Агаб наказав її розібрати, а з того самого дерева на її місці спорудити хрест».

Шанталь зробила перерву. Цілковиту тишу в генделику порушили тільки самотні оплески чужинця.

— Справді гарна історія, — сказав він. — Агаб знав людську природу: вимогам суспільства всі підкоряються не з бажання дотримуватися законів, а тільки зі страху перед карою. Кожен із нас несе цю шибеницю всередині себе самого.

— Сьогодні на прохання чужинця я цей хрест із майдану прибираю, а на його місце ставлю нову шибеніцю, — продовжила дівчина.

— На прохання Карлоса, — утрутився хтось. — Його звати Карлос, і чемність каже кликати його на ім'я, а не називати «чужинцем».

— Як його звати, я не знаю. Усі дані в готельному формулярі вигадані. Він жодного разу ні за що не розплатився кредитною картою. Ми не знаємо, звідки він сюди потрапив і куди помандрує далі; навіть і той дзвінок на летовище може бути тільки прикриттям.

Усі погляди звернулися до чоловіка, а той не відривав очей від Шанталі.

— А однак, коли він говорив правду, ви йому не вірили; на зброярні він справді працював, пережив багато пригод, виступав під різними личинами, від ніжного батька до безоглядного гендляря. Живучи тут, ви не годні збагнути, що життя далеко складніше й далеко багатше, ніж вам здається.

«Краще цій дівці не зволікати з поясненнями», — подумала власниця готелика. І Шанталь пояснення дала.

— Чотири дні тому він показав мені десять дуже великих золотих зливків. Цього вистачить, щоб забезпечити всім віскосянам безтурботне майбутнє на тридцять років, зробити в селі істотні ново-

введення, побудувати дитячий майданчик у сподіванні, що в нашому селі колись знову з'являться діти. Потім він заховав зливки десь у лісі, де саме, я не знаю.

Усі знову звернули очі на чужинця, який цього разу зустрів очима їхні погляди та ствердно кивнув.

— Це золото стане власністю Віскоса, якщо впродовж наступних трьох днів тут хтось загине внаслідок убивства. Якщо ніхто не загине, чужинець полишить наше село разом зі своїм скарбом. Ось і все. Отже, я сказала все, що мала сказати, вже повернула шибеницю на майдан. Тільки цього разу вона стоїть не для того, щоб запобігти злочиніві, а навпаки, щоб на ній повісити невинного, і завдяки цьому жертвоприношенню село зможе розквітнути.

Утретє всі погляди звернулися до чужинця, який знову кивнув.

— А з цієї дівки гарна оповідачка, — промовив він, вимкнув диктофон і засунув його назад у кишеню.

Шанталь повернулася до мийниці й заходилася споліскувати келихи. Час у Віскосі немовби завмер; ніхто нічого не казав. Чути було тільки шум від стікання води, легенький стук від скла, ставленого на мрамур, далеке завивання вітру об безлисті гілки дерев.

Мовчанку порушив вїйт:

— Треба викликати поліцію.

— Та дуже прошу, — озвався чужинець. — У мене ось тут є запис. Єдині слова, що я їх сказав, були: «А з цієї дівки гарна оповідачка».

— Будь ласка, підіть до своєї кімнати, зберіть ваші речі й негайно полиште наше село, — попросила власниця готелю.

— У мене заплачено за тиждень, і я свій тиждень проживу. Хоч би поліцію заради цього треба було викликати.

— А вам уже спадало на думку, що отим убитим можете стати ви?

— Звісно. І мене це анітрохи не бентежить. Хоча в такому разі злочин ви скоїте, а обіцяної винагороди ніколи не отримаєте.

Відвідувачі генделика один за одним порозходилися, спершу молодші, потім старші. У приміщенні залишилися тільки Шанталь і чужинець.

Вона взяла свою торбинку, накинула куртку, підійшла до дверей і на порозі обернулася.

— Ви зазнали в житті страждань і прагнете помсти, — сказала вона. — Ваше серце мертво, ваша душа не знає світла. Невідлучний диявол при

вашому боці вдоволено посміхається, бо ви граєте в ту гру, правила якої розробив він.

— Дякую за те, що виконали моє прохання. І дякую також за цікаву й правдиву розповідь про шибеницю.

— У лісі ви казали, що хочете отримати відповіді на деякі запитання, але винагороджується за вашим задумом тільки плюгавство; якщо нікого не вб'ють, Добро не принесе нічого, крім слів похвали. Як вам відомо, голодні роти похвалою не нагодуєш, а закинуті села не відродиш. Вам не потрібна відповідь на запитання, ви хочете одержати підтвердження того, у що несамовито прагнете вірити: мовляв, у світі є тільки Зло.

Чужинців погляд перемінився, і Шанталь це помітила.

— Якщо у світі є тільки зло, — повела далі вона, — тоді є виправдання для лиха, що ви його зазнали. Так вам легше примиритися з утратою жінки й дочок. А от якщо є люди добрі, тоді ваше життя стає нестерпним, хоч заперечуйте, хоч ні; у такому-бо разі виходить, що доля влаштувала вам пастку, а ви знаєте, що на це не заслуговували. Ви не хочете повернення світла, вам потрібна певність, що, крім пітьми, нема нічого.

— І до чого ви оце хилите?

У його голосі чулося стримуване хвилювання.

— До того, що домовлятися треба за справедливішими правилами. Якщо за три дні нікого не вб'ють, то село й тоді отримає ті свої десять зливків. Як винагороду за доброчесність своїх мешканців.

Чужинець розреготався.

— А я теж одержу свій зливок в оплату за мою участь у цій огидній грі.

— Чи я здурів? Якби я на таке пристав, то ваша перша дія була б піти й усім про це розповісти.

— Такий ризик є. Але я того не зроблю; присягаюся своєю бабусею та моїм вічним спасінням.

— Цього замало. Хтозна, чи вислуховує Бог людське заприсягання й чи існує вічне спасіння.

— Ви знатимете, що я цього не зробила, бо посеред села тепер стримить нова шибениця, мною ж і поставлена. Усяке шахраювання легко буде помітити. А поза тим, якби я навіть тепер вийшла й розповіла усім, про що ми з вами домовилися, ніхто б мені не повірив; то було б те саме, що вигулькнути у Віскосі з усім отим скарбом і сказати: «Ану гляньте, оце все є ваше, чи зробите ви те, чого від вас хоче чужинець, чи не зробите». Ці люди звикли тяжко працювати, кожен гріш їм дається в поті чола, і ніколи вони не візьмуть у голову, що скарб може впасти отак просто з неба.

Чужинець закурив цигарку, допив рештки зі свого келиха й підвівся з-за столу. Шанталь чекала на

відповідь біля прочинених дверей, запускаючи всередину холод.

— Від мене жодного виверту не утаїти, — проказав він. — Давати собі раду з людьми я вмію незгірш від вашого Агаба.

— Я в тому не сумніваюсь. І ваші слова означають згоду.

Укотре вже за цей вечір він обмежився самим лише кивком голови.

— І ще одне маю сказати: ви ще вірите в те, що в людині може бути добро. Інакше ви б не виградали були аж отакої дурниці на переконання себе самого.

Шанталь зачинила двері й попростувала сільською вулицею — цілковито безлюдною, — без упину ридаючи. Сама того нітрохи не бажаючи, вона тепер теж уплуталася в цю гру, зробила ставку на добро в людях, незважаючи на засилля ніцости в світі. Вона ніколи нікому не розкаже про щойно досягнуту нову домовленість із чужинцем, адже тепер і вона також має довідатися, чим це все обернеться.

Вона знала, що порожнеча вулиці аж ніяк не заважала усім мешканцям Віскоса проводити її очима аж додому — з-поза штор за темними вікнами. Та це їй не заважало; було затемно, щоб вони могли побачити її сльози.

Чоловік відчинив вікно у своєму номері, усім серцем прагнучи, щоб холод бодай на якусь хвилику змусив замовкнути диявольський голос.

Це нітрохи не допомогло, як він і передбачав, адже гаспид був розбурханий, як ніколи раніше, тими словами, що незадовго перед тим злетіли з вуст дівчини. Уперше за багато років він, здавалося, якось охляв, і коли-не-коли навіть виникало враження, що він десь загубився, — але одразу ж потому він знову вертався, ані дужчий, ані слабший, а просто такий, як зазвичай. Жив він у правій півкулі його мозку, саме тій, що відповідає за логіку та зв'язність думки, але тілесно він ніколи не давав себе побачити, тож його можливий вигляд треба було собі внаочнити за допомогою уяви. Перепробовано було вже тисячу різних варіантів його подобизни: від старосвітського рогатого та хвостатого чортяки до кучерявої дівчини-білявки. Насамкінець вибір припав на образ двадцяти-скількись-там-річного юнака в чорних штанях, синій сорочці та зеленому кашкеті, абияк насунутому на чорне волосся.

Уперше він почув був його голос на острові, куди подався невдовзі після своєї відставки; трапилося це на пляжі, тоді страждання змішувалося з несамо-вним прагненням вірити, що мусить же воно колись переболіти, аж тут очам відкрився захід сонця, що гарнішого йому в житті не доводилося бачити. І отут безнадія охопила душу з ніколи перед тим не зазна-ною силою, то була прірва розпачу — бо це надве-чір'я належало б побачити його жінці та дочкам. Він розплакався ридма й передчув, що ніколи вже йому не вилізти з глибини колодязя, куди його вкинуто.

У цю мить якийсь хороший товариський голос сказав йому, що він не сам, що все ним пережите не було безсенса — а сенс якраз і полягав у тому, щоб показати: кожному його доля судилася наперед. Лихо не може не прийти, й роби ти хоч що, а змінити лінію Зла, яке на нас чигає, немає жодної спромоги.

«Добра нема, а чеснота — то тільки одне з облич жаху, — казав голос. — Коли людина це зрозуміє, їй стає ясно, що цей світ є всього-на-всього забавкою в Божих руках».

Одразу ж по тому голос — а відрекомендувався він як князь світу цього, єдиний знавець того, що відбувається на землі, — заходився зривати перед ним маски з довоколишніх пляжників. Ось досто-гідний батько родини, він якраз збирає речі й допо-

магає дітям скласти костюм; йому кортить закрутити роман із секретаркою, але він жахається можливої жінчиної реакції. Його жінці кортить працювати й самій себе забезпечувати, але вона жахається можливої чоловікової реакції. Діти поводяться гарно, бо жахаються можливого покарання. Ось дівчина читає книжку, сама-одна під тентом, на позір до всього байдужа, а тим часом її душа нажахана перспективою так і бути самотньою все подальше життя. Ось хлопець із ракеткою тренує своє тіло в жаху перед вимогами батьків, які мусить виконувати. Ось буфетник, що подає тропічні напої багатій клієнтурі; йому жаско від думки про те, що його можуть вигнати з роботи без попередження. Ось юнка, яка мріє стати танцівницею, але вчиться на адвокатку, бо має жах перед тим, що про неї казатимуть сусіди. Ось старий пан, непитущий і некурець, він каже, що йому саме так до вподоби, а насправді жах перед смертю гуде й виє, наче вітер, у його вухах. Ось пробігає мимо подружжя, розбризкуючи ногами воду з прибою, з усміхом на обличчях, а всередині вони ховають жах перед старінням, коли стануть нікому не цікавими й ні на що не спроможними. Ось чоловік зупинив свій катер під поглядами загалу й махає рукою, усміхнений, засмаглий під сонцем, а тим часом його жахає можливість банкрутства, яке може статися з години

на годину. Ось власник готелю спозирає всю цю райську ідилію зі свого кабінету, він намагається усіх задовольнити й усіх розважити; від своїх рахівників він вимагає бездоганного ведення справ, та в душі його оселився жах, бо він знає: хоч який ти будеш чесний, а урядові ревізори завжди знайдуть у фінансовій звітності стільки помилок, скільки захочуть.

Жах сидить у душі цих людей на чудовому пляжі в цю надвечірню годину, від якої аж подих захоплює. Жах перед самотністю, жах перед темрявою, де ховаються уявні чорти, жах перед порушенням приписів гречного поведження, жах перед судом Божим, жах перед присудами людськими, жах перед правоохоронною системою, яка карає кожен переступ, жах перед ризиком і програшем, жах перед виграшем і нараженістю на заздрість, жах перед коханням без одвіту, жах перед тим, що наспів час вимагати підвищення платні, жах перед незваними місцями, перед невмінням висловитися якоюсь чужою мовою, перед нездатністю справити враження на інших, перед старістю, перед смертю, перед тим, що помітять твої вади, перед тим, що не помітять твоїх чеснот, перед тим, що не помітять ні твоїх вад, ні твоїх чеснот.

Жах, жах, жах. Скрізь у житті жах, скрізь тінь від гільйотини. «Маю надію, що це вас трохи заспокоїть, — почувлися диявольські слова. — Нажахані всі;

не сам-один ти такий. Єдина відмінність у тому, що ти вже маєш за собою найважче; чого ти найбільше боявся, те вже здійснилося. Тобі нічого втрачати, а тим часом усі ці пляжники живуть із жахом обік себе, дехто з них це усвідомлює краще, інші пробують цього не помічати, але всі знають, що він поряд і насамкінець їх ухопить».

Хоч як у це, здавалося б, важко повірити, та почуте приносило йому якусь полегшу, так ніби на тлі чужого страждання меншав його власний біль. Відтоді присутність диявола робилася дедалі невідступнішою. Він жив із ним уже два роки й не радів, але й не журився з того, що той цілковито заволодів його душею.

Звикаючи все дужче й дужче до товариства диявола, він прагнув більше довідатися про походження зла, але на жодне зі своїх запитань не діставав точної відповіді:

«Намагатися знайти причину мого існування — то справа марна. Якщо хочеш пояснення, скажи собі самому, що мене Господь вигадав, щоб покарати себе за рішення створити Всесвіт, ухвалене в мить недбальства».

Позаяк про себе самого диявол не розповідав багато, чоловік почав шукати всі можливі й неможливі відомості на тему пекла. Виявилось, що в більшості релігій є так зване «місце для покарання»,

куди прямує безсмертна душа по вчиненні певних злочинів проти суспільства (виглядає так, що стосується це саме суспільства, а не кожної окремої особи). За деякими версіями дух, відділившись від тіла, перепливав річку, натрапляв на пса й заходив крізь браму, з якої потім уже нема виходу. Оскільки труп ховають у могилі, це місце мук загалом заведено описувати як темне й розташоване під землею; з огляду на існування вулканів, про це підземелля відомо, що в ньому повно вогню, і людська уява вигадала полум'я, яким катують грішників.

Чи не найцікавіший опис приречення на муки знайшовся в одній арабській книжці: там було написано, що душа, покинувши тіло, мусить пройти вузьким мостом, не ширшим за лезо бритви, з правого боку розташовується рай, а з лівого — кілька кіл, що ведуть у пітьму підземелля. Перш ніж ступити на міст (книжка не пояснювала, куди він веде), кожен бере свої чесноти в праву руку та гріхи в ліву — і залежно від того, що переважить, він упаде в той бік, куди його тягтимуть земні вчинки.

У християнстві мовиться про місце, де лунає плач і скрегіт зубовний. У юдаїзмі йдеться про підземну печеру, куди може вміститися певна кількість душ, — одного дня пекло заповниться вщерть, і тоді настане кінець світу. В ісламі розповідається про вогонь, де всі

будуть спалені, «якщо не буде волі Аллаха на проти-лежне». Для індусів пекло ніколи не було місцем вічних мук, бо вони вірять, що душа з'єднається з іншим тілом по спливі певного часу, аби спокутувати свої гріхи там, де їх учинено, тобто в цьому світі. Та все ж і в них є двадцять один різновид місць страдництва, як серед них заведено казати, у «нижчих світах».

Буддизм теж розрізняє між різними типами покарання, що можуть спіткати душу: вісім Пекел вогненних і вісім усуціль крижаних, не рахуючи окремого царства, де проклятий не відчуває ні холоду, ні спеки, а тільки безмежний голод і спрагу.

Та ніщо не зрівняється з безмірним різноманіттям, яке собі вимислили китайці; на відміну від інших, що розташовують пекло в глибині Землі, у них душі мандрують на гору, звану Мале Залізне Кільце й оточену другою, Великим Кільцем. У просторі поміж ними існує вісім великих верхніх Пекел, від кожного з яких залежить по шістнадцять малих Пекел, а від тих, своєю чергою, — десять мільйонів спідніх Пекел. За китайським поясненням, на демонів перетворюються душі тих, що вже відтерпіли свої муки.

Зрештою, самі тільки китайці й пояснюють походження гаспидів переконливо: вони лихі, бо перед тим відчули мерзоту власною плоттю й хочуть далі передати її іншим у віковічному коlobігу помсти.

«І чи не так воно тепер відбувається зі мною?» — промовив сам до себе чужинець, згадавши слова панни Прім. Диявол їх теж чув і здавав собі справу з того, що йому довелося трохи відступити від рубежів, раніше здобутих на превелику силу. Щоб відзискати втрачені позиції, він мав один-єдиний спосіб: усунути з чужинцевої свідомости всякий, хоч би найменший сумнів.

«Ти маєш сумнів, ну нехай, — сказав диявол. — Проте жах все одно залишається. Розповідь прошибеницю вдалася, ще й як, вона прекрасно все пояснює: люди поводяться чесноливо, бо існує жах, але єство їхнє безпутне, усі вони — мої нащадки».

Чужинець тремтів від холоду, але постановив залишити вікно відчиненим ще на якийсь час.

— Боже, на те, що зі мною сталося, я не заслужив. Якщо ти так учинив зі мною, я можу з іншими вчинити так само. Оце і є справедливість.

Диявол перестрашився, але волів мовчати — адже йому не вільно показувати, що його самого теж нажахано. На Бога чоловік блюзнив і вчинки свої виправдовував — однак попередні два роки навіть і чути не було, щоб він звертався до небесних сил.

То був поганий знак.

«Це добрий знак» — такою була перша Шанталіна думка, коли вона зачула гудки хлібовоза. Отже, життя в Віскосі далі йшло своїм звичним трибом, довезено хліб, люди незабаром повиходять зі своїх хат, цілу суботу й цілу неділю вони матимуть на те, щоб обговорити зроблену їм божевільну пропозицію, і прийдуть подивитися — не без певного жалю, — як чужинець вирушатиме далі своєю дорогою в понеділок уранці. Тоді, уже десь по обіді, вона їм розповість про досягнуту нову домовленість і повідомить про їхню перемогу в цій битві та про їхнє новоздобуте багатство.

З неї ніколи не вийде святої на кшталт святого Савена, але багато прийдешніх поколінь пам'ятатимуть про неї як про збавительку села від другого пришествя Зла; мабуть, про неї складуть легенди, можливо, майбутні мешканці села змальовуватимуть її як гарну жінку, єдину, що не покинула Віскос іще замолоду, бо здогадувалася, що до чогось покликана. Побожні панії запалюватимуть свічки в пам'ять про неї, а захоплені

юнаки зітхатимуть, що їм не випало бачити героїню живцем.

Вона відчула в душі гордість за себе, згадала, що їй конче треба не проговоритися про золотий зливок, призначений у її власність, інакше-бо її обов'язково переконають у тому, що за святу вона стане лише тоді, коли поділиться й своєю частиною.

Вона по-своєму допомагала чужинцеві врятувати його душу, і Бог на це мав би зважити, коли їй прийде час відповідати за свої вчинки впродовж життя. Та до долі цього чоловіка їй було байдуже: тепер їй залишалось тільки всією душею прагнути, щоб наступні два дні проминули якнайшвидше, адже такій таємниці в серці затісно.

Віскосяни були не кращі й не гірші в порівнянні з мешканцями сусідніх сіл, але в неї не було сумніву, що вчинити злочин задля грошей вони напевно не змогли б. Тепер, коли вся ця історія стала загальним надбанням, комусь одному чи одній не було заради чого брати ініціативу на себе; по-перше, винагорода мала бути поділена порівну, а вона не знала нікого, хто надумав би піти на ризик для чужої вигоди. По-друге, якби вони все-таки задумали зробити те, що їй здавалося непомисленим, потрібна була б безвинятова співучасть у цій справі геть усіх — хіба

за винятком обраної жертви. Якби проти виступив навіть хтось один, — а за браком такого вона сама б ним стала, — тоді віскосяни наражалися б на небезпеку, що їх усіх викажуть і заарештують. Краще вже бути бідним і чесним, ніж багатим у в'язниці.

Шанталь зійшла вниз сходами, пригадуючи собі, як навіть звичайнісінькі вибори вїта на керування селом із трьох вулиць викликали гарячі суперечки та розбрат. Коли виник намір побудувати дитячий майданчик у долішній частині Віскося, зчинився такий безлад, що справу взагалі не зрушено з місця: одні казали, що в селі нема дітей, інші кричали, що буде майданчик, з'являться й діти, коли їхні батьки приїдуть у гості на свята й побачать, що є якісь зміни на краще. У Віскося сперечалися про все: про якість хліба, про правила полювання, про існування чи неіснування сіромана, про дивну поведінку Берти та, як же без того, про таємні зустрічі панни Прім з деякими пожильцями, хоча в її присутності ніхто цього питання ніколи не порушував.

До хлібовоза вона підходила з виразом обличчя, що відповідав їй новій ролі, уперше в житті примірянній, провідного персонажа в історії села. Доти вона була безпорадною сиротою, незаміжньою безталанницею, погано оплачуваною працівницею на вечірні години, нещасною одиночкою в пошуках

бодай якогось товариства; та очікування їм оплатилося. Ще два дні — й вони всі позбігаються цілувати їй ноги, дякувати за принесене благоденство та широту її душі, а чи й уклінно прохати, щоб вона зголосила свою кандидатуру на наступних виборах вїйта (якщо добре все обдумати, то воно, може, і непогано було б не виїжджати ще якийсь час, щоб натішитися новоздобутою славою).

Юрбисько навколо фургончика купувало собі хліб мовчки. Усі повернули голови в її бік, але ніхто не промовив ні слова.

— Що трапилося у вашому селі? — запитав хлопець на видачі хліба. — Хтось помер?

— Та ні, — відповів коваль, який прийшов сюди, незважаючи на суботній ранок, коли можна було довше поспати. — З однією людиною негаразд, і ми занепокоєні.

Шанталі було невтямки, що відбувається навколо.

— Купуй уже, що тобі треба купити, — почувся чийсь голос. — Хлопцеві он їхати пора.

Вона машинальним рухом простягла монети й забрала свій хліб. Шофер хлібовоза знизав плечима — наче на знак того, що чорти б його знали, чим тут пахне, — видав решту, з усіма попрощався за одним разом і поїхав собі геть.

— А тепер уже я запитаю: що коїться в цьому селі? — піднесла голос дівчина, з перестрашу, може, вище, ніж того вимагали б правила чемности.

— Кому ж знати, що коїться, як не тобі, — озвався коваль. — Адже то ти хочеш, щоб ми за гроші харцизтво вчинили.

— Я не хочу нічого! Що мене той чоловік попросив, те я й зробила, тільки й усього! Чи ви з глузду з'їхали?

— То ти з глузду з'їхала. Хіба можна було переказувати слова цього шаленця?! Чого ти прагнеш? Тобі за це щось обіцяно? Хочеш зробити з нашого села пекло, як в отій Агабовій оповідці? Забула, що таке гідність і честь?

Шанталь затремтіла.

— З глузду ви, їй-богу, з'їхали-таки! Чи, може, хтось із вас повірив в обіцянку?

— Дайте їй спокій, — утрутилася власниця готелика. — Випиймо краще ранкову каву.

Юрбисько помалу розійшлося. Шанталь, неспроможна зрушити з місця, і надалі тремтіла, стискаючи в руці хлібину. Раніше всі ці люди між собою сварилися з будь-якого приводу, а оце тепер уперше дійшли згоди: в усьому винна вона. Не чужинець, не його пропозиція, а вона, Шанталь Прім, підбурювачка до злочину. Чи світ перевернувся догори дригом?

Вона залишила хліб під своїми дверима й пішла за село в напрямку гір; їй не хотілося ні їсти, ні пити, ні взагалі чого-небудь. Вона усвідомила щось дуже важливе, і воно на неї наганяло страх, переляк, суцільний жах.

Ніхто нічого не сказав шоферові хлібовоза.

Годилося б чекати, що подію такого роду жваво обговорюватимуть, чи вже з обуренням, чи з глузами, — але шофер фургончика, що розвозив по навколишніх селах хліб і плітки, поїхав далі, так і не дізнавшись, у чому річ. Поза всяким сумнівом, мешканці Віскоса зійшлися при цій нагоді разом уперше відучора й ніхто ще не встиг ні з ким обговорити, що сталося напередодні ввечері, — хоча всім уже було відомо про її розповідь у генделику. І вони, не змовляючись, постановили про це мовчати.

Інакше кажучи, кожен із цих людей, можливо, у глибині серця мислив про непомисленне, уявляв нев'явленне.

Берта гукнула її. Вона сиділа на своєму звичному місці, стежачи без пожитку за селом, адже небезпека в нього вже зайшла, більша, ніж можна було гадати.

— Я не хочу розмовляти, — сказала Шанталь. — Мені не думається й наче заціплено та заціпило.

— Тоді просто послухай. Сідай отуточки.

З усіх людей, зустрінutih від початку дня, ця стара єдина поставилася до неї виrozumіло. Шанталь не просто сіла, а й обійняла її. Так вони просиділи якусь часинку, а тоді Берта заговорила:

— Погуляй зараз у лісі, освіжи собі голову; ти ж знаєш, що заковика не в тобі. Вони це теж знають, але потребують призначити винного.

— Це отой чужинець!

— Що то він, знаємо ми з тобою. А більше ніхто. Усі хочуть почуватися зрадженими, мовляв, ти мусила була про це розповісти раніше, але не довірилася їм.

— Зрадженими?

— Авжеж.

— І чому вони хочуть так почуватися?

— Поміркуй сама.

Шанталь поміркувала. Бо їм потрібен винний. Потрібна жертва.

— Чим ця заморока закінчиться, я не знаю, — сказала Берта. — Люди з віскосян добропорядні, але, як ти сама сказала, трохи слабкодухі. Та хай там як, а тобі, може, краще було б на якийсь час звідси щезнути.

То міг бути лише якийсь жарт, адже ніхто чужинцеву пропозицію не сприйме поважно. Ніхто.

А крім того, вона не мала ні грошей, ні взагалі куди податися.

А от і неправда: на неї чекав золотий зливоч, і з ним вона могла податися, куди їй заманеться, скільки є світу широкого. Але вона ні в якому разі не хотіла про це думати.

Коверзуха-доля хотіла, щоб у цю мить перед ними пройшов чужинець по дорозі до гір, за своїм щоранковим звичаєм. Він, не зупиняючись, привітався з ними кивком голови. Берта подивилася йому вслід, а Шанталь тим часом намагалася з'ясувати, чи хтось у селі бачив це звернене до них привітання. Іще скажуть, що вона його спільниця. Скажуть, що вони вмовилися про таємні знаки.

— Щось він споважнів, — завважила Берта. — Дивина якась.

— Може, він помітив, що жарт переходить у дійсність.

— Та ні, то щось інше. Що воно таке, хтозна, але... так, наче... та ні, я не знаю, що воно таке.

«А от мій чоловік, мабуть, знає», — подумала Берта, відчувши щось бентежне та незатишне з лівого боку. Але порозмовляти з ним у цю хвилину не випадало.

— Мені на пам'ять спадає Агаб, — промовила вона до панни Прім.

— Я чути не хочу ні про Агаба, ні про всякі оповідки, ні про що! Хочу тільки одного: щоб світ знову став таким, яким був, щоб Віскос, з усіма його вадами, не зруйнувало шаленство однієї людини!

— Так воно виглядає, що ти цю місцину більше любиш, ніж тобі здається.

Шанталь тремтіла. Берта знову її обійняла, поклала голову їй на плече, наче своїй дочці, ненародженій.

— Як я почала була казати, по Агабові залишилася оповідка про небо та пекло, що її раніше батьки переказували своїм дітям, а тепер вона забута. Якось чвалав собі шляхом чоловік зі своїм конем та зі своїм псом. Коли вони проходили під велетенським деревом, саянула блискавка й спопелила всіх трьох. Але чоловік не помітив, що він уже не належить цьому світові, й почвалав далі з обома своїми тваринами; інколи мертвим треба часу, аби збагнути, що вони вже мертві...

Берта подумала про свого чоловіка, який не припиняв наполягати, щоб вона вже відпустила дівчину, бо він мав сказати їй щось важливе. Можливо, настав час пояснити йому, що він мертвий і що годі вже їй перебаранчати.

«Дорога була дуже довга, усе вгору й угору, сонце шкварило, вони впрівали й дуже хотіли пити.

За одним із поворотів вони побачили препошну браму, всю мармурову, за якою виднів майдан, вистелений золотими тахлями, а посеред неї стояв фонтан, звідки текла кришталева вода. Подорожній звернувся до брамника, що стояв обік.

— Добридень.

— Добридень, — відповів охоронець.

— Що це за місцина, така гарна?

— Це небо.

— Як добре, що ми дійшли до неба, нам дуже хочеться пити.

— Ви, пане, можете ввійти та напитися досхочу. — Й охоронець указав на фонтан.

— Мій кінь і мій пес теж хочуть пити.

— Мені дуже шкода, — відказав охоронець. — Тваринам сюди входу нема.

Чоловікові зробилося дуже прикро, бо спрага була страшна, але сам він пити не став би, тож подякував охоронцеві й почвалав далі. По довгій дорозі все вгору й угору, вже знесилені, вони дочвалали до якоїсь місцини, куди заходилося крізь старі ворота, за якими був путівець, обсаджений деревами обабіч. Під одним деревом лежав у холодку якийсь чоловік, голова його була закрита брилем, і скидалося на те, що він спить.

— Добридень, — привітався подорожній.

Чоловік під деревом кивнув у відповідь.

— Нам усім страшенно хочеться пити, мені, моему коневі та моему псові.

— Тут посеред каменя є джерело, — сказав чоловік, показуючи, де саме. — Пийте собі досхочу.

Усі троє пішли до джерела й утамували спрагу.

Потім подорожній повернувся, щоб подякувати.

— Заходьте, як вам прийде охота, — відповів чоловік.

— До речі, а як зветься це місце?

— Небо.

— Небо? А охоронець при мармуровій брамі казав, що небо там!

— То було не небо, то було пекло.

Подорожнього це приголомшило.

— Ви мали б заборонити їм прикриватися вашою назвою! Із цього ошуканства напевно постає велика плутанина!

— Аж ніяк; насправді нам робиться велику прислугу. Адже там залишаються всі ті, що ладні покинути своїх найкращих друзів...»

Берта погладила дівчину по голові, відчула, що в ній іде безупинний бій між Добром і Злом, і порадила Шанталі йти в ліс, нехай природа підкаже, куди їй податися.

— Адже, як мені ввижається, наш маленький рай, затиснений поміж гір, ладен покинути своїх друзів.

— Ви, Берто, помиляєтесь. Ви з іншого покоління; кров давніх віскосян-лиходіїв у ваших жилах густіша, ніж у моїх. Тутешній люд має власну гідність. А якщо не має гідности, то має недовіру одне до одного. Якщо не має взаємної недовіри, то має страх.

— Нехай я помиляюся. А все-таки зроби, що тобі сказано, піди прислухайся до природи.

Шанталь пішла. А Берта повернулася до чоловікової поторочі й попросила заспокоїтися, адже вона вже особа доросла, ба більше — літня, і не треба їй перебаранчати, коли вона пробує дати добру пораду молодшим. Дбати про себе вона вже навчилася, а тепер дбала про село.

Чоловік попрохав її бути обачною. Не треба стільки всього радити дівчині, бо ніхто не знає, яким боком ця справа повернеться.

Берту це здивувало, бо вона гадала, що мертві знають усе, — хіба не він сам попередив був її про те, що насувається небезпека? Можливо, він уже вистарівся і його опосіли нові примхи, крім як їсти суп завжди з тієї самої ложки.

Чоловік відповів, що то вона вистарілася, бо мертвим до їхнього віку років не додається. А ще, хоча їм

відомо багато такого, про що живі й гадки не мають, усе ж і їм потрібен довший час, щоб доступитися до виталища вищих янголів; що ж до нього самого, то він серед мертвих належить до новачків (ще й п'ятнадцяти років не минуло, відколи він розпрощався з землею) і мусить іще багато чого навчитися, дарма що вже здатен неабияк допомогти.

Берта поцікавилася, чи виталище вищих янголів привабливіше та затишніше. Чоловік відповів, що там усе гаразд і хай вона облишить жарти й спрямує всю свою снагу на порятунок Віскоса. Не те щоб це його аж надто обходило, — адже він уже мертвий і ще ніхто йому ні слова не мовив із приводу перевтілення (хоча він уже підслухав кілька розмов, де йшлося про таку можливість), та якщо навіть перевтілення є чимось здійсненим, він бажав би знову народитися в якомусь не знаному собі місці. Однак жінці своїй він бажав, щоб вона доживала віку в спокої та затишку.

«У такому разі не турбуйся», — подумала Берта. Та чоловік на цю пораду не пристав; хай там як, а він хотів, щоб вона не сиділа склавши руки. Якщо Зло переможе, нехай для початку лише в маленькому забитому селі на три вулиці з майданом і церковкою, потім воно може перекинутися на всю долину, на весь цей край, на всю країну, на континент, охопити моря й цілий світ.

Хоча люду у Віскосі налічувалося двісті вісімдесят одна особа, що з-поміж них Шанталь була наймолодша, а Берта найстарша, керували ним якісь півдюжини людей: власниця готелика, відповідальна за гарний побут туристів, парох, відповідальний за душі, вїйт, відповідальний за правила полювання, вїйтиха, відповідальна за вїйта та його рішення, коваль, укушений сіроманом, але переживець по тій пригоді, та власник більшої частини земель навколо села. Зрештою, саме цей останній і наклав був вето на будівництво дитячого майданчика в надії — хай віддаленій, — що Віскос колись відродиться, а це місце прекрасно пасувало б тоді для зведення на ньому розкішної резиденції.

Усіх інших віскосян мало обходило те, що відбувалося чи не відбувалося в селі, бо кожному з них треба було дбати про вівці, пшеницю та родину. Вони навідувалися до готелика, відстоювали службу Божу, дотримувалися законів, носили ковалеві свій реманент на лагодження та коли-не-коли прикупляли собі землю.

Головний землевласник до генделика ніколи не ходив; про те, що в ньому сталося, він довідався від своєї служниці, яка того вечора була там і вийшла звідтіль розбурхана вкрай; зі своїми подругами та з господарем вона заводила мову про те, що готельний пожилець — багач на всю губу, от би від нього дитину пригуляти, нехай він тоді поділиться з нею частиною статків. Занепокоєний майбутнім, тобто можливим розголошенням історії від панни Прім, що могло відлякати мисливців і туристів, землевласник скликав термінову нараду. Поки Шанталь прямувала до лісу, поки чужинець никав своїми потаємними стежками, поки Берта обговорювала зі своїм чоловіком, рятувати їй чи не рятувати село, вибране гроно зібралось в ризниці місцевої церковки.

— Зробити нам треба один-єдиний крок: викликати поліцію, — заявив землевласник. — Ніякого золота, ясна річ, нема; думаю, цей чоловік просто намагається звабити мою служницю.

— Ви не знаєте, про що правите, бо вас там не було, — відповів вїт. — Золото є, панна Прім не ризикувала б отак знеславитися, якби не мала певних доказів. Але це нічого не міняє: поліцію викликати треба. Цей чужинець, мабуть, якийсь розбійник, за чю голову виписано нагороду, а тут він пробує сховати свою здобич.

— Яка дурниця! — утрутила ся вїйтиха. — У такому разі він би так не випинався.

— Це все не має жодного значення. Поліцію треба викликати негайно.

Усі були згодні. Парох почаствував товариство вином задля привернення душевного спокою. Почалася розмова про те, а що саме вони казатимуть поліції, адже жодного доказу проти чужинця в них насправді не було; цілком можливо, що все закінчилося б арештом панни Прім за підбурювання до злочину.

— Єдиний доказ — це золото. Без золота нема про що й говорити.

Воно-то так. Але де ж воно є, те золото? Бачила його тільки одна людина, та й та не знає, де воно заховане.

Парох запропонував створити пошукові групи. Власниця готелика відслонила штору ризниці; показала гори з одного боку, долину вниз та гори з другого боку.

— То була б робота на сотню років для сотні людей.

Землевласник мовчки пожалкував, що в цьому місці розташовано цвинтар; краєвид-бо відкривався прегарний, а мертвим він ні до чого.

— За іншої нагоди я з вами хочу провести розмову з приводу цвинтаря, — сказав він парохіві. — Я можу надати значно більшу земельну ділянку

для поховання мертвих, недалеко звідси, взамін за цей терен біля церкви.

— Ніхто не захоче його купувати й мешкати там, де раніше лежали мертвяки.

— Із місцевого люду, може, і ніхто; але ж є туристи, схиблені на дачних будинках, і треба буде тільки попросити мешканців Віскоса тримати рота на замку. То будуть додаткові гроші для села й додаткові податки для управи.

— Ваша правда. Треба тільки всім сказати, щоб тримали рота на замку. Це буде неважко.

Раптом запала мовчанка. Запала надовго, і порушити її ніхто не наважувався. Обидві жінки задивилися на краєвид, парох заходився натирати якусь бронзову статуетку, землевласник поналивав усім ще трохи вина, коваль розшнурував і знову зашнурував обидва черевики. Війт щохвилини позирав на годинника, ніби натякаючи, що йому ще кудись треба.

Але ніхто з місця не рушив; усі знали, що, якби знайшовся охочий придбати ділянку, відведену під цвинтар, село Віскос напевно тримало б рота на замку — заради самої лише втіхи з того, що в селі, якому загрожує зникнення, з'явиться ще один мешканець. І за цю мовчанку ні гроша зиску їм не було б.

А якщо уявити, що зиск заповідався б?

А якщо уявити, що заповідався б зиск, достатній, щоб безбідно прожити решту своїх днів?

А якщо уявити, що заповідався б зиск, достатній, щоб безбідно прожити решту своїх днів та забезпечити на все життя своїх дітей?

Аж ось у ризниці війнуло гарячим вітром, геть несподіваним.

— То який план дій? — запитав парох по спливі п'яти хвилин, що тривали вічність.

Усі обернулися до нього.

— Якщо віскосяни триматимуть рота на замку, тоді, мабуть, можна не переривати перемовин, — озвався землевласник, старанно добираючи слова, аби їх сенс надавався до хибного або правильного тлумачення, залежно від точки зору.

— Вони люди гарні, роботящі, слів на вітер не розкидують, — підхопила власниця готелика, розвиваючи той самий напрямок думки. — Наприклад, сьогодні, коли хлопець на видачі хліба поцікавився, що тут відбувається, ніхто йому нічого не сказав. Гадаю, ми можемо їм довіритися.

Наступна мовчанка. Цього разу, одначе, неприховано гнітюча. Та, незважаючи на це, гра тривала, і слово взяв коваль:

— Заковика не в тому, чи віскосяни проговоряться, а в тому, що кожен розуміє: зробити це було б гидко та підло.

— Зробити що?

— Продати святу землю.

Присутні зітхнули з полегшею; тепер можна було зійти на обговорення добрих і недобрих звичаїв, адже практична сторона питання в основних рисах була з'ясована.

— Що насправді гидко, так це бачити, як наш Віскос занепадає, — закинула своє слово вїйтиха. — Знати, що ми останні, хто тут живе, і що мрія наших дідів, наших предків, мрія Агаба, мрія кельтів, за скількись там років зійде на пси. Незабаром і ми покинемо село, переїдемо хто до притулку, хто до дітей, бламати їх, щоб вони подбали про нас, старих і немічних, жити по великих містах нам буде не до вподоби, братиме туга за рідним селом, і залишиться нам тільки одне: побиватися, що не зуміли передати наступному поколінню дар, отриманий від наших батьків.

— Ваша правда, — підтримав її коваль. — Гидко жити так, як ми живемо. Бо коли вже наш Віскос стоятиме напіврозвалений, то й ці лани лежатимуть облогом або хтось їх купить за безцінь; тоді приїдуть машини, з'являться кращі дороги.

Хати наші позносять, на місці того, що своїм потом вибудували наші предки, постануть сталеві сховища. Поля оброблятимуть машинами, люди відпрацьовуватимуть тут свої робочі години й увечері роз'їжджатимуться по своїх далеких домівках. Яка то ганьба для нашого покоління: ми своїх дітей від себе відпустили, не змогли їх при собі втримати.

— Це село ми мусимо врятувати за всяку ціну, — сказав землевласник, чи не єдиний з усіх, кому занепад Віскоса був вигідний, бо давав йому нагоду все скупити, а потім перепродати якомусь великому підприємству. Та віддати задешево землі, де могло бути закопане багатство, аж ніяк не входило в його наміри.

— А що ви, панотче, на те все? — запитала власниця готелика.

— Я знаюся добре тільки на своїй релігії, де сказано, що одна людська жертва принесла спасіння всьому людству.

Утретє запала мовчанка, але тепер ненадовго.

— Я маю приготуватися до суботньої відправи, — продовжив парох. — Що, якби ми знову зібралися десь надвечір?

Усі притьмом погодилися й призначили годину під кінець дня, напустивши на себе дуже закло-

потаний вигляд, ніби на них чекали якісь надто важливі справи.

Лише вїт зберіг холодну голову:

— Оце ви щось дуже цікаве сказали, пречудова тема для гарного казання. Гадаю, на відправі сьогодні треба бути нам усім.

Шанталь уже не вагалася; вона прямувала до роздвоєної брили й міркувала про те, що їй далі робити, коли золото вже буде в її руках. Повернутися додому, взяти гроші, які там лежать, перевдягтися в щось дебелише, спуститися в долину до траси, сісти на попутку. Надалі — жодного ризику: цей люд не заслуговує на багатство, яке він мало вже не в руках тримав. І жодних валіз, аби не здогадалися, що вона остаточно полишає Віскос із його гарними, але непотрібними історіями, з його слабкодушними та приязними сільчаками, з його щодня заповненим ущертъ генделиком, де говорено завжди на ті самі теми, з його церковкою, куди вона ніколи не заходила. Звісно, нікуди не подівся ризик, що на автостанції на неї чекатиме поліція, попереджена чужинцем, який звинуватить її в крадіжці, тощо, тощо, тощо. Але тепер вона вже на все ладна була наважитися.

Ненависть, яку вона відчула була пів години тому, вже встигла перейти в інше почуття, і почуття далеко приємніше: помсти.

Її тішило, що саме вона перша показала всім цим людям, наче на долоні, плюгавство, затаєне в глибині їхніх простакуватих душ, з їхньою вдаваною добротою. Усі вони мріяли про можливість скоїти злочин — але тільки мріяли, бо зробити вони ніколи нічого не зроблять. Решту свого жалюгідного млявого життя кожен із них проведе, сам собі правлячи, що тим виявлено їхню шляхетність, огиду до несправедливості, рішучість за всяку ціну відстояти гідність свого села, — та притому знатиме, що вбити невинного їм завадив тільки страх. Щоранку вони самі себе хвалитимуть за непідкупність, що-вечора самі себе картатимуть за змарновану нагоду.

Упродовж найближчих трьох місяців за єдину тему для розмов у генделику буде чесність добросердих мешканців села. Потім настане сезон полювання, і певний час вони цієї теми не торкатимуться — адже чужинцям таке знати зайве, їм до вподоби думка, що вони потрапили до закутини, де всі між собою приятелюють, де завжди панує добро, де природа розкішна, а місцева консервація, виставлена на невеличкому стелажі (власниця готелика йменувала його «крамничкою»), несе в собі дещицю цієї безкорисливої любови.

Але сезон полювання добіжить кінця, після чого їм знову буде вільно на цю тему говорити. Цього

разу, під впливом сили-силенної пообідь, згаяних у мріях про прогавлені гроші, вони почнуть уявляти різні повороти в розвитку подій: чому нікому не стало духу під прикриттям ночі спровадити на той світ хоч би оце старе теліпайло Бертю — й отримати навзамін десять золотих зливків? Чому не сталося нещасного випадку на полюванні хоч би з чабаном Сантьяго, який щоранку виводив у гори свою отару? Розбиратимуть усі можливі варіанти, спершу якось сором'язливо, далі щораз сердитіше.

По спливі року кожен кожного зненавидить, адже село мало нагоду — і змарнувало її. Цікавитимуться вони й долею панни Прім, яка зникла без сліду та, можливо, забрала з собою золото, підгледівши, де чужинець його заховав. Казатимуть про неї найгірші речі: сирота; невдячна; біднячка, якій усі намагалися допомагати по бабусиній смерті; влаштувалася буфетницею в генделику, бо не змогла вийти заміж і зв'язатися геть; спала з готельними пожильцями, найчастіше старшими за неї; на всіх туристів зиркала ніжненько, видурюючи зайві чайові.

Віку вони доживатимуть, розривані між саможерством і ненавистю; Шанталь із того тішилася, бо це й була її помста. Вона ніколи не забуде благальних поглядів того юрбиська навколо хлібовоза: мовляв, мовчи про злочин, на який вони все

одно ніколи не зважаться; і як вони потім накинудилися на неї, ніби то вона завинила, що вся їхня слабкодухість вийшла на поверхню.

«Куртка. Шкіряні штани. Надягну дві футболки, золото прив'яжу до перехвату. Куртка. Шкіряні штани. Куртка».

І ось вона вже стоїть перед роздвоєною на кінці брилою. Поряд лежить гілляка, якою вона копала землю позавчора. Якусь хвильку вона понасолоджувалася передчуттям учинку, що з неї, чесноі людини, зробить крадійку.

А ось і ні. Чужинець її на це підбив, а тепер йому належалася відплата. Вона нічого не краде, а просто забирає свій заробіток за зіграну в цій кепській комедії роль вістунки. Це золото було її по праву — і хіба тільки воно — за вбивчі погляди недовбивць навколо хлібовоза, за всеньке прожите тут життя, за три безсонні ночі, за свою запропащену тепер душу — якщо душа є і якщо її можна запропастити.

Вона розкопала м'якеньку землю й побачила зливков. І тієї самої миті щось почула.

Хтось її вистежив. Вона машинально нагорнула трохи землі в ямку, здаючи собі справу з зайвості цього руху. Потім обернулася, ладнаючись пояснити, що вона шукала скарб, знаючи, що чужинець

ходить цією стежкою, і сьогодні помітила перекопану в цьому місці землю.

Та побачене змусило її оніміти — бо то не був хтось, націлений на скарби, на сільські негаразди, на справедливість і несправедливість, — а прагнув він тільки крові.

Біла пляма на лівому вусі. Сіроман.

Стояв він між нею та найближчим деревом, оминути його було неможливо. Шанталь цілковито знерухоміла, заворожена блакитними вовчими очима; її мозок працював із шаленою швидкістю, обдумуючи наступний крок: відбиватися гіллякою — вона затонка, щоб зупинити скок звіра. Залізити на брилу, подібну до літери ігрек, — вона занизька. Забути про легенду й відлякати його, як вона це зробила б із будь-яким іншим самотнім вовком, — та краще завжди вбачати в легендах приховану правду.

«Ось і кара».

Кара несправедлива, як усе, що їй випадало в житті; здавалося, Бог надумав саме на ній виявити всю свою ненависть до світу.

Вона підсвідомо поклала гілляку на землю й повільним рухом, нескінченно повільним у її сприйнятті, затулила руками шию, бо підставляти її під вовчі зуби ніяк не було можна. Вона пошкодувала, що не вдягнена у свої шкіряні штани; другим за

небезпечністю місцем було стегно, де проходить жила, з якої, коли її роздерти, за десять хвилин витече вся кров, що є в тілі, — принаймні так казали мисливці, пояснюючи, чому носять чоботи з височезними халявами.

Вовк розтулив пащу й загарчав. Гарчанням глухим, загрозливим, яке не лякає, а заповідає напад. Вона не відривала погляду від його очей, хоча серце її вискакувало з грудей, адже звір уже вишкіряв зуби.

То було тільки питання часу: вовк або нападе, або забереться геть; але Шанталь знала, що нападе. Вона пробігла поглядом землю, чи нема десь каменя, об який можна перечепитися, але нічого такого не побачила. Вона наважилася рушити на звіра; той десь розпанахає її тіло й уцепиться за неї, але вона все одно мусить добігти до дерева. Біль треба перетерпіти.

Вона подумала про золото. Подумала, що незабаром знову по нього прийде. Звернулася думкою до всіх можливих надій, до всього, звідки можна було черпати сили, — такі потрібні, щоб витримати, коли гострі зуби розшматують її тіло аж до кістки, коли є всі шанси упасти й підставити шию.

І вона вже налаштувалася бігти.

У цю мить, неначе в якомусь фільмі, вона побачила, що хтось манячить позаду вовка, хоча й далеченько від нього.

Звір теж учув нюхом появу ще когось, але не поворушив головою; тим часом дівчина надалі зорила очима невідступно. Здавалося, що саме сила її погляду зупиняє напад, і вона вже не хотіла наражати-ся на жодні ризики; поява ще однієї людини збільшувала шанси на порятунок — навіть якщо вона в підсумку залишиться без свого золотого зливка.

Постать позаду вовка мовчки нагнулася й потім рушила ліворуч. Шанталь знала, що там є ще одне дерево, на яке легко залізти. Аж раптом у небі пролетів камінь і впав поблизу звіра. Вовк із небаченою швидкістю розвернувся й помчав у той бік, звідки йшла загроза.

— Тікайте! — почувся крик чужинця.

Вона побігла до свого єдиного захистку, а тим часом чоловік з рідкісним спиритом виліз на інше дерево. Поки сіроман наблизився, він уже перебував у безпеці.

Вовк почав гарчати й стрибати, іноді йому вдавалося зачепитися за стовбур, але потім він зіслизав вниз.

— Наламайте гілок! — крикнула Шанталь.

Але чужинець був неначе заворожений. Вона мусила повторити другий і третій раз, щоб він нарешті зрозумів, чого від нього хочуть. Він заходився відламувати гілки й жбурляти їх у звіра.

— Не робіть цього! Наламайте гілок, зберіть їх у жмут і підпаліть. Я не маю запальнички, а ви робіть, що сказано.

У її голосі бринів відчай людини, яка потрапила в безвихідь: чужинець зібрав жмут гілок, які, утім, не хотіли займатися цілу вічність; по вчорашній бурі з дощем усе було вогке, а сонце сюди в цю пору року не зазірало.

Шанталь зачекала, поки полум'я зімпровізованого смолоскипа не розгориться достатньо. Якби все зробити по її волі, то хай би він посидів на дереві до кінця дня, хай би боровся з жахом, що його хотів накинути світові, але їй треба було забиратися геть і вона мусила йому допомогти.

— Тепер покажіть, що ви справжній чоловік, — крикнула вона. — Злізьте з дерева, тримайте смолоскипа міцно й виставте його вперед вогнем у бік вовка!

Чужинець сидів заціплено.

— Зробіть це! — загорлала вона ще раз, і чоловік, почувши її голос, пройнявся владністю, що крилася за її словами, — то була владність, породжена жахом, здатністю діяти швидко, відклавши переляк і страждання на потім.

Він поліз додолу зі смолоскипом у руці, не звертаючи уваги на іскри, що раз у раз обпікали йому

обличчя. Побачив зблизька зуби та піну в пащі звіра, перестрашився ще більше, але треба було щось робити — те, чого він не зробив, коли викрадено й убито його жінку та дочок.

— Не відводьте погляду від очей вовка! — долинули до нього слова дівчини.

Він послухався. Діяти йому було щораз легше, бо дивився він уже не на зброю ворога, а на самого ворога як такого. Обидва були в рівних умовах, кожен міг нагнати жах на іншого.

Його ноги торкнулися землі. Вовк відступив, наляканий вогнем; гарчати та стрибати він не припиняв, але й не наближався.

— Нападайте на нього!

Він рушив у бік звіра, який загарчав гучніше, ніж перед тим, і вишкірив зуби, але відступив ще далі.

— За ним! Женіть його звідси!

Вогонь уже палав по-справжньому, чужинець відчував, що ще трохи — й він попече йому руки; часу залишалось небагато. Не надто задумуючись, але з поглядом, утупленим у зловісні блакитні вовчі очі, він побіг на звіра; той замовк і облишив стрибати, а натомість розвернувся й запроторився назад у ліс.

Шанталь умить злізла з дерева. Вона притьмом назбирала на землі жмут хмизу й тепер мала в руці власний смолоскип.

— Забираймося геть звідси. Мерщій.

— Куди?

Куди? До Віскоса, де всі побачать, як вони вертаються разом? До іншої пастки, де вогонь уже нічим не допоможе? Її, знесилену, потягло до землі, гострезний біль пронизав спину, серце калаталося шалено.

— Розпаліть вогнище, — сказала вона чужинцеві. — І дайте мені подумати.

Вона спробувала поворушитися й зойкнула — в її плечі немовби стирчав кинджал. Чужинець згріб до купи листя, гілля й розпалив вогнище. Кожний рух змушував Шанталь кривитися від болю й глухо стогнати; мабуть, вона сильно поранилася, коли лізла на дерево.

— Не переймайтеся, ви нічого собі не зламали, — сказав чужинець у відповідь на її стогін. — Зі мною таке вже бувало. Коли напруга в організмі сягає найвищої точки, м'язи стискаються і нам таке влаштовують. Дайте я вас помасажую.

— Не торкайтеся мене. Не підходьте. Не говоріть зі мною.

Біль, страх, сором. Він напевно був тут, коли вона викопувала золото; він знав — бо мав при собі диявола, а ті розуміються на людській душі, — що цього разу Шанталь його обкраде.

І так само він знав, що в цю мить усе село мріє про скоєння злочину. І знав, що нічого вони не зроблять, бо їм страшно, але самого вже їхнього бажання було досить, щоб дати відповідь на його запитання: людське єство присутньо зле. І знав, що вона тікатиме, домовленість, досягнута між ними обома напередодні ввечері, уже нічого не важила, він міг вертатися туди, звідки приїхав (а зрештою, звідки саме він приїхав?), разом з усім своїм скарбом, а підозри його підтвердяться.

Вона спробувала сісти найзручніше, але всі пози були однаково незручні; залишалося уникати навіть найменших рухів. Вогнище триматиме вовка на віддалі, але невдовзі на нього звернуть увагу чабани, які ходять цими місцями. І тоді двійцю побачать разом.

Їй пригадалося, що це субота. Люди сидять по своїх хатах, оздоблених потворними прикрасами, з репродукціями славетних картин на стінах, з гіпсовими статуетками святих, і пробують якось розважитися — а ці вихідні приготували їм найліпшу розвагу з дня закінчення Другої світової війни.

— Не говоріть зі мною.

— Я нічого не казав.

Шанталі хотілося заплакати, але перед ним вона цього робити не бажала. Сльози вона стримала.

— Я врятувала вам життя. Золото моє по праву.

— То я врятував вам життя. Вовк накинувся б на вас.

І це була правда.

— З другого боку, я думаю, що ви врятували щось усередині мене, — вів далі чужинець.

Це викрут. Вона вдаватиме, що не зрозуміла, — бо з того б вийшов неначе дозвіл, щоб він забрав свій скарб і зник назавжди. Крапка й кінець усьому.

— Учорашня домовленість. Мій біль був такий сильний, що я мусив розділити його з усіма, бачив у цьому свою єдину втіху. Правда була ваша.

Чужинцевому дияволу те, що він чув, не подобалося нітрохи. Він попросив допомоги в диявола Шанталиного, але той був новопрібудець і ще не заволодів уповні душею дівчини.

— Від того щось міняється?

— Нічого. Домовленість зберігається, і я знаю, що виграю. Але тепер я розумію власну жалюгідність і розумію, звідки ця жалюгідність узялася: з переконання, що я не заслужив своєї долі.

Шанталь уже починала мізкувати, як вони звідти вибиратимуться; хоча був іще ранок, залишатися в цьому місці нескінченно вони не могли.

— Отож я думаю, що це золото по праву моє, і заберу його собі, хіба що ви мені завадите, — ска-

зала вона. — Вам раджу зробити те саме; ні мені, ні вам нема по що вертатися до Віскоса; ми можемо прямісінько спуститися в долину, сісти на попутку, і кожен помандрує своє дорогою.

— Ви-то поїхати можете. Але саме тепер віскосяни вирішують, кому вмирати.

— Може, і так. Наступні два дні вони це вирішуватимуть, поки не спливе термін; потім ще два роки сперечатимуться, кого треба було вибрати на жертву. Вони нерішучі, коли треба діяти, й безжальні, коли треба винити інших, — я своє село знаю. Якщо ви не повернетесь, вони навіть не завадять собі труду посперечатися; дійдуть висновку, що то все була моя вигадка.

— Віскос нічим не різниться від усіх інших сіл в усьому світі; усе, що відбувається в ньому, так само відбувається на всіх континентах, по всіх селах, таборах, монастирях, де завгодно. Та вам цього не зрозуміти; а ще вам не зрозуміти, що цього разу доля мені посприяла: помічницю я вдало собі вибрав. На вигляд вона працьовита й чесна, а при тому плекає в душі бажання помсти. Побачити ворога нам нема як — адже в кінцевому підсумку наш справжній ворог є Бог, який посилає нам ті випробування, що ми їх мусимо пройти, — а тому нам лишається одне: за всі наші нещастя відіграватися

на нашому оточенні. Ця помста ніколи вгамовується, бо спрямована на саме життя.

— Про що ми тут балакаємо? — роздратовалася Шанталь, бо цей чоловік, нестерпно їй осоружний, справді розпізнав її душу. — Забираймося звідси геть разом із багатством — навіщо зволікати?

— Бо вчора я здав собі справу з того, що, штовхаючи інших на найогидніше в моїх власних очах — убивство без причини, як це сталося з моєю жінкою та дочками, — я насправді прагнув сам себе врятувати. Пам'ятаєте філософа, чиї слова я наводив у нашій другій розмові? Який казав, що за пекло в Бога — якраз його любов до людей, бо людська поведінка Його мучить, і мучить кожної миті Його вічного життя? Так ось, той самий філософ сказав ще й іншу річ: «Людині потрібне те, що в ній є найгіршого, щоб дійти до того, що в ній є найкращого».

— Не розумію.

— Раніше всі мої думки були тільки про помсту. Як і ваші сільчаки, я цілодобово мріяв, плекав задуми, але нічого не робив. Певний час я відстежував у пресі людей, що втратили своїх найближчих у ситуаціях, подібних до моєї, але врешті-решт починали діяти не так, як я, а геть протилежно: створювали групи підтримки жертв, організації

для викриття несправедливості, проводили спеціальні кампанії для роз'яснення, що біль від утрати ніколи не заступити тягарем помсти. Я й собі спробував поглянути на все це під кутом зору добросердя — та в мене не вийшло. Однак тепер, коли я набрався духу й дійшов до самісінького краю, мені десь там у глибині блиснув промінчик світла.

— Кажіть далі, — попросила Шанталь, бо й вона теж бачила якийсь промінчик.

— Я не хочу довести, що людство нище. А от чого я хочу, то це довести, що я сам несвідомо накликав на себе те, що зі мною трапилося, — бо я плюгавець, чистий тобі паскуда, і заслужив ту кару, яка на мене впала в житті.

— Ви хочете довести, що Бог справедливий.

Чужинець на хвильку замислився.

— Можливо.

— Я не знаю, чи Бог справедливий. Принаймні зі мною Він не дуже гарно вчинив, і душу мені гнітить почуття власного безсилля. Я не можу бути доброю, як того б хотіла, ані злою, як того, на мою думку, вимагає життя. Кілька хвилин тому мені здалося, що Він обрав мене, щоб помститися за всю печаль, завдану Йому людьми. Гадаю, що й вас гризуть такі ж сумніви, нехай величиною більші: ваша доброта не була винагороджена.

Шанталь сама зачудувалася з власних слів. Чужинців диявол бачив, як янгол при дівчині дедалі дужче розсвічується й хід подій обертається навспак.

«Роби щось», — підганяв він другого диявола.

«Я намагаюся, — відповідав той. — Але боротися тяжко».

— Ваша біда та Божа справедливість — то насправді речі різні, — озвався чоловік. — Біда в тому, що ваш постійний вибір — бути жертвою обставин. Я знаю багатьох людей у такому становищі.

— Ви ж і сам такий.

— Ні. Я збунтувався проти того, що зі мною трапилося, і мене мало обходить, чи іншим моя поведінка до вподоби, чи ні. А от ви, навпаки, пристали на роль сироти, беззахисної, яка прагне за всяку ціну подобатися; а що так стається не завжди, то ваша потреба в любові обертається затаєним бажанням помсти. У суті речі ви б хотіли бути такою, як решта віскосян — як ми всі, зрештою, в суті речі хочемо бути такими, як інші. Але доля судила вам іншу дорогу.

Шанталь заперечно похитала головою.

«Зроби що-небудь, — благав Шанталін диявол свого товариша. — Хоч вона ніби каже “ні”, її душа погоджується й каже “так”».

Чужинців диявол почувався приниженим, бо новоприбулець помітив, що йому бракує сили, аби примусити чоловіка замовкнути.

«Слова ні до чого не ведуть, — відповів він. — Нехай собі набалакаються, а тоді саме життя підштовхне їх до зовсім інакших дій».

— Та я не хотів вас перебивати, — продовжив чужинець. — Будь ласка, договорюйте те, що ви почали мені розповідати про Божу справедливість.

Шанталь зраділа, що їй більше не треба слухати те, чого вона не бажала чути.

— Не знаю, чи воно держиться купи. Але ви, мабуть, уже помітили, що Віскос — село не надто боговірне, хоча свою церкву має, як і всі села в цьому краї. А йде це від Агаба, якого, правда, святий Савен навернув, але той не позбувся остороги перед впливом панотців; а позаяк велика частина перших осадників були розбишаки, він боявся, що священники тільки штовхатимуть їх назад до злочинства своїми погрозами вічних мук. Люди, яким нічого втрачати, ніколи не думають про вічне життя.

«Та куди ж без священників, і Агаб одразу ж усвідомив загрозу, тільки-но з'явився перший з них. Щоб протидіяти їй, він завів звичай, позичений

у юдеїв, — день прощення. Лишень обряд для нього придумав свій.

Один раз на рік мешканці замикалися по своїх домівках, складали два списки, поверталися обличчям до найвищої гори й здіймали до неба перший список.

— Отут, Господи, усі мої гріхи перед Тобою, — проказували вони, читаючи перелік учинених переступів. Шахраювання, перелюбство, несправедливість і все таке. — Я багато грішив і прошу в Тебе вибачення за всі мої провини перед Тобою.

А далі — й то вже був Агабів винахід — мешканці витягали з кишені другий список і знову підносили його до неба, повернувшись до тієї самої гори. Проказували вони при тому щось таке, як: “А ось тут, Господи, список Твоїх гріхів переді мною: Ти змусив мене працювати понад потребу; моя дочка захворіла, а мої молитви не допомогли; мене обікрадено, коли я намагався чинити чесно; страждав я понад міру”.

Прочитавши другий список, вони завершували обряд словами:

— Я був до Тебе несправедливий, Ти був несправедливий до мене. Однак сьогодні день прощення, тож Ти забудеш мої переступи, я забуду Твої, й ми залишимося разом іще на один рік».

— Простити Бога, — промовив чужинець. — Простити неблаганного Бога, який збирає докупити й розбирає час.

— Ця наша розмова занадто довірча, як на мій смак, — сказала Шанталь, відвертаючи погляд деінде. — Мене життя ще замало вчило, щоб я могла чогось навчити вас.

Чужинець не порушив своєї мовчанки.

«Мені це анітрохи не до вподоби», — подумав чужинців диявол, який уже вздрів обік нього блискіт світла, до чого ніяк не можна було допускати. Два роки тому він уже відігнав був від нього це світло на одному з пляжів, що їм у цьому світі й ліку нема.

Через надмір усіляких легенд, через кельтські та протестантські впливи, через дуже погані приклади, подані тим арабом, що колись утихомирив село, через тривалу присутність у цьому краї святих і розбійників Віскос, на парохову прикрість, ледве чи можна було віднести до числа боговірних сіл, хоча його мешканці приходили на хрестини та вінчання (про що на сьогодні лишалися тільки далекі спогади), на похорони (які силою речей траплялися дедалі частіше) та на різдвяні відправи. Дуже мало хто, зрештою, завдавав собі труда відвідувати дві щотижневі відправи — суботню та недільну, — що обидві вони починалися об одинадцятій годині ранку; та все ж для нього було справою принципу їх відслужити, хоч би заради виправдання власної присутности тут. Він-бо прагнув створювати враження людини святої та повсякчас у трудах.

На його подив, люду того дня в церкві зібралось повно, тож йому навіть довелося дозволити декому стояти навколо вітваря — бо інакше всі не вмістилися б. Замість увімкнути електричні нагрівачі,

підвішені до стелі, він попросив відчинити обидва бокові віконця — з кінцевої потреби, адже зібрані впрівали (й парох запитував сам себе, чи від парноти, чи від навислої над ними напруги).

Прийшло мало не все село, за винятком панни Прім — яка, либонь, соромилася свого виступу напередодні, та старої Берти, яку всі підозрювали у відьмацтві та безвір'ї.

— В ім'я Отця, і Сина, і Святого Духа.

Відлунням прозвучало голосне «амінь». Парох розпочав відправу, промовив вступні слова, доручив читання незмінній парафіянці-святенниці, урочисто заспівав відповідний псалом і зачитував Євангелію спроквола й суворо. Відтак попросив сісти тих, що стояли перед лавками, а решта далі слухали навстоячки.

Настав час виголосити казання.

— У Євангелії від Луки оповіджено про один важливий випадок, коли хтось знатний підходить до Ісуса й питає його: «Учителю Добрий, що робити мені, щоб успадкувати вічне життя?» І, на наш подив, Ісус відповідає: «Чого звеш Мене Добрим? Ніхто не є Добрий, тільки Сам Бог». Багато років я роздумував над цим маленьким уривком, намагаючись зрозуміти, що нам сказав Господь наш: що він не є добрий? Що вся християнська віра з її

засадою милосердя ґрунтується на повчаннях того, хто сам себе мав за лихого? Аж нарешті я збагнув: Христос у ту мить говорив про своє людське ество; як людина, він є лихий. Як Бог, він є добрий.

Парох зробив невеличку перерву, сподіваючись, що до вірян дійде зміст сказаного. Він брехав сам собі: що хотів цим сказати Христос, для нього залишалось незрозумілим, адже, якщо він був лихим у своєму людському естві, то і його слова та вчинки були лихі. Але цей богословський спір тепер не мав значення; важила тільки переконливість поданого ним пояснення.

— Сьогодні я не говоритиму багато. Я хочу від вас розуміння, що бути людиною означає приймати нижчість, ницість нашої природи і що ми приречені за це до вічної кари тільки тому, що Ісус дав принести себе в жертву заради спасіння людства. Я повторюю: нашим спасінням стала жертва сина Божого. Жертва всього однієї людини. Завершити це казання я хочу, нагадавши, як починається одна зі святих книг, що є частиною Біблії, книга Йова.

«Бог сидить на своєму небесному троні, коли поговорити з ним приходить сатана. Бог запитує, звідки той прийшов.

— Кружляв я по землі й ходив я коло неї, — відказує сатана.

— Тоді ти бачив мого слугу Йова? Чи ти бачив, як він мене шанує і приносить усі свої жертви?

Сатана зі сміхом закидає:

— Таж той Йов усе має, то чого ж йому не шанувати Бога й не приносити жертви? Забери в нього все, чим Ти його забезпечив, тоді й побачимо, чи буде він по-старому шанувати Господа, — такий був його виклик.

Бог той виклик приймає. Рік за роком він насилає кару на того, хто найдужче Його любив. Йов наражається на незбагненну силу, про яку він гадав, що то є Найвища Справедливість, а вона забирає йому худобу, вбиває дітей, ударяє його лютою проказою від стіп до голови. Аж нарешті Йов, намучившись, проклинає Бога. І тільки тоді Бог вертає йому все забране було перед тим.

Ми роками спостерігаємо, як занепадає це село; і оце думається мені, чи не є то наслідком Божої кару саме за те, що ми без ремства приймаємо все на нас послане, наче то по заслугах наших нам відбирається село, де ми живемо, лани, де ми вирощуємо пшеницю та випасаємо вівці, хати, збудовані мріями наших предків? Чи не прийшла мить, коли нам уже треба збунтуватися? Якщо Бог змусив Йова це зробити, то чи не вимагає він того самого від нас?

Чому Бог змусив Йова зробити це? Аби довести, що його єство лихе й усе йому дароване він мав тільки з ласки, а не за свій добродіє. Ми согрішили гордотою, мавши себе за аж надто добрих, — ось звідки кара, накладена на нас.

Бог прийняв виклик сатани й учинив — на позір — несправедливо. Затямте собі: Бог прийняв виклик сатани. А Йов дістав науку, бо він, як і ми, грішив гордотою, мавши себе за людину добру.

“Ніхто не є Добрий”, — каже Господь. Ніхто. Годі вже вдаваної доброти, яка Богові є прикра, визнаймо наші вади; якщо колись треба буде прийняти виклик сатани, згадаймо, що Господь, який є на небі, учинив саме так задля спасіння душі слуги свого Йова».

Казання закінчилося. Парох попросив, щоб усі підвелися на ноги, й продовжив відправу. Він не мав сумнівів, що зміст його слів уповні дійшов до пастви.

— **Р**озходьмося. Кожен у свій бік, я зі своїм золотим зливком, ви...

— З моїм золотим зливком, — поправив її чужинець.

— Вам нічого не заважає забрати свої речі й зникнути. А я без цього золота муситиму повернутися до Віскоса. Мене виженуть з роботи, або вся громада мене затаврує. Вони думатимуть, що я збрехала. Вам не вільно так вчинити зі мною, от не вільно й квит. Скажіть, що я заробила цю винагороду за свою роботу.

Чужинець підвівся, витяг із багаття кілька розвогнених гілок:

— Вовк завжди тікає від вогню, правда ж? Отож, я йду до Віскоса. А ви робіть як знаєте, крадіть і тікайте, мене це більше не обходить. Я мушу зробити ще щось важливе.

— Стривайте! Не лишайте мене тут саму!

— Тоді йдіть зі мною.

Шанталь подивилася на вогнище перед собою, на брилу з роздвоєним кінцем, на чужинця, який

уже віддалявся з полум'ям у руці. Вона могла вчинити так само: витягти з багаття кілька гілок, викопати золото й попрямувати простісінько в долину; не було жодного сенсу вертатися додому по дрібні гроші, так ревно колись призбирувані. Коли вона потрапить до містечка на краю долини, то з'ясує в банку вартість цього золота, продасть його, накупить собі речей і валіз, зробиться вільною.

— Зачекайте, — крикнула вона чужинцеві, але той далі йшов у бік Віскоса й незабаром мав уже зникнути з її очей.

«Думай швидко», — благала вона саму себе.

Та думати особливо не було про що. Вона теж витягла з багаття кілька гілок, підійшла до брили й знову викопала золото. Узяла його в руки, витерла об одяг, поглянула на нього втретє.

Її охопила паніка. Вона витягла жмут гілок із вогнища й побігла в бік стежки, якою мав іти чужинець, кожна шпара її тіла дихала ненавистю. За один день вона здибала двох вовків, один лякався вогню, другий уже не лякався нічого, бо втратив усе для себе важливе і тепер сліпо простував уперед, аби знищити те, на що натрапить.

Бігла вона щодуху, але чужинця не наздогнала. Він, мабуть, не вийшов з лісу, його смолоскип до цього часу вже догорів, і то був виклик для сіро-

мана — та, зрештою, своєї смерти йому хотілося не менше, ніж чужої.

Діставшись села, вона вдала, ніби не чує Бертино́го оклику, зустрілася з натовпом, що йшов з відправи, й зачудувалася з того, що мало не вся людина́сть цього разу була в церкві. Чужинцеві кортіло злочину, а натомість він підкинув роботи парохів: на цілий тиждень вистачить сповідей і каяттів, наче тим можна ошукати Бога.

Усі на неї витріщалися, але ніхто не заговорив. Вона жодного разу не сховала очей, бо знала, що ні в чому не винна й не потребує сповіді; з неї просто зроблено знаряддя в зловорожій грі, яку вона потроху починала розуміти, — й побачене їй анітрохи не сподобалося.

Вона замкнулася в кімнаті й визирнула у вікно. Натовп уже розбрівся, але знову відбувалося щось дивне: як на отаку сонячну суботу, село було несподівано безлюдним. Зазвичай сільчаки, поділившись на невеличкі гурти, вели між собою розмови на майдані, де колись стояла шибениця, а тепер хрест.

Дівчина якусь часинку постояла, оглядаючи порожню вулицю; сонячне проміння не гріло їй обличчя, бо вже прийшов початок зими. Якби сільчаки залишилися на майдані, то говорили б вони

саме про це: про погоду. Про температуру. Про загрозу дощу або посухи. Але сьогодні вони порозходилися по домівках, і Шанталь не знала чому.

Що довше вона дивилася на вулицю, то дужче усвідомлювала свою подібність до всіх цих людей — саме вона, що почувалася супроти них інакшою, сміливою, повною планів, які ніколи їй на думку не могли спасти цим селякам.

Який сором! І водночас яка полегша! Її місце в Віскосі не через примхи долі, а по заслугі; вона завжди мала себе за інакшу, а тепер з'ясувала, що вона така сама. Уже тричі вона відкопувала той зливок, та не спромоглася забрати його з собою. Душею вона злочин скоювала, а от у реальному світі не годна була виконати замислене.

Хоча й знала, що насправді скоювати його не треба в жодному разі, бо то була не спокуса, а пастка.

«Та чому ж пастка?» — подумалося їй. Щось їй підказувало, що зливок ховає в собі розв'язання для халепи, у яку заганяв віскосян чужинець. Та, попри всі її намагання, вгадати це розв'язання їй не вдалося.

Диявол-новоприбулець зиркнув скося й побачив, що світло панни Прім, ще недавно загрозливо яскраве й дедалі променистіше, тепер знову майже

згасло; шкода, що нема поблизу його товариша, аби похизуватися перед ним своєю перемогою.

Про що він не знав, то це про продумування ходів наперед також і янголами: світло панни Прім сховалося тільки для того, щоб приспати пильність ворога. Її янголові потрібне було тільки одне: щоб вона ненадовго заснула, — тоді він зможе поспілкуватися з її душею без утручання страхів і провин, якими людські істоти так любляють обтяжувати своє повсякдення.

Шанталь заснула. І почула те, що потребувала почути, зрозуміла те, що потребувала зрозуміти.

— Нам тут ні до чого всякі балачки про земельні ділянки чи про цвинтарі, — з порогу заявила вїйтиха на початку другої зустрічі в ризниці. — Називаймо речі своїми іменами.

Решта п'ятеро притакнули.

— Ви, панотче, мене переконали, — сказав землевласник. — Бог виправдовує певні дії.

— Годі тих глузів, — відповів йому парох. — Один погляд крізь оце вікно все пояснює. Саме тому вїйнуло гарячим вітром: до нашого гурту приєднався гаспид.

— Та ото ж, — погодився вїйт, який у чортів не вірив. — Переконано нас усіх. Краще називати речі своїми іменами, інакше ми тільки будемо гаяти безцінний час.

— Я візьму слово, — сказала власниця готелика. — Ми гадаємо пристати на чужинцеву пропозицію. Скоїти злочин.

— Принести жертву, — поправив парох, якому ближчі були релігійні обряди.

Відтак запала тиша на знак загальної згоди.

— Тільки слабкі духом ховаються за мовчанкою. Помолімося ж уголос, аби Господь нас почув і довідався, що ми це робимо заради добра нашого Віскоса. Уклякніть.

Уклякли всі знехотя, бо знали, що нема глузду просити в Бога пробачення за гріхи, учинювані з цілковитим усвідомленням зла, яке вони творять. Але їм пригадалося про день прощення, про Агаба; кажучи коротко, коли цей день знову прийде, вони звинуватять Бога в тому, що він на них наслав спокусу майже непереборну.

Парох попросив усіх помолитися разом:

— Господи, Ти сказав, що ніхто не є Добрий; приймай нас із нашими хибами, прости нас у Твоїй безмірній великодушності та Твоїй безмірній любові. Як ти прости́в хрестоносців, що вбивали мусульман задля відзискання Святої Землі ерусалимської, як ти прости́в інквізиторів, що прагнули зберегти чистоту Твоєї Церкви, як ти прости́в тих, що Тебе ганьбували й розіп'яли Тебе на хресті, прости й нас, бо ми мусимо принести цю жертву та врятувати село.

— Перейдімо до речей земних, — промовила вїхтиха, підводячись з колін. — З кого ми зробимо офіру? І хто покладе ту офіру на віттар цілоспалення?

— Дівчина, якій ми стільки допомагаємо й яку так підтримуємо, привела сюди диявола, — сказав

землевласник, що в недалекому минулому переспав був саме з цією дівчиною й відтоді жив у тривозі, чи не розповідь вона про це коли-небудь його жінці. — Спосіб на зло — це інше зло, і її годиться покарати.

Двоє з-поміж присутніх погодилися з ним, докинувши на додачу, що панна Прім — єдина людина в селі, на яку не можна покластися, — бо вона себе має за інакшу від інших і не раз нахвалялася коли-небудь поїхати звідси галасвіта.

— Її мати померла. Її бабуся померла. Ніхто не помітить, що її не стало, — притакнув вїт, даючи третій голос на підтримку такого вибору.

Проте його жінка висловилася проти:

— Припустімо, що вона знає, де сховано скарб, адже бачила його, урешті, тільки вона. А крім того, покластися на неї можна, і саме з тієї причини, про яку тут уже говорилося: то вона занесла сюди зло, вона всьому селу наслала думки про злочин. Хай собі розповідає, що хоче; якщо решта села мовчатиме, це буде слово якоїсь шалапутки проти свідчення нас усіх, людей, що чогось у житті доробилися.

Вїт завагався, як і зазвичай, коли вїтиха висловлювала власну думку.

— Навіщо тобі її рятувати, ти ж її недолюблюєш?

— Я це розумію, — сказав парох. — Щоб провина впала на того, хто лихо спричинив. Вона нестиме

цей тягар до самісінького скону; може, закінчить своє життя, як Юда, що зрадив Ісуса Христа й потім наклав на себе руки, але то був учинок розпачливий і даремний, бо він уже зробив усе потрібне для того, щоб злочин стався.

Війтиху парох своїми міркуваннями здивував — саме це й було в неї на умі. Дівка-бо була гарна, вабила до себе чоловіків, не хотіла жити однаковим життям з усіма віскосянами, повсякчас нарікала на сільські обставини, хоча в цьому селі, попри всі його вади, мешкали люди працьовиті та чесні й багато кому кортіло б жити тут усе життя (звісно, чужинцям, які хутко по тому заберуться геть, спізнавши всю нудотність незмінного миру та спокою).

— Я не бачу, хто ще це міг би бути, — сказала власниця готелика, що усвідомлювала те, як важко їй буде знайти когось для праці в генделику, але не забувала й про те, що по отриманні золота можна буде той готелик закрити й виїхати кудись далеко. — Рільники й чабани живуть у єдності, деякі з них одружені, у багатьох є діти в далеких краях, і не обійдеться без підозр, коли з кимось із них щось станеться. Тільки панну Прім ніхто не шукатиме в разі її зникнення.

Із міркувань релігійних — не дарма ж Ісус проклинав тих, що звинувачували невинних, — парох

не хотів ні на кого вказувати перстом. Але він знав, хто має стати жертвою, і мусив домогтися, щоб усім на це відкрилися очі.

— Віскосяни працюють і під палючим сонцем, і під колючим дощем. У кожного є обов'язок, що він його має виконувати, так само в цієї небоги, яку гаспид постановив використати у своїх каверзах. Нас уже мало лишилося, ми не можемо піти на те, щоб утратити ще одну пару рук.

— Тоді, панотче, у нас немає жертви. Мусимо бажати собі, щоб увечері з'явився ще один чужинець, і навіть у такому разі то буде ризик, бо в нього, поза сумнівом, знайдеться родина, ладна за ним шукати по всіх краях світу. У Віскосі жодна пара рук не сидить без діла, на хліб із хлібовоза заробляється тяжкою працею.

— Правда ваша, — озвався парох. — Може, все прожите нами відучора — то тільки омана. У цьому селі відхід кожного буде для когось іншого великою втратою, і ніхто не погодиться, щоб зазіхнули на його близьку людину. На самоті ночами сплять лише троє: я, пані Берта та панна Прім.

— Ви хочете пожертвувати собою?

— Усе що завгодно заради спільного добра.

Решта п'ятеро присутніх відчувли полегшу; раптом їхню увагу привернула до себе сонячна погода

суботнього дня, адже злочину не стало, на його місце прийшло жертвне мучеництво. Напругу в ризниці наче корова язиком злизала, а власниці готелю аж закортіло поцілувати ноги цієї святої людини.

— Але є одна притичина, — вів далі парох. — Вам треба буде переконати громаду, що вбивство душпастиря не є смертельним гріхом.

— Нашим віскосянам це поясните ви! — жваво озвався вїт, уже обдумуючи різні нововведення, що їх за ці гроші можна буде здійснити, майбутню рекламу в місцевих газетах для залучення нових капіталовкладень у зв'язку зі зменшенням податків та для додаткового привернення туристів завдяки фінансовій підтримці деяких поліпшень у готелі, як-от прокладення нового телефонного кабелю, що дозволить усунути теперішні негаразди зі зв'язком.

— Цього я зробити не можу, — відповів парох. — Мученики йшли на смерть, коли народ хотів їх убити. Але вони самі людей ніколи до цього не спонукували, адже Церква споконвіку каже, що всяке життя є даром Божим. Пояснювати — вам.

— Нас ніхто не послухає. Побачать у нас знавіснїлих душогубів, які за гроші замислюють убивство святої людини, — наче отой Юда, що Христа продав.

Парох знизав плечима. Сонце неначе знову десь сховалося, і до ризниці повернулася попередня напруга.

— У такому разі залишається тільки пані Берта, — підсумував землевласник.

По довгій мовчанці слово взяв парох:

— Ця жінка, звичайно, дуже страждає через розлуку із загиблим чоловіком: відтоді їй нічого в житті не лишилося, крім як сидіти рік за роком перед своєю хатою, навіть в усяку негоду, та тліти серцем. Робити вона нічого не робить, тільки тужить, і я гадаю, що потроху сердега божеволіє: не раз, коли я повз неї проходив, вона балакала сама до себе.

Цієї миті знову війнув вітер, налякавши присутніх, бо вікна ризниці були зачинені.

— Її життя відтоді — це чистий смуток, — підхопила тему власниця готелика. — Мені здається, вона б усе віддала, аби лишень якнайскоріше з'єднатися зі своїм коханим. Вони прожили в шлюбі сорок років, ви це знаєте?

Усі знали, але то була річ побічна.

— Вона вже стара, жити їй лишилося небагато, — додав землевласник. — Вона одна на все село нічого путнього не робить. Якось я її запитав, чому вона завжди сидить перед хатою, навіть узимку, і знаєте,

що вона мені відповіла? Що вона пильнує за селом, щоб не прогавити день, коли в нього заїде Зло.

— Ну, виглядає воно так, що зі своїм завданням вона не впоралася.

— Навпаки, — заперечив парох. — З вашої розмови, як я її розумію, випливає, що хто Зло запустив, той і має його спровадити геть.

Знову запала тиша; усім стало ясно, що жертву вже обрано.

— Тепер залишається остання подробиця, — заважила вїйтиха. — Ми вже знаємо, коли має статися жертвоприношення заради народного добробуту. Ми вже знаємо, хто це буде; завдяки цьому жертвоприношенню добра душа потрапить на небо й знову зробиться щасливою замість страждати тут, на землі. Треба ще визначити, як ми це зробимо.

— Спробуйте переговорити з усіма чоловіками в селі, — звернувся парох до вїйти, — і скличте на майдані збори на дев'яту годину вечора. Спосіб я наче придумав; зайдіть сюди трохи завчасу, ми ще побалакаємо наодинці.

Перед тим як усі вийшли, він іще попросив, щоб обидві присутні жінки пішли до Бerti й завели з нею розмову на той час, поки триватимуть збори. Хоча стара ніколи не виходила з хати вечорами, у такій справі зайва обачність не зашкодить.

Угенделику Шанталь з'явилася вчасно. Усередині було порожньо.

— Сьогодні ввечері на майдані будуть збори, — повідомила її власниця готелю. — Скликають тільки чоловіків.

Нічого більше казати було не треба. Що мало відбутися, не викликало жодних сумнівів.

— Ти справді бачила те золото?

— Бачила. Але ви мали б попросити чужинця принести його сюди. Може статися, що він, як доскочить свого, надумає зв'язитися.

— Він же не божевільний.

— Ще й який божевільний.

Власниця готелю подумала, що в тому справді щось є. Вона піднялася до чужинцевого номера й за кілька хвилин повернулася.

— Він погодився. Сказав, що золото заховане в лісі й завтра він його принесе.

— Сьогодні, здається, я можу не працювати.

— Ти повинна. Бо за це тобі платиться.

Вона не знала, як заговорити про те, над чим вони радилися по обіді, але їй було важливо довідатися, що на це скаже дівчина.

— Мене це все вражає, — завела розмову власниця готелю. — Водночас я розумію, що людям, мабуть, треба не раз, не два й не десять разів подумати, перше ніж вони надумують.

— Та хоч би й двадцять разів чи двісті, а духу їм на те не стане.

— Може, й так. Але якби вони надумали діяти, що тоді робитимеш ти?

Жінка промацувала її реакцію, і Шанталь усвідомила, що чужинець був значно ближчий до правди, ніж вона сама, хоч і прожила у Віскосі стільки років. Збори на майдані! Шкода, що шибеницю розібрано.

— То що ти робитимеш? — наполягала жінка.

— На це запитання я відповідати не буду, — промовила вона, хоча насправді прекрасно знала, що робитиме. — Скажу тільки, що від Зла не жди Добра. Я це сьогодні на власній шкурі зазнала.

Власниці готелика було не до вподоби, що її поважність не шанується, однак з обережності вона не стала заходити в суперечку з дівчиною, уникаючи ворожости, яка могла б у майбутньому внести зайві ускладнення. Вона вибачилася, що має

підтягти фінансову звітність (і навіть їй самій одразу ж стало ясно, що це пояснення шите білими нитками, адже пожильців у готелі було аж один), і полишила дівчину на самоті. Спокій її не захитався; панна Прім не виявила жодних ознак обурення, навіть почувши про збори на майдані, явний знак того, що у Віскосі коїться щось незвичайне. Цій дівці теж потрібні гроші, та ще й як, у неї ж попереду всеньке життя, і, напевно, їй кортить піти слідами своїх друзів дитинства, які вже давно поперейджжали хто куди.

І нехай допомагати вона не налаштована, принаймні заважати теж охоти нібито не має.

Парох скромненько повечеряв і сів на одну з церковних лавок, самотній. Війт мав з'явитися за лічені хвилини.

Він оглянув побілені стіни, вітгар без жодної художньо вартісної оздоби, а тільки з дешевими репродукціями образів місцевих святих, що пробували десь поблизу в давнину. Віскоська людність ніколи не була аж надто боговірною, хоча поселення колись відродилося головно заходами святого Савена; та про це забулося й натомість радше згадувано Агаба, кельтів, тисячолітні селянські забобони — без розуміння, що для покути вистачає одного поруху, дуже простого: прийняти Ісуса як єдиного Збавителя людства.

Кілька годин тому він сам себе запропонував був у мученики. То був хід ризикований, але парох був ладен іти до кінця й стати жертвою, якби люди не були такі легковажні, якби їх не було так легко морочити.

«А от і неправда. Вони-то легковажні, але морочити їх зовсім не так легко». Адже своїми мовчанками

та відмовками вони домоглися, щоб він сказав їм бажане для них: жертвоприношення заради покути, заради спасіння, обернення занепаду на розквіт. Він удавав, що піддається на їхні штучки, але говорив тільки те, у що вірив.

Його змалку виховували на священника, і це було його правдиве покликання. Мавши двадцять один рік, він уже висвятився й усіх вражав своїм мистецтвом проповіді і вправністю в керуванні парафією. Молився він щоночі, допомагав хворим, відвідував в'язнів, годував голодних — як того вимагало Святе Письмо. Потроху чутка про нього ширилася краєм і дійшла до вух єпископа, славного своєю мудрістю та справедливістю.

Від нього він отримав, разом з іншими молодими священниками, запрошення на вечерю. Вони поїли, поговорили про різні речі й насамкінець єпископ — чоловік літній і на ногах нестійкий — підвівся й обніс водою кожного з присутніх. Усі, крім нього, відмовилися, а він попросив налити йому склянку по вінця.

Один зі священників прошепотів так, щоб єпископ його почув: «Ми всі відмовилися від води, бо знаємо, що ми не гідні пити з рук цього святого чоловіка. Тільки один із-поміж нас не розуміє жертви, яку приносить наш зверхник, ходячи з цим важким дзбаном».

Сівши назад на свого стільця, єпископ промовив:
— Вам, святобожникам, забракло смиренности, щоб прийняти, а я не дістав радости від давання. Тільки він один дозволив Добру показатися.

Не минуло й години, як його переведено на важливішу парафію.

Ця двійця подружилася, і надалі зустрічі між ними були часті. Коли тільки його навідували сумніви, молодий священник питав поради в того, кого звав «своїм духовним батьком» і, як правило, отримані відповіді його задовольняли. Одного вечора, наприклад, йому на душі зробилося мультко, бо він не мав певности, що його вчинки боговгодні. Тоді він пішов до єпископа й запитав, що йому робити.

«Авраам приймав чужих, і це було боговгодно, — почув він у відповідь. — Ілля чужих не любив, і це було боговгодно. Давид пишався з того, що робив, і це було боговгодно. Митник перед віттарем стидався того, що робив, і це було боговгодно. Іван Хреститель пішов у пустелю, і це було боговгодно. Павло помандрував по великих містах Римської імперії, й це було боговгодно. Як я маю знати, що принесе радість Усемогутньому? Робіть те, що вам серце велить, і то буде річ боговгодна».

Наступного дня по цій розмові єпископ — його великий духовний наставник — помер на розрив

серця. Парох витлумачив смерть єпископа як знак і взявся неухильно виконувати його пораду — чинити, як серце велить. Когось наділяв милостинею, когось посилав працювати. Раз виголошував дуже поважне казання, інший раз співав разом із парафіянами. Чутка про його поведінку ще раз дійшла до вух єпископа, уже нового, і той теж його до себе покликав.

Як же здивувався парох, побачивши на цьому місці того, хто кілька років тому зробив заввагу щодо води, яку носив гостям їхній зверхник.

— Мені відомо, що ви тепер стоїте на чолі важливої парафії, — сказав новий єпископ з поглумом в очах. — І що ви всі ці роки близько дружили з моїм попередником. Може, і на цю єпархію сподівалися сісти.

— Ні, — відповів парох. — Я сподівався помудрішати.

— То сьогодні людина з вас, мабуть, дуже мудра. Але я чув про вас дивні розповіді: декому ви подаєте милостиню, а декому відмовляєте в допомозі, що її наша Церква має надавати.

— Кишень у моїх штанях дві, у кожній лежить по записочці, а гроші я кладу тільки до лівої кишені.

Новий єпископ зацікавився цією історією:

— Що ж кажуть ті цидулки?

— У правій кишені написано: «Я ніщо, тільки порох і попіл». У лівій кишені, де лежать гроші, записочка каже: «Я представник Бога на Землі». Коли я бачу біду та несправедливість, я застромлюю руку в ліву кишеню й допомагаю. Коли ж бачу ледацтво та неробство, застромлюю руку в праву кишеню й виявляю, що наділяти не маю чим. Таким чином мені вдається врівноважити матеріальний світ із духовним.

Новий єпископ подякував за гарний образочок милосердя і сказав йому вертатися до своєї парафії, але попередив, що перерозподілить усю єпархію. Минуло небагато часу, й прийшла звістка про його переведення до Віскоса.

Що за цим стояло, він зрозумів одразу ж, — заздрощі. Але він давав обіцянку служити Богові, де б то не було, і вирушив до Віскоса сповнений покори та запалу; це був новий виклик, з яким належало впоратися.

Минув рік. І другий. По спливі п'яти років йому не вдалося притягти до церкви більше вірян, хоч як він силкувався; у цьому селі панувало марево минулого, зване Агабом, і що б він не казав, його слова не могли переважити поширених у цій околиці легенд.

Минуло десять років. Наприкінці десятого року він збагнув свою помилку: його прагнення

помудрішати обернулося зарозумілістю. Він був настільки певен Божої справедливості, що не завдавав собі труда врівноважувати її дипломатичністю. Йому здавалося, що він живе у світі, де Бог присутній повсюдно, а опинився серед людей, які раз у раз Його поміж себе не пускали.

По спливі п'ятнадцяти років він зрозумів, що йому вже ніколи звідси не вирватися: колишній єпископ тепер уже був у Ватикані впливовим кардиналом і мав неабиякі шанси на обрання папою, а отже, не міг допустити — у жодному разі, — щоб якийсь провінційний парох розпустив поголов, що його запроторено галасвіта через заздрощі та заavidки.

До цього часу він уже заразився цілковитою знеохотою — нікому не до снаги витримати байдужість, наражаючись на неї стільки років поспіль. Йому думалося, що якби він вчасно полишив духовний сан, то міг би значно корисніше прислужитися Богові; але рішення своє він відкладав без кінця, повсякчас вірячи, що його становище зміниться, а тепер слушну пору вже згаяно, адже він більше не має зв'язків ні з ким у світі.

По двадцятьох роках він якось прокинувся вночі з почуттям розпуки: його життя всуціль змарновано. Прийшло усвідомлення, як багато на що він

був здатен і як мало зумів здійснити. Він згадав про два папірці, які мав звичай вкладати собі до кишень, і здав собі справу з того, що руку застромлював завжди в праву. Хотів бути мудрим, та не був хитрим. Хотів бути справедливим, та не був мудрим. Хотів бути хитрим, та не був сміливим.

«Де, Господи, Твоя великодушність? Навіщо Ти вчинив зі мною, як із Йовом? У моєму житті більше не буде шансів? Пошли мені ще одну нагоду!»

Він підвівся й розгорнув навмання Біблію, як робив зазвичай, коли потребував поради. Натрапив на уривок, де Ісус під час таємної вечері просить зрадника віддати його сторожі, висланій по нього.

Над прочитаним парох замислився на довгі години: навіщо Ісус просив зрадника вчинити гріх?

«Щоб збулося Писання», — сказали б учені богослови. Хай так, а все ж навіщо Ісус намовляв людину на гріх та на вічне прокляття?

Цього Ісус ніколи не зробив би; насправді зрадник був, як і Він сам, лише жертвою. Зло мало оприятитися й виконати свою роль, щоб Добро могло здобути остаточну перемогу. Якби не було зради, то не було б і розп'яття, Писання не збулося б, самопожертва не слугувала б прикладом.

Наступного дня в селі з'явився чужинець, подібний до всіх інших, що ненадовго тут зупинялися;

парох цьому не надав жодного значення й не побачив у його появі жодного зв'язку зі своїм проханням до Господа чи з прочитаним уривком. Почувши розповідь про натурників, використаних Леонардо да Вінчі для намалювання «Таємної вечери», він згадав, що читав те саме в Біблії, але подумав, що то не більше ніж простий збіг обставин.

І тільки коли панна Прім переповіла чужинцеву пропозицію, він зрозумів, що його молитву почуто.

Зло мало оприявнитися, щоб Добро насамкінець подужало промовити до сердець цього люду. Уперше з часу своєї появи в цій парафії він побачив церкву повною людей. Уперше найвпливовіші особи в селі зайшли навіть до ризниці.

«Зло мало оприявнитися, щоб вони відчули цінність Добра». Як біблійний зрадник невдовзі по вчиненні своєї дії збагнув, що накоїв, те саме відбудеться з тутешнім людом; його розкаяння сягне такої міри, що єдиним прихистком для нього стане Церква, і Віскос — по довгих роках — перетвориться на село побожних християн.

Йому ж самому судилася роль знаряддя в руках Зла; то був якнайглибший вияв його покори перед Богом.

Віт прийшов як домовлено.

— Мені б знати, що я маю казати, панотче.

— Дозвольте мені самому вести збори, — пролунала відповідь.

Війт завагався, адже найвищою владою у Віскосі був він і йому не подобалося, що якийсь приходень привселюдно заходиться коло такої важливої справи. Хоча парох мешкав у Віскосі вже понад двадцять років, народився він не тут, усіх місцевих історій не знав і Агабової крові в жилах не мав.

— Я гадаю, що в таких поважних справах до людей я маю звертатися особисто, — сказав він.

— Гаразд. Так воно й краще, бо хтозна, у що воно виллється, а я не хочу, щоб Церква була в це вплетана. Я вам розповім свій задум, а ви вже його оприлюдните.

— Коли добре поміркувати, то якщо цей задум ваш, буде, мабуть, справедливіше й чесніше дати вам право поділитися ним з усіма.

«Страх, страх і страх, — подумав парох. — Хочеш підкорити собі людину, зроби так, щоб вона боялася».

Обидві панії прийшли до Бертиної хати за кіль-
ка хвилин до дев'ятої, коли стара плела спиця-
ми в маленькій вітальні.

— Село цього вечора не схоже на себе, — сказала Берта. — Я чула, як ходить сила народу, кроки й кроки раз у раз: у генделику на всіх і місця не вистачить.

— Це чоловіки, — відповіла власниця готелю. — Вони йдуть на майдан, радитимуться, що робити з чужинцем.

— Зрозуміло. Хоча про що там радитися? Справа проста: або пристати на його пропозицію, або хай собі позавтра забирається геть.

— Нам ніколи і на гадку б не спало пристати на його пропозицію, — обурилася вїйтиха.

— Чого ж? Мені розповіли, що панотець сьогодні виголосив прегарне казання, пояснив, що жертва однієї людини стала спасінням для людства, що Бог пристав на пропозицію сатани, покаравши свого найвірнішого слугу. Що буде не так, якщо віскосяни до пропозиції чужинця надумують поставитися як до звичайної, сказати б, обгородки?

— Ви собі з нас, мабуть, жартуєте.

— Я говорю цілком поважно. То ви пробуєте мене одурити.

Обидві гості замислилися, чи не варт їм одразу підвестися та й піти собі геть, але то було б ризиковано.

— До речі, а звідки мені така честь, що ви до мене зайшли? Раніше такого не бувало.

— Панна Прім позавчора сказала, що чула, як виє сіроман.

— Кожне знає, що сіроман — то дурна вигадка нашого коваля, — докинула власниця готелика. — Він, либонь, пішов до лісу з котроюсь жіночкою з сусіднього села, дав волю рукам, дістав по тих руках і по голові, а тоді вигадав усю цю історію. Та ми все-таки урадили сюди зайти й перевірити, чи все гаразд.

— Усе до пуття, краще й бути не може. Я оце плету собі скатертину, хоча годі знати, чи встигну її закінчити; можно, наприклад, завтра померти.

На мить усі почувлися ніяково.

— Ви ж знаєте, як воно буває зі старими: живеш собі, живеш, аж тут і прийде на тебе остання година, — уточнила Берта.

Скутість розвіялася — або майже.

— Вам іще рано про таке думати.

— Мо', й так; над завтрашній день нема нічого. Та признаюся вам, що саме про це я сьогодні багато думала.

— На те була якась особлива причина?

— А на вашу думку, мала б бути?

Власниця готелика відчувала потребу змінити напрямок розмови, але зробити це треба було дуже обережно. На цей час збори на майдані вже, мабуть, почалися, а за кілька хвилин мали б уже й завершитися.

— Мені здається, з роками до людей доходить, що від смерти не втечеш. І ми мусимо навчитися її приймати зі спокоєм, мудрістю та покорою: дуже часто вона нас рятує від зайвих страждань.

— Щиру правду кажете, — відповіла Берта. — Саме про це я й думала сьогодні від обіду й до вечора. І знаєте, до чого додумалася? Я дуже, дуже боюся смерти. Моя остання година, гадаю, ще не прийшла.

На всіх неначе повітря тисло — і дедалі дужче; війтиха пригадала собі розмову в ризниці про земельну ділянку біля церкви, коли говорили про одне, а на думці мали щось зовсім інше.

Жодна з обох відвідувачок не знала, як проходять збори на майдані; невідомим залишався парохів задум, а що на те скажуть віскоські чоловіки — й поготів. Не було сенсу заводити з Бертою відвер-

тішу розмову — адже власну смерть ніхто без розпачу не прийме. Подумки вона для себе відзначила: якщо вбивати цю жінку, то треба винайти спосіб, як уникнути її відчайдушного опору, по якому лишилися б сліди, що їх потім знайде слідство.

Зникнути. Ця стара мусить просто зникнути, її тіло не можна поховати на цвинтарі чи покинути в лісових хащах; тільки-но чужинець пересвідчиться, що його волю вволено, це тіло треба буде спалити, а попіл розвіяти в горах. Бери хоч теоретично, хоч практично, саме вона повертала родючість цій землі.

— І про що оце ви думаєте? — перервала Берта плин її міркувань.

— Про вогнище, — відповіла вїйтиха. — Про гарне вогнище, яке зігріло б наші тіла та серця.

— Добре, принаймні, що ми не в середні віки живемо; ви ж бо знаєте, що в селі є такі, що мене мають за відьму?

Збрехати було неможливо, бо тоді стара зовсім утратила б довіру; тож обидві жіночки ствердно кивнули.

— Якби ми жили в середні віки, люди могли б забажати мене спалити. От так просто, ні сіло ні впало, тільки тому, що хтось надумав мене в чомусь звинуватити.

«Що це з нею? — міркувала власниця готелика. — Може, хтось нас видав? Може, вїйтиха, що тепер прийшла зі мною разом, перед тим уже сюди забігала й усе розповіла? А може, парох розкаявся й ходив на сповідь до грішниці?»

— Дякую вам красно, що до мене зайшли, але зі мною все гаразд, на здоров'ячко я не нарікаю, від усього шкідливого вже відмовилася, навіть перейшла на оте дурне харчування зі зниженим вмістом холестерину, бо жити хочу ще довго.

Берта підвелася й відчинила двері. Обидві гості попрощалися. Збори на майдані ще не закінчилися.

— Та все ж я втішена, що ви завітали. Тепер я відкладу плетіння й ляжу спати. І в сіромана, правду сказати, я вірю; ви ж оце молоді, то, може, побудете десь близенько до закінчення зборів, щоб він, бува, не підкрався до моїх дверей?

Обидві жіночки погодилися, побажали доброї ночі, а Берта зайшла до своєї хати.

— Вона знає! — стиха промовила власниця готелика. — Хтось їй розповів! Ви чули, як вона собі з нас глузувала? Хіба не ясно, що вона здогадалася, для чого ми приходили, — щоб її припильнувати?

Вїйтиха була спантеличена.

— Та не може вона нічого знати. Нема таких дурних, щоб їй про це розповісти. Хіба, може...

— Хіба, може, що?

— Хіба, може, вона справді відьма. Пригадуєте повів вітру під час нашої розмови?

— Вікна були зачинені.

Обом жіночкам стислося серце, і на поверхню виринули забобони з прадавнини. Якщо вона справді відьма, то її смерть не порятує село, а навпаки, зруйнує його дощенту.

Так казали легенди.

Берта загасила світло й постояла біля вікна, позираючи на обох жіночок крізь щілину між шторами. Вона сама не знала, чи їй з того сміятися, чи плакати, чи просто примиритися зі своєю долею. Певна вона була одного: саме її вибрано, щоб убити.

Її чоловік приходив був надвечір, та, на її подив, не сам, а разом із бабусею панни Прім. Першим Бертиним відрухом були ревності: що це він там з нею поробляє? Однак невдовзі вона спостерегла в їхніх очах однакову стурбованість і впала в ще більшу розпуку, коли їй переповіли підслухане в ризниці.

Обоє наполягали, щоб вона невідкладно тікала з хати.

«Ви, либонь, жартуєте, — відповіла Берта. — Тікати як? Мої ноги ледь доносять мене до церкви,

що за сто метрів звідси, а уявити, що треба дошкандибати в діл аж до траси? Будь ласка, дайте собі з цим раду там у себе на небі, захистіть мене! Не дурно ж я ціле життя всім святим молюся?»

Становище було складніше, ніж Берті здавалося, пояснено їй. Добро і Зло зійшлись у двобої, і втручатися не можна нікому. Янголи та гаспиди знову розпочали між собою чергову битву, що її наслідком буває прокляття або спасіння для цілих околиць на певний проміжок часу.

«Мене це не обходить; я себе захистити не маю як, ця боротьба не моя, я не просилася, щоб мене в неї було втягнуто».

Не просився ніхто. Усе почалося з прорахунку одного янгола-охоронця, два роки тому. Тоді сталося викрадення, двом жінкам лишалося жити лічені дні, але трирічна дівчинка мала врятуватися. Ця дівчинка, розповіли їй, насамкінець утішить свого батька, поверне йому життєву надію та допоможе подолати нестерпне страждання, що на нього впало. Той чоловік добрий, і хоча йому судилося пройти через жахливі випробування (невідьчому, то була частина Божого умислу, до решти ніколи не поясненого), та насамкінець він порятується. Дівчинка виросте з печаттю лиха, яке з нею сталося, а досягши двадцятиріччя, почне спрямо-

вувати власне страждання на полегшення чужого болю. У підсумку її діяння набудуть такої ваги, що матимуть відлуння в усіх чотирьох сторонах світу.

Такий був первісний задум. І все йшло дуже добре: поліція ввірвалася до сховку, почалася стрілянина, люди, роковані на смерть, почали падати. І тут янгол-охоронець дівчати — як Берті було відомо, усі трирічні діти безперестану розмовляють зі своїми янголами — дав їй знак, щоб вона відступила до стіни. Однак мала його не зрозуміла й натомість рушила до нього, аби почути, що він каже.

Посунулася вона лише на тридцять сантиметрів, але цього вистачило, щоб у неї влучив смертельний постріл. Відтоді події почали розгортатися в інакшому напрямку; те, що замислювалося як гарна історія вибавлення, обернулося безнастанною борнею. У справу втрутився диявол, щоб забрати собі душу цього чоловіка — сповнену ненависти, безсилля, прагнення помсти. Янголи заходилися протидіяти; адже то був чоловік добрий, обраний на те, щоб допомогти своїй дочці багато в чому змінити світ, дарма що фах він мав не з найшанованіших.

Та до янгольських доводів його вуха вже були глухі. Мало-помалу диявол підкоряв собі його душу, аж нарешті запанував над нею майже остаточно.

— Майже остаточно, — повторила Берта. — Ви сказали «майже».

Обоє підтвердили. Ще залишався ледь помітний промінчик, бо один із янголів уперся не здаватися. Але його не чуто було аж до вчорашнього вечора, коли йому вдалося промовити кілька слів. А знаряддям стала не хто інша, як панна Прім.

Саме цим Шанталіна бабуся ї пояснила свою присутність: мовляв, якщо комусь до снаги виправити становище, то це може бути лише її онука. Та все ж напруга у двобої тільки зросла, як ніколи перед тим, і чужинцевого янгола пересилила гаспидова потуга.

Берта спробувала заспокоїти їх обох, украй розхвильованих; вони, урешті-решт, уже були мертві, тож перейматися випадало радше їй. А чи не могли б вони допомогти Шанталі все направити?

Шанталін диявол теж бере гору в боротьбі, пояснено їй. Коли вона була в лісі, бабуся послала до неї сіромана, який, до речі, не є вигадкою, і коваль розповідав чисту правду. Вона хотіла пробудити в чоловікові його доброту, і це їй удалося. Однак розмова між цією двійцею, як здається, ні до чого не привела; занадто сильний характер вони обоє мають. Тепер залишався один-єдиний шанс, якщо дівчина побачить те, що їй належить побачити

відповідно до їхнього бажання. А точніше, вони знали, що вона це вже побачила; тепер треба було, щоб вона побачене зрозуміла.

— І що ж це? — запитала Берта.

Цього їм не вільно виказати; зв'язок із живими має свої обмеження, деякі гаспиди їх підслуховують і зможуть усе зіпсувати, якщо довідаються про задум завчасу. Але вони запевнили, що то є річ дуже проста, і якщо Шанталі стане кебети — а за бабусиними словами, мало б стати, — то вона зуміє зі скрути виборсатися.

Берта вдовольнилася цією відповіддю; їй і на думку не спадало важити головою, пхаючи носа не у свої справи, хоча знати всякі таємниці вона дуже любила. Та все ж одна обставина в усьому цьому залишалася загадковою, і вона звернулася до свого чоловіка:

— Ти мені казав усі ці роки сидіти тут, на цьому стільці, та пильнувати за селом, бо до нього може ввійти Зло. Твоя вимога набагато випередила янголову помилку та випадкову смерть дівчати. Як же воно так?

Чоловік відповів, що Зло в усякому разі мало пройти Віскосом, бо воно невтомно мандрує довкола світу й любить застукувати людей зненацька.

— Мене це не переконує.

Чоловіка це теж не переконувало, а проте була це чиста правда. Двобій між Добром і Злом чи не щомиті точиться в серці кожної людини, цьому бойовищі для янголів і гаспидів; вони багато тисячоліть відвойовуватимуть одне в одного кожен клаптик терену, аж нарешті одна з протиборчих сил знищить другу дощенту. А тим часом, хоча він уже перебував на площині духовій, залишалось ще багато йому не знаного — далєбі, далеко більше, ніж на Землі.

— А оце мене переконує дужче. Попустіться: якщо мені випаде померти, то тільки через те, що на мене прийде остання година.

Берта не призналася, що їй трохи допікають ревності й вона хотіла б знову з'єднатися зі своїм чоловіком; не дарма ж коло Шанталиної бабусі у Віскосі завжди упадали залицяльники.

Ті обоє її покинули — мовляв, їм треба дати підказку дівчині, аби та зрозуміла, що саме вона бачила. Бертині ревності загострилися, однак вона спробувала заспокоїтися — попри отримане враження, що чоловік хотів дати їй подовше пожити, щоб собі тим часом без перешкод тішитися товариством бабусі панни Прім.

Хтозна, чи його гадана незалежність не закінчиться вже завтра. Берта трохи подумала й у підсумку

передумала: неборак заслужив собі на скількись там років відпочинку, з неї не убуде, якщо він почуватиметься вільним робити, що йому заманеться, — адже вона не сумнівалася, що він за нею дуже тужить.

Дивлячись на двох жіночок за вікном, вона подумала, що зовсім непогано буде ще трохи затриматися в цій долині, споглядаючи гори та спостерігаючи вічне протиборство між чоловіками і жінками, деревами і вітром, янголами і гаспидами. Їй зробилося страшно, і вона спробувала зосередитися на чомусь іншому: можливо, завтра треба буде взяти клубок вовни іншого кольору, бо скатертина не досить барвиста на вигляд.

Ще перед закінченням зборів на майдані вона заснула, упевнена, що панна Прім насамкінець зрозуміє зміст повідомлення, хай навіть їй бракує дару говорити з духами.

У церкві, місці святому, я говорив про потребу жертви, — розпочав парох. — Тут, на землі мирській, я прошитиму, щоб ви погодилися на мучеництво.

На тісному майдані, скупо освітленому — на ньому був лише один ліхтар, хоча війт перед виборами обіцяв поставити ще кілька, — зібралося повно народу. Рільники та чабани з трохи сонними очима, бо призвичаєні лягати та вставати разом із сонцем, мовчали шанобливо й перелякано. Парох поставив був біля хреста стілець і виліз на нього — щоб усім його було видко.

— Віками Церкву звинувачувано в несправедливих переслідуваннях, та насправді робили ми тільки одне: додали загрози.

— Ми не на те сюди прийшли, панотче, щоб про Церкву слухати, — почувся чийсь крик. — Нам треба знати, що з Віскосом.

— Зайве вам розповідати, що Віскосу загрожує зникнення з мапи, разом із вами, вашими землями, вашими отарами. І я також не йшов сюди, щоб

говорити про Церкву, але одну річ мушу вам сказати: лише через пожертву та покуту ми можемо досягти спасіння. І — поки ви мене не перебили — я говорю про пожертву когось одного, про покуту загальну та про спасіння села.

— То все може бути брехня! — гукнув інший голос.

— Завтра чужинець покаже нам золото, — утрився вїт, задоволений з того, що може подати відомість, про яку й сам парох іще нічого не знав. Панна Прім не хоче брати відповідальність тільки на себе саму, і власниця готелю вмовила його принести зливки сюди. Діяти ми будемо лише з цією запорукою.

Вїт забрав слово собі й почав розповідати про поліпшення в селі, про реформи, про дитячий майданчик, про зменшення податків та про розподіл новоздобутого багатства.

— Ділити порівну, — пролунала чиясь вимога.

Прийшов час узяти на себе зобов'язання, чого вїтові дуже не хотілося; але всі очі прикипіли до нього, раптом наче прокинувшись.

— Порівну, — підтвердив парох, випередивши вїта.

Вибору не було: або всі до справи долучаться з однаковою відповідальністю та винагородою, або

хтось незабаром виїде з заявою про злочин — керований заздрощами або бажанням помсти. Ці два мотиви парох добре знав.

— А кому ж умирати?

Війт пояснив, що з найрозражніших міркувань вибір припав на Бертю; вона дуже страждає по втраті чоловіка та й сама вже стара, друзів у неї немає, крім того, дуже схоже, що вона з'їхала з глузду, бо сидить з ранку до вечора перед своєю хатою, ну, й до розвитку села ніяк не причиняється. Усі її гроші вкладені не в землі чи вівці, а під відсотки в далекий банк, і користь із них мають лише торговці, що раз на тиждень приїзять до села продавати свій крам, як отой хлібовоз.

Жоден голос проти такого вибору із юрби не пролунав. Війт був задоволений, бо його повага взяла гору; натомість парох знав, що то може бути знак і добрий, і поганий, адже мовчанка далеко не завжди означає згоду — найчастіше вона свідчить лише про тимчасову розгубленість. І якщо хтось незгодний таки знайдеться, то незабаром він почне жалкувати, що промовчав, наслідки чого можуть бути згубні.

— Мені треба, щоб усі погодилися, — наполог парох. — Мені треба, щоб кожен уголос сказав, чи він згоден, чи ні, хай це почує Бог і знає, що в його

війську мужні вояки. Хто в Бога не вірить, хай усе одно вголос погодиться чи не погодиться, аби всі точно знали, що в кого на умі.

Війтові не сподобався вжитий парохом займенник: «мені треба» було сказано, а мусило бути «нам треба» або «війтові треба». Коли вся ця справа добіжить кінця, він уживе всіх потрібних заходів для поновлення своєї поваги. А тепер, як вправний політик, він дасть парохіві змогу діяти — й наражатися на наслідки.

Першим сказав «так» коваль. Війт, прагнучи показати свою рішучість, теж голосно погодився. Один за одним усі присутні чоловіки так само голосно висловили власну згоду — й у підсумку зобов'язання взяв на себе весь гурт. Одні погодилися лише заради того, щоб збори хутчій закінчилися й можна було повернутися додому; інші думали про золото та про те, як їм за новоздобутий капітал найшвидше забратися подалі з цього села; дехто намірявся переслати гроші дітям, щоб ті по великих містах не мусили соромитися перед знайомими; і ніхто із зібраних не вірив щиро у відродження давньої слави Віскоса, праглося їм лише багатства, на яке вони завжди заслуговували, але ніколи його не мали.

Так чи так, а «ні» не сказав ніхто.

— У цьому селі мешкає сто вісім жінок і сто шістьдесят три чоловіки, — продовжив парох. — Кожен мешканець має якусь зброю, принаймні одну, бо тут заведено, що кожен має навчитися полювати. Отож, завтра вранці ви всі принесете цю зброю, набиту, до церковної ризниці. Ви, пане війте, тих рушниць у хаті маєте кілька, то я вас проситиму принести одну також і для мене.

— Ми свою зброю в чужі руки не передаємо, — гукнув один егер. — Вона свята, примхлива, особиста. З неї не вільно стріляти комусь іншому.

— Дайте мені договорити. Я вам поясню, як працює розстрільна команда: сімох солдатів викликають, щоб стратити засудженого. Їм видають сім гвинтівок — із них шість набиті бойовими набоями, а одна — сліпим, без кулі. Порох вибухає так само, звук не відрізняється, але в набої нема свинцю, що поцілить тіло жертви.

«Ніхто з солдатів не знає, котра гвинтівка має всередині сліпий набій. Тож кожен думає, що це саме його гвинтівка, а за смерть не знаного їм чоловіка чи жінки відповідальність несуть його товариші, зробивши постріли зі службового обов'язку.

— І жоден не почувається винним, — прохопився землевласник, який доти німував.

— Саме так. Завтра я це повторю: вийму свинець із вісімдесяти семи набоїв, а решта рушниць і надалі матиме набої справжні. Уся зброя прогримить рівночасно, але ніхто не знатиме, чия вистрілить свинцем; тож кожен із вас зможе вважати себе невинним.

Попри всю свою втому дядьки на парохів задум зітхнули з полегшею. Майданом поширився геть інакший настрій, немов уся ця справа якимось чаром ураз позбулася свого страхітливого змісту, перетворившись на просте полювання за схованим скарбом. Кожен присутній мав цілковиту певність, що в його зброї набій буде сліпий і вини на ньому не буде, — але й відчував своє побратимство з товаришами, яким треба було змінити своє життя та місце мешкання. Пожвавлення було загальне; нарешті у Віскосі почало відбуватися щось незвичайне та важливе.

— Єдина рушниця, що напевно матиме справжній набій, буде моя, бо сам для себе я вибору не маю. І я не візьму своєї частини золота, тому що роблю це з інших причин.

Війтові знову не припало до вподоби сказане парохом. Той-бо давав на здогад віскосянам, що є завзятцем і проводирем, має шляхетну душу й ладен піти на будь-яку самопожертву. Якби тут

була присутня його жінка, вона сказала б, що він готує ґрунт для висунення своєї кандидатури на наступних виборах.

«Нехай-но прийде понеділок», — сказав він подумки сам собі. Тоді він видасть постанову, якою так підвищить церковний податок, що парохів жодної змоги не буде тут далі пробувати. Та й розбагатіти ж тільки він сам-один не хоче.

— А жертва? — запитав коваль.

— Вона прийде, — відповів парох. — То буде мій клопіт. Але зі мною мають піти ще троє.

Оскільки ніхто не зголосився, парох сам вибрав трьох дужих дядьків. Тільки один із них спробував відмовитися, але під поглядами товаришів швидко передумав.

— І де ж ми принесемо жертву? — запитав землевласник, звертаючись безпосередньо до пароха.

Війтова повага маліла просто на очах, і її треба було невідкладно поновлювати.

— Тут я вирішую, — сказав він, роздратовано дивлячись на землевласника. — Я не бажаю, щоб на віскоській землі пролилася кров. Це буде завтра, о цій самій порі, біля кельтського стовпа. Приносьте з собою ліхтарі, світильники, смолоскипи, щоб усі добре бачили, куди націляти рушницю, і не стріляли в молоко.

Парох зіступив на землю зі стільця — збори закінчилися. Віскоські жіночки знову почули стук кроків об бруківку, то дядьки розходилися по домівках, де щось собі наливали, визирали крізь вікно або просто падали на ліжку, знесилені. Війт здибався зі своєю жінкою, яка розповіла йому про почуте в Бертиній хаті та про зазнаний нею там переляк. Та потім, розібравши разом із власницею готелю все сказане, слово за словом, вони обидві дійшли висновку, що стара ні про що не здогадується, — то тільки їхнє власне почуття провини підсувало їм такі підозри. «То мана, за якою нічого не стоїть, наче отой вовк-сіроман», — підсумувала вона.

Парох повернувся до церкви й провів усю ніч у молитві.

Шанталь узяла до ранковай кави куплений ще вчора хліб, бо по неділях хлібовоз не приїздив. Вона визирнула у вікно й побачила, як віскосяни виходять зі своїх хат, кожен несучи мисливську рушницю. Вона приготувалася померти, бо вибір цілком міг припасти саме на неї, але ніхто в її двері не постукав — навпаки, усі простували далі, заходили до церковной ризниці й верталися відти вже з порожніми руками.

Вона вийшла на вулицю, дісталася готелю й довідалася від власниці, що відбулося вчора ввечері: кого вибрано на жертву, що запропонував парох, як організовано жертвоприношення. У її голосі вже не бриніла ворожість, а ставлення до Шанталі помітно поліпшилося.

— Одне маю тобі сказати: настане день, коли Віскос візьме до тями все, що ти зробила для віскосян.

— Але ж чужинець повинен буде показати золото, — наполягла дівчина.

— Звісно. Він щойно вийшов із порожнім наплічником.

Вона постановила не йти на прогулянку до лісу, бо мала б проминути Бертину хату, а дивитися на неї їй було б соромно. Вона повернулася до себе й ще раз пригадала свій сон.

Учора по обіді їй був сон дуже дивний: янгол вручив їй усі одинадцять золотих зливків і сказав тримати їх при собі.

Шанталь відповіла йому, що для цього треба когось убити. Але той запевнив, що ні: ці зливки доводять, що золота нема.

Саме тому вона й просила власницю готелика поговорити з чужинцем — у неї-бо виник задум. Та по незмінних поразках, щоразу зазнаваних у житті, вона сумнівалася, що зуміє його здійснити.

Берта спостерігала, як сонце сідає за гори, коли побачила, що до неї наближається парох у товаристві трьох дядьків. Смуток охопив її зразу потрійний: по-перше, вона тепер знала, що на неї прийшла остання година; по-друге, її чоловік навіть не прийшов її втішити (може, зі страху перед тим, що почує, а може, від сорому за власну неспроможність її порятувати); по-третє, до неї прийшло усвідомлення, що нагромаджені нею гроші дістануться акціонерам банку, куди їх вкладено, бо вона не встигла навіть забрати та спалити їх.

Та були й дві причини порадіти: по-перше, вона нарешті знову зустрінеться зі своїм чоловіком, який оце тепер, слід гадати, десь собі прогулюється з бабусею панни Прим; по-друге, останній день її життя, дарма що холодний, був сонячний і ясний — не всім щастить відійти в інший світ з таким гарним спогадом про цей.

Парох дав знак дядькам постояти віддалік і підійшов до неї сам-один.

— Добривечір, — привіталася вона. — Подивіться-но тільки на цю велич Божу, яку прегарну природу Він створив.

«Хай вони мене на той світ спровадять, та по мені тут залишиться вся цьогосвітня провина».

— А який є рай, ви навіть не уявляєте, — відповів парох, але Берта побачила, що її стріла поцілила, і йому тепер не зовсім удавалося зберігати спокій.

— Хтозна, чи аж такий він гарний, я навіть не певна, що він узагалі є; а ви там уже бували?

— Іще ні. А от пекло я вже пізнав, і воно жахливе, дарма що ззовні здається дуже привабливим.

Вона зрозуміла, що то був натяк на Віскос.

— Помиляєтесь, панотче. Ви опинилися в раю, але не впізнали його. А втім, так воно здебільшого з людьми на цьому світі й буває, вони шукають страждання в якнайвеселіших місцях, бо гадають, що на щастя не заслужили.

— Схоже, ви помудрішали за роки, проведені тут.

— Зі мною вже давно ніхто не приходив побалакати, аж ось тепер, чудасія та й годі, раптом усі про мене згадали. Тільки подумати, учора ввечері я мала честь бачити в себе власницю готелика та війтиху, а сьогодні до мене завітав сам сільський парох. Чи з мене якесь велике цабе стало?

— Дуже велике, — відповів парох. — Головне на все село.

— Може, мені чийсь спадок припав?

— Десять золотих зливків. Від мала до велика вам усі дякуватимуть на кілька поколінь уперед. Може, навіть пам'ятника вам поставлять.

— Мені більше до вподоби фонтан; він-бо не тільки прикрашає, а й тамує спрагу подорожніх, повертає спокій стривоженим.

— Фонтан побудують. Даю вам слово.

Берта подумала, що вже годі ходити околяса й треба різати правду в очі.

— Я вже все знаю, панотче. Ви виносите вирок смерти ні в чому не винній жінці, яка не може боротися за своє життя. Хай прокляття впаде на вас, на це село та на весь його люд.

— Хай упаде, — повторив парох. — Я понад двадцять років намагався принести цьому селу благословення, та моїх закликів ніхто не почув. Ті самі двадцять років я намагався робити добро для людських сердець, аж нарешті до мене дійшло, що Бог призначив мене стати його лівицею й показати зло, на яке ці люди здатні. Може, вони самі вжахнуться, а тоді навернуться.

Берті сльози наверталися на очі, але вона їх стримала.

— Гарні слова, та пусті. Треба ж чимось виправдати жорстокість і несправедливість.

— На відміну від усіх інших, я це роблю не заради грошей. Я знаю, що то є золото прокляте, як і це село, і щастя воно нікому не принесе; я це роблю, бо так хоче Бог. Скажу точніше: він мені це наказав, відповів на мої молитви.

«Сперечатися дарма», — подумала Берта, а тим часом парох сунув руку в кишеню й витяг із неї кілька пігулок.

— Ви нічого не відчуєте, — сказав він. — Ходімо всередину.

— Ні ви, ні хтось інший із цього села не зайде в мою хату, поки я жива. Може, під кінець вечора двері будуть відчинені — але не тепер.

Парох махнув одному з дядьків, і той підійшов із пластиковою пляшкою в руці.

— Проковтніть ці пігулки. На кілька годин ви заснете. А коли прокинетесь, то вже будете в раю, обік свого чоловіка.

— Зі своїм чоловіком я ніколи не розлучалася, і пігулок снодійних ніколи не пила, хоча нічніці мене мордують.

— Так буде краще; вони подіють майже миттєво.

Сонце вже сховалося; над долиною, церквою та селом хутко починав западати смерк.

— А якщо я відмовлюся їх ковтати?

— Ковтнете хоч-не-хоч.

Вона глянула на його супутників і зрозуміла, що парох не бреше. Узяла пігулки в долоню, поклала їх до рота й випила всю воду з пляшки. Вода — ні смаку, ні запаху, ні кольору, а от якраз вона і є у світі найважливіша. Подібно до неї самої — у цю мить.

Вона ще раз подивилася на гори, які вже вкрила тіль. Побачила появу першої зірки на небі й пригадала власне життя, таке гарне, адже народилася й померла вона в місцині, яку любила, дарма що не була в ній усім до вподоби, — та яке це має значення? Хто любить у сподіванні на взаємність, той лише марнує свій час.

На її долю випало благословення. Вона зовсім не знала інших країв, але усвідомлювала, що тут, у Віскосі, діється все те саме, що й повсюди. Вона втратила свого коханого чоловіка, але Бог подарував їй радість мати його надалі біля себе, навіть по смерті. Вона була свідком розквіту свого села, бачила початок його занепаду й тепер покидала його перед остаточною руїною. Спізнала людей з їхніми вадами та чеснотами й вірила в те, що, попри її теперішнє безголів'я та попри всю борню в невидимому світі, про яку їй з власного досвіду розповідав чоловік, людська доброта насамкінець вийде з неї переможницею.

Їй стало шкода пароха, вїйта, панни Прїм, чужинця, кожного віскосянина: Зло ніколи не доведе до Добра, хоч їм так кортить у це вірити. Коли перед ними відкриється дійсність, буде вже запізно.

Тільки за одним вона жалкувала: що ніколи в житті не бачила моря. Вона знала що море існує, що воно безмежне, несамовите й спокійне водночас, але їй ніколи не випала нагода поїхати туди, де є море, змочити собі рота солоною водою, відчутти босими ногами пісок, пірнути в холодну воду, наче вертаючись у лоно Великої Матері (вона пам'ятала, що кельтам подобалося це окреслення).

Поза тим особливо не було на що нарікати. Їй було сумно, дуже сумно прощатися зі світом саме так, але почуватися жертвою вона не хотіла: напевно, Бог обрав її на цю роль, значно кращу за ту, яку Він призначив парохіві.

— Я хочу поговорити з вами про Добро та Зло, — почула вона його слова, відчуваючи, як їй закладають руки та ноги.

— Не треба. Добра ви не знаєте. Вас отруїло зло, завдане вам, і тепер ви ширите цю пошесть нашою землею. Ви нічим не відрізняєтесь від чужинця, який навідався до нас, щоб знищити.

Ці свої останні слова вона ледь почула. Глянувши на зірку, склепила очі.

Чужинець зайшов до лазнички свого готельного номера, старанно вимив кожен золотий зливочок і знову поклав їх усі до старого замащеного наплічника. Позавчора він цілковито зник зі сцени, а тепер вертався на заключну дію — його новий вихід був конче потрібен.

Він усе продумав був ретельно — починаючи з вибору віддаленого малолюдного села й закінчуючи використанням спільниці, завдяки чому, якби щось пішло не так, ніхто не зміг би висунути йому звинувачення в підбурюванні до злочину. Диктофон, винагорода, обачні кроки, перший етап заприязнення з сільчаками, тоді другий етап, коли він сіятиме жах і безлад. Як Бог учинив з ним, так він чинитиме з іншими. Як Бог послав був йому Добро, а потім вергнув у прірву, так само й він це повторить.

Про все подбано до найменших подробиць, крім одного: він ніколи не сподівався, що його затія пройде. Він був певен, що, коли настане вирішальна година, одне-єдине звичайнісіньке «ні» змінить перебіг подій, хтось один відмовиться скоювати злочин, і цієї однієї

людини вистачить, щоб показати: ще не все втрачено. Якби хтось один урятував село, це був би порятунок світу, залишалося б місце для надії, доброта сильніша, терористи не знали, що коять, прощення нарешті настало б і на зміну дням страждання прийшов би сумний спогад, до якого можна звикнути й розпочати наново пошуки свого щастя. За оте «ні», яке йому хотілося почути, село отримало б свої десять золотих зливків, незалежно від домовлености з дівчиною.

Та його задум зазнав краху. І вже було запізно, щоб передумати.

Стук у двері.

— Ходімо, — пролунав голос власниці готелика. — Уже час.

— Я зараз спущуся.

Він узяв куртку, надяг її на себе й приєднався до жінки в генделику.

— Золото при мені, — сказав він. — Але, щоб уникнути непорозумінь, я маю надію, ви здаєте собі справу з того, що певним людям відоме місце мого перебування. Якщо ви раптом надумаете перепризначити жертву, можете не сумніватися, що шукати мене тут приїде поліція; ви ж самі не раз були присутні, коли я телефонував.

Власниця готелю обмежилася тим, що кивнула.

До кельтського стовпа від Віскоса йти було пів години. Упродовж багатьох століть люди гадали, що то є просто трохи інакша кам'яна брила, велика, вигладжена дощем і градом, яка раніше стояла сторч, а потім її повалило блискавкою. Агаб мав звичай збирати там раду села, бо ця каменюка могла правити за стіл просто неба, подарований самою природою.

Аж ось уряд вислав експедицію із завданням зафіксувати сліди кельтської присутності в долині, й цю цікавину хтось помітив. Невдовзі з'явилися археологи, які все виміряли, обрахували, обговорили, розкопали й дійшли висновку, що якесь кельтське плем'я вибрало було собі це місце за святилище, хоча залишилося невідомим, які саме обряди на ньому відправляли. Одні казали, що то була така собі астрономічна обсерваторія, інші запевняли, що тут прикликували родючість — у той спосіб, що жерці збавляли незайманок вінка. Суперечки між науковцями тривали тиждень, а потім вони перекинулися на дослідження чогось

цікавішого, так і не дійшовши якогось висновку з приводу знахідки.

Після свого обрання вїт намагався сприяти туризмові й просунув у місцеву газету репортаж про віскоський спадок від кельтів, але стежки були вузькі й круті, й рідкісні шукачі пригод діставалися ними всього-на-всього до якоїсь поваленої каменяки, тоді як інші села в долині могли похвалитися скульптурами та написами, пам'ятками далеко цікавішими. Тож задум цей успіху не мав, і невдовзі стовпові повернуто його споконвічне призначення — правити місцевій людності за стіл для пікніків на вихідні.

Того дня по багатьох віскоських хатах виникли суперечки, причому всі з однієї причини: чоловіки хотіли йти самі, а їхні жінки теж вимагали своєї участі в «жертвоприношенні», як придумано називати поміж себе злочин, що вони його ладналися скоїти. Чоловіки казали, що це небезпечно, бо ніколи не відомо, чого чекати від вогнепальної зброї, їхні жінки наполягали, що то чистісінька чоловіча пиха, а вони мають рівні права й треба вже забути про колишню старосвітчину. У підсумку чоловіки здалися, а на вулицю їхніх жінок прийшло свято.

Хо́да вже прямувала до призначеного місця, складаючись із двохсот вісімдесяти одного світелка, бо

чужинець ніс із собою смолоскип, а Берта не мала в руках нічого — тож кількість мешканців була визначена без найменшого відхилення. Кожен чоловік в одній руці ніс ліхтар або світильник, а в другій — мисливську рушницю, переломлену, щоб, бува, не стрілила ненароком.

Тільки Берта не мусила йти; вона мирно собі спала на змайстрованих нашвидкуруч ношах, які з великим зусиллям перли вгору два дереворуби. «Принаймні назад тіло не треба буде нести, — думав один із них. — Бо зі свинцем усередині воно буде втричі важче».

Він підрачував, що в кожному набої зазвичай буває шість невеличких свинцевих шротин. Якщо постріли з усіх набитих рушниць будуть влучні, у тіло ввіпнуться п'ятсот двадцять дві шротини, й металу в ньому буде більше, ніж крові.

Чоловіка аж занудило. Не треба думати ні про що інше, окрім як про прийдешній понеділок.

Дорогою ніхто між собою не розмовляв. Ніхто не дивився в очі сусідам, неначе то був якийсь поганий сон, що його всі мали намір якнайшвидше забути. На місце вони прийшли захекані — не так від втоми, як від нервової напруги — й вишикувалися велетенським півколом вогників на галявині, де лежав кельтський стовп.

На помах війтової руки дереворуби відв'язали Берту від нош й поклали її на стовп.

— Так не годиться, — запротестував коваль, пригадавши фільми про війну з наче прилиплими до землі вояками-пластунами. — У лежаче тіло тяжко влучити.

Дереворуби зняли Берту з поверхні стовпа й посадили її на землю, оперши спиною об брилу. Ліпшої пози, здавалося, було не знайти, але раптом почулося ридання й жіночий голос сказав:

— Таж вона на нас дивиться. Вона бачить, що ми робимо.

Звісно ж, Берта нічого не бачила, але було нестерпно споглядати цю стареньку вві сні, таку лагідну на вигляд, із задоволеним усміхом на вустах, що його ось зараз зітре град свинцевих шротин.

— Поверніть її до нас спиною, — наказав війт, якому теж зробилося муляко від цього видовища.

Не без ремства дереворуби знову підійшли до стовпа, повернули тіло, поставивши його колінами на землю, а груди й обличчя притулили до каменяки. У цій позиції тіло не могло не сповзати додолу, тому довелося обв'язати зап'ястки мотузкою, перекинути її згори через стовп і примотати з другого боку.

Тепер поза була зовсім гротескова: жінка на колінах, спиною до односельців, з руками над головою,

прилаштованими до каменя, неначе в благальній молитві. Хтось ізнову підняв був голос, але вїт заявив, що вже час довести справу до кінця.

Що скоріше, то краще. Без промов чи виправдань; це все можна було відкласти на завтра — у генделику, на вулицях, у розмовах між чабанами та рільниками, де завгодно. Напевно, один із трьох шляхів на вихід із Віскоса надовго вийде з ужитку, адже всі звикли повсякчас бачити там стареньку сидьма на стільці — як вона споглядає гори й балакає сама до себе. Ще слава Богу, що з села можна вийти двома іншими шляхами, не рахуючи тісного напрямця, який неначе сходами веде просто до траси, прокладеної долом.

— Кінчаймо з цим мерщій, — закликав вїт, задоволений з парохової мовчанки та з відновлення власної поваги. — А то ще хтось із долини побачить вогні та надумає прийти перевірити, що воно таке. Налаштуйте рушниці, стрельніть, та й ходімо всі геть.

Без урочистостей. Справляючи свій обов'язок, наче хвацькі вояки-оборонці міста. Без вагань. То був наказ, і його мали виконати.

Аж раптом вїт не просто здогадався, чому мовчить парох, а й допетрав, що опинився в пастці. Відтепер, якщо коли-небудь ця історія просочиться назовні, усі матимуть змогу сказати те, що казали вбивці під час воєн: мовляв, вони виконували

накази. Що тепер відбувалося в серцях у цих людей: чи він був для них сволота, чи їхній рятівник?

Дати слабіну він не міг, адже настала мить, коли заклацувалися рушниці й цівка прилягала до прикладу. Він уявив гуркіт від ста сімдесяти чотирьох рушниць, але навіть якби хтось прибіг подивитися, що тут відбувається, вони на той час будуть уже далеко; незадовго до виходу в гори він дав наказ вертатися назад без світел. Кудою йти, усі знали напам'ять, і світло було їм потрібне лише для того, щоб не сталося нещасних випадків під час стрільби.

Жіночкам внутрішній голос підказав відступити назад, а чоловіки взялися цілити в нерухоме тіло, до якого було десь із пів сотні метрів. Схибити вони не могли, бо з дитинства були привчені стріляти по звірах на бігу та птахах на лету.

Війт уже лагодився дати наказ стріляти.

— Хвилиночку! — пролунав жіночий крик.

То була панна Прім.

— А як же золото? Ви його вже бачили?

Рушниці опустилися, хоча залишалися готові до пострілу; ні, золота ще ніхто не бачив. Усі погляди звернулися на чужинця.

Той вийшов — неквапом — поперед озброєний натовп. Поклав наплічник на землю й почав по одному витягати з нього золоті зливки.

— Ось де воно, — ствердив він, вертаючись до свого місця на одному з країв дуги.

Панна Прім підскочила туди, де лежали зливки, й ухопила один із них.

— Це золото, — підтвердила вона. — Але я хочу, щоб ви впевнилися. Хай сюди підійдуть дев'ять жінок і кожна з них перевірить зливки, що лежать на землі.

Війт занепокоївся, вони стоятимуть на лінії вогню, хтось перезбуджений може стрельнути випадково; але дев'ять жінок — серед них і його власна — підійшли до панни Прім і зробили, як вона сказала.

— Так, це золото, — промовила вїйтиха, ретельно оглянувши те, що тримала в руках, і порівнявши його зі своїми нечисленними ювелірними прикрасами. — Ось я бачу урядовий штамп, щось таке, як серійний номер, дату, коли його вилито, та вагу. Нас не дурять.

— Отож, не випускайте його з рук, поки я говоритиму, а ви слухатимете.

— Тепер не пора на виступи, панно Прім, — утретився війт. — Гетьте всі відтіля, щоб ми могли закінчити свою справу.

— Мовчати, йолопе!

Шанталин крик налякав усіх. Нікому не йнялося віри, що хто-небудь у Віскосі міг би сказати те, чим іще відлунювало в їхніх вухах.

— Ви, панно, з глузду з'їхали?

— Мовчати! — гукнула вона ще голосніше, усе тіло з ніг до голови їй трусило, а з очей яріла ненависть. — То ви з глузду з'їхали, піймалися в цю пастку, довели нас до прокляття та до смерти. То у вас у голові вітер гуляє!

Війт сіпнувся був до неї, але двоє дядьків його затримали.

— Ану, послухаймо, що ця дівка може нам сказати! — пролунав крик із юрби. — Десять хвилин туди, десять хвилин сюди, невелика різниця!

Неабияку різницю творили не те що десять, а й п'ять хвилин, і кожному зі скупчених тут віскосян і віскосянок це було зрозуміло. Поки події розгорталися перед їхніми очима, у душі кожного дедалі дужчав страх, міцнішало почуття вини, брав гору сором, тремтіли руки, й усім хотілося знайти привід, щоб передумати. Дорогою туди їм вірилося, що в їхній зброї набої сліпі, і було сподівання на швидкий кінець справи; а тепер вони боялися, що з цівки власної рушниці вилетить убивчий шріт і потороча цієї старої, з поговору ще й відьми, являтиметься їм уночі.

Або що хтось проговориться. Або що парох не зробив обіцяного й усі вони будуть однаково винні.

— П'ять хвилин, — оголосив вїт, силкуючись створити перед усіма враження, ніби то він дає дозвіл, тоді як насправді свої правила вдалося накинати дівчині.

— Я говоритиму, скільки мені буде треба, — сказала Шанталь, на вигляд уже спокійніша; вона налаштувалася не відступати ні на п'ядь і мовила тепер владно, як ніколи перед тим. — Але це не забере багато часу. Аж див бере спостерігати, що тут відбувається, адже, як ми всі знаємо, за Агабових часів до села частенько навідувалися подорожні, які твердили, що мають особливе зілля, спроможне обертати свинець на золото. Себе самих вони називали алхіміками, і принаймні один із них довів правдивість своїх слів, коли Агаб погрозив йому смертю. Сьогодні ви хочете зробити те саме, тобто перемішати свинець із кров'ю, і непохитно вірите, що він перетвориться на оце золото, що ми його тримаємо в руках. З одного боку, воно чиста правда. З другого боку, як це золото швидко кожному до рук упало, так само швидко воно з них і вислизне.

Чужинець не розумів, куди веде дівчина, але бажав, щоб вона говорила далі; він спіймав себе на

тому, що в якомусь темному закамарку його душі знову засяяло забуте світло.

— Зі школи ми всі знаємо славнозвісну легенду про царя Мідаса. Цей чоловік здивався з богом, і той запропонував йому вволити будь-яку його волю. Мідас уже був дуже багатий, але прагнув мати ще більше грошей і забажав, щоб усе, до чого він доторкнеться, перетворювалося на золото. Я собі дозволю нагадати вам, що трапилося далі.

«Насамперед Мідас перетворив на золото свої меблі, свій палац, усе довкруг. Він працював увесь ранок і став власником золотого саду, золотих дерев, золотих сходів. Опівдні він зголоднів і надумав поїсти. Та коли він доторкнувся до соковитої ягнячої ніжки, засмаженої прислугою, вона теж перетворилася на золото. Він підніс келих вина, а той так само перетворився на золото. У розпачі він побіг до своєї жінки, благаючи, щоб вона йому допомогла, бо тоді вже йому зробилося ясно, яку помилку він зробив; та коли він доторкнувся до її плеча, з неї стала золота статуя.

Прислуга від нього порозбігалася, боячись, що з ними трапиться те саме. Менше ніж за тиждень Мідас помер від голоду та спраги, звідусіль оточений золотом».

— Навіщо ти нам про це розповідаєш? — запитала війтиха, яка вже поклала зливки на землю й приєдналася до свого чоловіка. — Хіба до Віскоса завітав якийсь бог і дав нам цю спромогу?

— Розповідаю я про це з однієї простої причини: золото як таке не варте нічого. Геть нічогісінько. Його не з'їси й не вип'єш, за нього не купиш ні худоби, ні землі. От гроші, ті мають вартість, але як ми обернемо це золото на гроші? На те є два способи: доручити ковалеві розплавити ці зливки й поділити їх на двісті вісімдесят однакових шматків, і кожен поїде до міста, щоб отримати свої гроші. Тим самим ми накличемо на себе підозру властей, бо в цій долині золота нема, і то буде велика дивина, коли кожен віскосянин принесе свій маленький зливочок. Власті цим зацікавляться. Ми пояснимо, що знайшли давній кельтський скарб. Недовга перевірка покаже, що це золото недавно вилите, що розкопки тут уже проводилися та що кельти стільки золота не мали — інакше вони були б тут розбудували велике й розкішне місто.

— З тебе чиста невігласка, — перебив її землевласник. — Ми повеземо зливки, як вони є, з урядовими штампами й так далі. Дістанемо за них гроші в банку й поділимо між собою.

— Оце й був би другий спосіб. Війт бере десять золотих зливків, їде з ними до банку й просить обміняти їх на гроші. У касира в банку не виникне тих запитань, без яких не обійдеться, якщо ми всі принесемо на обмін по одному зливку; позаяк війт є представником влади, він тільки попросить документи, що підтверджують придбання золота. Війт відповість, що таких документів не має, але ж, як каже його жінка, ось він, урядовий штамп, справжній-справжнісінький. Зазначено і дату, і серійний номер. Під цю пору чоловік, який дав нам золото, уже буде десь далеко. Касир попросить якийсь час зачекати, бо, хоча війта він знає як людину чесну, йому потрібен дозвіл, щоб видати таку велику суму грошей. Почнуть цікавитися, звідки це золото взялося. Війт скаже, що то подарунок одного чужинця, — він у нас, зрештою, не в тім'я битий і на все має готову відповідь. Далі касир поговорить із завідувачем, а той — хоч він ніяких підозр і не має, а все-таки, як кожен службовець на зарплатні, ризикувати без потреби теж не хоче — зв'яжеться з головною конторою банку. Там війта ніхто не знає, а всяка видача готівки у великих розмірах уважається підозрілою; вони попросять зачекати два дні, поки підтвердиться походження зливків. І що може виявитися? Що це золото перебуває в розшуку як

крадене. Або що його купила якась організація, підозрювана в торгівлі наркотиками.

Вона на хвилю зупинилася. Страх, що охопив був її, коли вона вперше спробувала забрати свій зливоч, тепер поїняв серця всіх. Історія однієї людини — це історія всього людства.

— Адже це золото має серійний номер. Дату. Відстежити його неважко.

Усі поглянули на чужинця, який залишився незворушним.

— Питати його про щось нічого не дасть, — сказала Шанталь. — Нам довелося б брати на віру його слова, а на людину, яка прагне, щоб був скоєний злочин, покладатися не можна.

— Ми можемо затримати його тут, поки не обмінємо метал на гроші, — закинув коваль.

Чужинець зробив порух головою в бік власниці готелика.

— Його не можна чіпати. Він напевно має впливових друзів. Телефонував при мені до різних людей, бронював квитки; якщо він зникне, буде ясно, що його викрадено, і до Віскоса приїдуть його шукати.

Шанталь поклала свій золотий зливоч на землю й вийшла з лінії вогню. Решта жінок зробили те саме.

— Можете стріляти, коли хочете. Але я, знаючи, що то є пастка, наставлена чужинцем, участі в цьому злочині не братиму.

— Ти не можеш нічого знати! — вигукнув землевласник.

— Якщо правда моя, то вїт незабаром сяде за ґрати, а до Віскоса приїдуть люди розпитувати, у кого він украв цей скарб. Комуś доведеться давати якісь пояснення, але то не буду я. Але я обіцяю мовчати; скажу тільки, що мені нічого не відомо. Зрештою, свого вїта ми знаємо — на відміну від чужинця, якого вже завтра у Вікосі не буде. Можливо, він візьме всю провину на себе, скаже, що обікрав одного чоловіка, який приїхав до Віскоса й затримався тут на тиждень. Ми всі вважаємо його за героя, злочин ніколи не буде розкритий, і ми далі житимемо своїм життям — але в кожному разі без золота.

— Я це зроблю! — заявив вїт, певний, що все це тільки вигадка божевільної.

Тим часом до його вух долинув перший звук від переламування рушниці.

— Довіртеся мені! — кричав вїт. — Я піду на цей ризик!

Але відповіддю став ще один такий самий звук, потім іще один, вони, здавалося, були заразливі,

й у підсумку майже всі рушниці знову переламано — бо відколи це можна довіряти обіцянкам політиків? Тільки війтова й парохова рушниці залишалися готовими до пострілу, одна була націлена на панну Прім, друга на Берту. Але дереворуб — той, що намагався був уявити, скільки шротин проб'є тіло старої, — побачивши, що робиться, підійшов і відібрав у них зброю: війт не був аж такий навіжений, щоб скоїти злочин лише заради помсти, а парох ніколи не вчився стріляти й мав усі шанси схибити.

Панна Прім мала рацію: довіряти іншим дуже ризиковано. Раптом здалося, що усвідомлення цього прийшло до всіх, бо люди почали розходитися, спершу старші, потім молодші.

Вони мовчки прямували додолу гірським схилом, намагаючись думати про погоду, про овець, яких треба буде стригти, про лан, який треба буде знову переорати, про мисливський сезон, який невдовзі мав розпочатися. Нічого надзвичайного не відбулося, бо Віскос — це село, загублене в позачасі, де кожен день подібний до всіх інших.

Усі переконували себе, що ці вихідні були всього-на-всього сном.

Снищем.

Людей на галявині залишилося тільки троє, а ліхтарів два — адже стара й надалі собі спала, прив'язана до каменяки.

— Оце золото відтепер належить твоєму селу, — промовив чужинець до Шанталі. — Правду сказати, я його віддаю, а шуканої відповіді навзамін не отримую.

— Належить воно не моєму селу, а мені. Як і зливок, закопаний біля роздвоєної брили. І ви поїдете зі мною обміняти метал на гроші; жодному вашому слову я не довіряю.

— Ви ж знаєте, я не зробив би того, про що ви сказали. Що ж до вашого презирства до мене, то це насправді ваше презирство до себе самої. Ви мали б мені дякувати за те, що відбулося, адже, показавши вам золото, я дав вам значно більше, ніж просто можливість розбагатіти. Я змусив вас діяти, припинити нарікання на все та визначитися з власним вибором.

— Як це великодушно з вашого боку, — глузливим голосом промовила Шанталь. — Із самого початку я могла вам щось розповісти про людське

ество; хоча Віскос тепер у занепаді, він має за собою минувшину, в якій не бракувало слави та мудрости. Я могла б дати потрібну вам відповідь, якби її собі пригадала.

Шанталь пішла відв'язати Берту й побачила в неї на чолі рану, мабуть, через те, що її голову незграбно притулили до каменя; однак то не було щось поважне. Тепер треба було придумати, як досидіти тут до ранку, в очікуванні, поки стара прокинеться.

— І ви можете дати мені цю відповідь зараз? — запитав чоловік.

— Вам хтось уже розповів, либонь, про зустріч святого Савена з Агабом.

— Звичайно. Святий прийшов, поговорив із ним, і в підсумку араб навернувся, бо побачив, що святий має більшу силу духа, ніж він сам.

— Еге ж. От тільки перед сном вони трохи порозмовляли, хоча Агаб заходився гострити свій кинджал, щойно святий Савен переступив поріг його домівки.

«Певний того, що весь світ схожий на нього самого, Агаб постановив кинути святому виклик і запитав його:

— Якби сьогодні сюди зайшла найгарніша блудниця з тих, що ходять цим містечком, ти зміг би не визнати її краси та приваби?

— Ні. Але я зміг би себе стримати, — відповів святий.

— А якби я пообіцяв тобі багато золотих монет за те, що ти зійдеш зі своєї гори та приєднаєшся до нас, чи зміг би ти дивитися на ці монети так, наче це камінці?

— Ні. Але я зміг би себе стримати.

— А якби до тебе прийшли двоє братів, що з них один тобою гидує, а другий бачить у тобі святого, чи зміг би ти вважати, що вони обидва однакові?

— Навіть страждаючи, я зміг би себе стримати і ставився б до обох однаково».

Шанталь на хвильку зупинилася.

— Кажуть, що ця розмова вплинула на Агабове рішення повернутися.

Цю історію Шанталь чужинцеві не мусила розтлумачувати: Савен і Агаб мали однакові душевні порухи — Добро та Зло боролися за них, як вони боролися за всі душі по всій Землі. Коли Агаб зрозумів, що Савен такий самий, як він, то водночас усвідомив, що й він такий самий, як Савен.

Завжди йдеться про вміння себе стримати. І про вибір.

Оце й усе.

Шанталь востаннє окинула поглядом долину, гори, ліси, де вона ще дитиною любила бігати, відчула в роті смак кришталевої води, щойно зірваної городини, домашнього вина, зробленого з найкращого місцевого винограду, старанно прихованого сільчаками від туристів, — адже вироблялося його замало для вивезення назовні, а гроші могли спокусити винороба на небажані нововведення.

Повернулася вона тільки для того, щоб попрощатися з Бертою, одягнена в те саме, що носила зазвичай, — завдяки цьому ніхто з віскосян не здогадається, що з неї по короткій поїздці до містечка стала багачка: чужинець подбав про все, підписав папери на передачу металу в її власність, простежив за його продажем і внесенням грошей на щойно відкритий рахунок панни Прім. Касир у банку обслуговував їх обох із перебільшеною тактовністю, не поставив жодного питання, крім доконечних для здійснення операцій. Але Шанталь не сумнівалася: він думав, що перед ним молода коханка зрілого чоловіка.

«Яке приємне почуття», — пригадалося їй. На думку касира, вона була варта цієї сили-силенної грошей, бо, мабуть, неперевершена в ліжку.

Вона перестрілася з кількома сільчаками; ніхто не знав, що вона виїжджає, тож усі віталися з нею так, наче нічого не трапилося, наче диявол до Віскоса ніколи й не навідувався. Вона відповіла на привітання, так само вдаючи, ніби цей день нічим не відрізнявся від усіх інших, прожитих нею.

Вона ще не усвідомлювала, наскільки їй змінило те, що вона довідалася про себе саму; але пора на те ще прийде. Берта сиділа перед своєю хатою — тепер уже не для того, щоб вистежувати Зло, а просто тому, що більше їй не було чого в житті робити.

— На мою честь поставлять фонтан, — похвалилася вона. — Це винагорода за мою мовчанку. Хоча я знаю, що довго йому не стояти й не так багато спраглих він напоїть, адже Вікоску в будь-якому разі судилося зникнути — не через гаспида, який тут побував, а через те, які часи тепер настали.

Шанталь запитала, який вигляд матиме фонтан; за Бертиним задумом то мало бути сонце, з якого струмінь води литиметься в рота жабі: сонцем була вона, а жабою — парох.

— Я тамуватиму його спрагу світла, і такою зо-
стануся, поки стоятиме фонтан.

Війт понарікав на вартість, але Берта й слухати нічого не бажала, а вибору в них тепер не було; початок робіт уже призначено на наступний тиждень.

— А ти, дочко, нарешті зробиш те, що я тобі ка-
зала. В одному я тебе можу запевнити щиро: життя
буває довгим або коротким залежно від того, як
ми його живемо.

Шанталь усміхнулася, поцілувала її й поверну-
лася спиною до Віскоса — назавжди. Стара мала
рацію: не можна було гаяти часу, хоча жити вона
сподівалася ще дуже довго.

22 січня 2000 р.

23 год. 58 хв.

Літературно-художнє видання

КОЕЛЬЙО Пауло
Диявол і панна Прім

Роман

Головний редактор *С. І. Мозгова*
Відповідальний за випуск *О. В. Приходченко*
Редактор *Р. В. Мельників*
Художній редактор *В. О. Трубчанінов*
Технічний редактор *В. Г. Євлахов*
Коректор *К. В. Озерова*

Підписано до друку 23.10.2020. Формат 70x100/32.
Друк офсетний. Гарнітура «Мініон». Ум. друк. арк. 9,675.
Наклад 4000 пр. Зам. № .

Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля»
Св. № ДК65 від 26.05.2000
61001, м. Харків, вул. Б. Хмельницького, буд. 24
E-mail: cop@bookclub.ua

Віддруковано з готових діапозитивів на ПП «ЮНІСОФТ»
Свідоцтво ДК №3461 від 14.04.2009 р. www.unisoft.ua
61036, м. Харків, вул. Морозова, 13Б

UNISOFT

- за телефонами довідкової служби (050) 113-93-93 (МТС); (093) 170-03-93 (life); (067) 332-93-93 (Київстар); (057) 783-88-88
 - на сайті Клубу: www.bookclub.ua
 - у мережі фірмових магазинів див. адреси на сайті Клубу або за QR-кодом
- Надсилається безоплатний каталог**

**Для гуртових
клієнтів**

Харків

тел./факс +38(057)703-44-57
e-mail: trade@ksd.ua

Запрошуємо до співпраці авторів

e-mail: publish@ksd.ua

Коельйо П.

К76 Диявол і панна Прім : роман / Пауло Коельйо ; пер. з порт. С. Вакуленка. — Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2021. — 240 с.

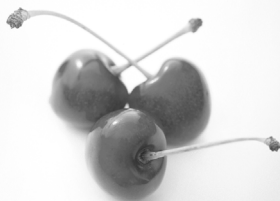
ISBN 978-617-12-8495-1 (PDF)

До малесенького прикордонного села Віскос, загубленого у французьких Піренеях, прибуває незнайомиць, маючи при собі наплічник із зошитом та одинадцятьма золотими зливками. Він шукає відповідь на питання, яке мучить його: люди у своєму естві добрі чи злі? Вітаючи загадкового іноземця, всі мешканці стають співучасниками його вигадливої інтриги, яка назавжди позначиться на їхніх життях.

Роман про спокусу «Диявол і панна Прім» — це притча про громаду, яку поглинули жадібність, боягузтво і страх, коли люди постали перед важким вибором між добром і злом.

УДК 821.134.3

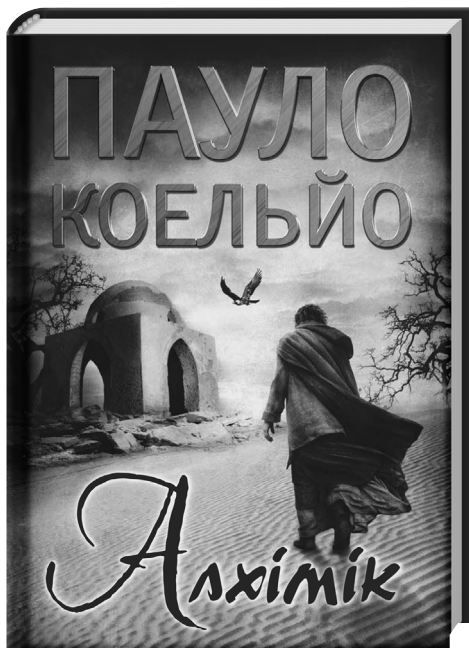
Пауло Коельйо

Адюльтер

КЛУБ
СІМЕЛЬНОГО
ДІЯЛЬНОГО

На перший погляд вона має все: коханого чоловіка, чарівних дітей, успішну кар'єру... Але одного дня Лінда усвідомлює, що таке життя, про яке інші тільки мріють, їй несила терпіти. Все, що вона відчуває, — це сама порожнеча. Чим можна зарадити, коли, здається, усі мрії здійснилися й більше нема чого бажати? Зустріч із Жакобом, її колишнім бойфрендом, пробуджує в жінці забуту пристрасть і гостроту почуттів. Але рано чи пізно доведеться зробити вибір. Можливо, найважливіший у житті.

Цей культовий роман-притча може змінити ваше життя! У юності ми не боїмося мріяти, усе здається можливим. Але з часом невідома сила починає переконувати нас, що мрії є марними, а бажання — нездійсненими. Ця книжка навчить вас жити, не втрачаючи віру в любов і добро, навчить цінувати кожен день, кожную годину, кожную хвилину, радіти, сумувати, але ніколи не втрачати надію. Ви зможете досягти всього, якщо по-справжньому захочете! Зворушливий непередбачуваний сюжет захоплює з перших сторінок!

Їх називали дітьми квітів. Вільні й дивні хіпі. А Пауло відрізнявся від них. Він був звичайним. Бразильський хлопець з еспаньйолю, що мріяв стати письменником, побачити й пізнати світ і себе самого. Та одного дня Пауло відчув: уже час. Зібрав речі й вирушив у мандрівку. Не думав про те, що буде завтра, — як усі хіпі. Перу, Чилі, Аргентина, автостоп, випадкові зустрічі, незнайомі обличчя. В Амстердамі Пауло зустрічає дівчину-хіпі Карлу. Вона перевертає його світ і кличе в загадкову подорож до Непалу. Мандруючи з дивакуватими й таємничими супутниками через Європу та Центральну Азію, вони шукатимуть шлях до себе. І одне до одного...

Пілар знала його з дитинства. І кохала навіть після того, як доросле життя роз'єднало їх. Він шукав своє призначення проповідника, месії, а вона шукала себе. Доленосна зустріч сколихнула приспані почуття. Здається, час їхньої любові настав. Однак тепер усе інакше. Щоб бути разом, вони мають пожертвувати найдорожчим: Пілар — покинути колишнє життя, присвятити себе служінню іншим, а він — зректися дару зцілення людей. Та ризикнути всім заради іншого здатен лише той, хто кохає по-справжньому...